

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

A portrait painting of an elderly man with short, grey hair, looking directly at the viewer. He is wearing a dark blue suit jacket over a light blue shirt and a dark tie. The background is a textured, warm brownish-gold color. The painting style is expressive, with visible brushstrokes.

Jørgen Andersen

Landsbylærer
og elværkspioner

Forside:
Jørgen Andersen malet af Sigurd Swane.
Udført i forbindelse med Jørgen Andersens
og NVE's 25 års jubilæum i 1938.

Titel:
Jørgen Andersen.
Landsbylærer og elværkspioner.

Udgiver:
Nordvestsjælland Elforsyning A.m.b.a., NVE
4520 Svinninge, 1992

Tekst:
Erhvervshistorisk Bureau ved Søren Federspiel, Peter Kyng
og Kjeld Simon Villadsen

Tilrettelægelse:
Erhvervshistorisk Bureau ved Peter Kyng

Produktion:
Holbæk Eksprestrykkeri

Oplag:
2.500

Copyright:
NVE og EHB-Forlag

ISBN:
87-89706-10-2

Jørgen Andersen

Landsbylærer
og elværkspioner

Indhold

Forord	5
Barndom på Viskinge Mark	7
Jonstrup Seminarium	14
I Kongens klær'	22
Den unge sognerådsformand	31
Skole og familie	42
Elværksplaner i Aamosen	48
Smugkroer og politik	54
Svinningeværket	64
Andelsselskabet NVE	71
Direktør Andersen	78
Erindringer og otium	88
Litteratur og billedhenvisninger	94

Forord

Efter fem års drift blev NVE's ejerforhold den 1. januar 1918 ændret til andelsselskab.

75-året markeres med en biografi over Jørgen Andersen, der dels stiftede NVE, dels virkeliggjorde sine visioner om et andelsselskab, da muligheden uventet dukkede op.

Jørgen Andersen kom fra beskedne kår. Hans vugge stod i Viskinge, og Nordvestsjælland forblev hans verden.

Han lærte andelsbevægelsen at kende gennem sin gamle lærer, der var regnskabsfører for Højbjerg Andelsmejeri i Viskinge-Aunsø kommune. Som modydelse for den hjælp, Jørgen Andersen fik til forberedelserne til seminariet, hjalp han sin "læremester" med mejeriets regnskaber, deltog i generalforsamlinger og blev grebet af idéen om andelsorganisering.

Andelstanken var ikke bare et modelune i det 20. århundredes begyndelse. På tærsklen til det 21. århundrede er den stadig livskraftig. NVE er den dag i dag et andelsselskab, og mange andre elselskaber har valgt det samme ejerforhold. Jørgen Andersen så rigtig, da han gjorde NVE til et andelsselskab.

Bogen tegner et portræt af en pioner og hans samtid. Den er tilrettelagt af Erhvervshistorisk Bureau med stor hjælp fra flere af NVE's pensionerede medarbejdere.

Svinninge, december 1992

Jørgen E. Jensen
Formand for NVE

Barndom på Viskinge Mark

Der er ganske stille i den gamle stue, kun høres af og til en regndråbes fald mod rudèn, et pift af stormen om gavlhjørnet og i det fjerne maskinernes dumpe rullende lyd ovre fra værket - igennem tusmørket, der hersker derinde skimter jeg en mand siddende dybt hensunken i tanker, piben gledet ud af hånden ned på skødet - øjnene fæstede på et punkt ude i rummet, ganske stillestående - hovedet foroverbøjet, hørende hverken regn eller storm. Hans tanker er på rejse i mindernes land - lad os som elsker dig, lad os rejse med. Vi vil følge dig fod for fod, vi vil søge at forstå dig, intet skal undgå vort søgende blik, hver lille ujævnhed, hver sidevej. - -

Inger Margrethe

Jørgen Andersen fra Viskinge mark

Manden bag ruden er Jørgen Andersen, set med datteren Ingers øjne i privatboligen på elværket i Svinninge, hvor han var direktør fra 1913 til 1939.

Jørgen Andersen fødtes på Viskinge mark 11. juli 1871 som fjerde barn af bolsmand Ole Andersen og

hustru Bodil Marie Andersen. Gården på vejen mellem Viskinge og Smakkerup havde Jørgens far overtaget fra Bodil Maries forældre i forbindelse med ægteskabet.

Med godt 23 tønder land af jævn bonitet burde den kunne sikre familien Andersen et spartansk udkomme. Men der skulle tages fat, og der var ikke råd til andet end skrabet smør på brødet.

Fra Jorløse til Viskinge

Ole og Bodil Marie var blevet gift i 1864, 13 maj. Begge stammede fra sognet.

Ole Andersens moder, Karen Henriksdatters, havde været gift to gange. Hun bragte tre børn fra første ægteskab med, da hun giftede sig for anden gang med Anders Olsen, Oles far. Her blev det til fire børn mere, med Ole som den næstældste. Bodil Maries forældre var indsidder Lars Jørgensen, født i Merløse, og Karen Rasmussen fra Ubby sogn. Slægtsgården var kommet i familiens eje en generation tidligere ved Jørgens oldefar, indvandrer fra Jorløse

Jørgen Andersens fødegård på Viskinge Mark med broderen Lauritz, der overtog gården efter faderen. (Pe)

Syv års ulykke

Bodil Marie og Ole velsignedes hurtigt med afkom. Knap ni måneder efter ægteskabet nedkom Bodil Marie med en arving.

Det tegnede lykkeligt, især da Bodil Marie blev gravid igen ved årsskiftet 1866-67. Men så slog ulykken ned.

Mens Bodil Marie var i tredje måned blev hendes førstefødte syg og døde, knap to år gammel. Det var et hårdt slag.

En ulykke kommer sjældent alene, siger man. Mønstreet gentog sig. Tre børn, født mellem 1865 og 1870, døde alle som spæde.

Jørgen Andersen kom til verden i 1871 som det første livskraftige barn i ægteskabet.

Landlig idyl og hårdt slid

De ulykkelige dødsfald lagde en dyster stemning over den lille familie.

Men rosen blussede i Danas have og den sorte stær fløjtede lifligt, som det hed i en kendt sang med melodi af en af Jørgen Andersens senere lærere på Jonstrup Seminarium.

Der var dejligt på landet også i Viskinge. Livet gik videre. Ole og Marie fik fortsat børn, og de overlevede.

Digterne beskrev de landskabelige herligheder, men almindelige dødelige havde sjældent tid til at hengive sig til naturbetragtninger.

Det gjaldt også familien Andersen. Jørgen havde fået tre mindre søskende, Elise, Niels og Lauritz. Gården lå i et ret ensformigt landskab, men de dejlige egne mellem Jyderup i syd og Refnæs, Saltbæk Vig og Sejrbøgen i den nordlige horisont var ikke langt borte og lokkede med naturens lysaligheder.

Dem så de fire søskende dog ikke meget til. Der var ikke overskud til udflugter til skov og strand. Før de fyldte ti, måtte de hjælpe til på gården.

Arbejdsdagene var lange. Om sommeren stod man op med solen. Med tidens teknologi krævedes der hårdt slid for at holde skindet på næsen.

Jørgen og hans lillebror syntes de trivielle arbejds-gange på gården var en prøvelse.

Vandløb og vådområder satte sit præg på landskabet - især når vinteren randt i grøft og i grav og de flade arealer oversvømmedes. Engblommer, engkabbelejer og utallige andre ukrudtarter prydede grøfter og kær. Og i vandenes slyngninger sendte salamandre og padder mængder af små efterkommere ud i verden.

Det var en verden af uforglemmelige indtryk men også en verden, som måtte holdes i ave. Med Hede-selskabet i front kæmpede bønderne for at få ny jord under ploven.

Naturområder kultiveredes og tæmmedes. Ved

Saltbæk Vig byggedes diger for at erobre enge fra havet, og Lammefjorden forvandlede til agerland.

For Jørgen Andersen dominerede det praktiske syn på landskabet over poesien. Der var sjældent tid til at ligge på ryggen og lade fantasien bjergtage af skyformationerne på himlen. Jorden krævede sin ret. I dit ansigts sved - -

Folk og fæ i Viskinge

Viskinge lignede på mange måder enhver anden landkommune i Danmark. Sognets spidser var gods-ejerne. Den sociale anseelse sad solidt forankret i hartkornet. Præsten, lægen og et par andre embedsmænd omgærdedes også med en vis respekt. De fleste andre kunne kun bevare social anseelse gennem et dadelfrit liv, hvor man udviste respekt for sine overmænd.

Skolelæreren præsenterede sig bedst med sin viden og evne til at lære fra sig. Manglede han disse egenskaber, var han på den, for lønnen var for beskedent til at give prestige.

Så var der husmænd, daglejere og tyender, og vej-mænd, der huggede skærver, og løsgående originaler, der tiggede.

De havde næppe tag over hovedet og endte oftest som en byrde for sognet. De røg på fattiggården, når de blev gamle, til stor fortrydelse for sognerødderne, der skulle sikre dem minimum til overlevelse.

I Viskinge var sognefogeden en herremand. Godsejer Tillisch svævede komfortabelt over de andre dødelige uden evne og vilje til at styre elendigheden, men hos undersåtterne gav de usle forhold anledning til uro, tårer og tænders gnidsel.

Banens folk var et nyt element i Viskinge. I hele Danmark byggedes der jernbaner. Den første fra København til Roskilde var på 30 km spor. Tyve år senere, i 1868, var der lagt 534 km i Danmark, i 1888 1960 km, og sådan fortsatte det. Viskinge fik sin bane i 1874 med station i Svebølle på linjen Roskilde - Kalundborg.

Disciplin i roemarken

Jørgens største aversion var arbejdet i roerne. Han og lillebroderen Niels tilbragte lange dage med at udtynne roer.

Mens skyerne drev ind fra Saltbæk Vig i skiftende formationer, arbejdede de to drenge sig møjsommeligt gennem snorlige rækker af roer.

De havde nok lyst til at skulke, men følte faderens strenge blik på sig og mærkede hans ånd over roemarken. Det var bare at klø på.

Afvigelse fra pligten var en alvorlig krænkelse af ånden i det Andersenske hjem, hvor der ikke fandtes

Marie og Ole Andersen med sønnerne Niels og Jørgen omkring 1875. Faderen var en lille mand på omkring 160 cm. Frisuren med halvlångt hår var moderne i hans ungdom i 1860erne. (Pe).

et eneste rum med påskrift "pjank". Faderen Ole var en mand med alvor som ledetråd i tilværelsen.

Han drev gården med strenghed og disciplin. Altid var han selv i spidsen trods sine små kræfter. Det ville være helligbrøde at anfægte hans krav om arbejde fra årle til silde.

Så drengene puklede i roerne. I dit ansigts sved skal du æde dit brød - -

Markarbejde og hovedregning

Det var en trøstesløs beskæftigelse, men arbejdet måtte gøres, og det gjaldt om at få det til at glide. Drengene gav sig til at tælle rækkerne og dividerede det antal, de kunne nå på en dag, ind i det samlede antal.

På den måde kunne de overskue, hvor mange dage pinen ville vare, og de fik lidt øvelse i hovedregning. Det var en behagelig adspredelse i øvrigt, syntes Jørgen. Og han slog samtidig to fluer med ét smæk, for han var begyndt at gå i skole. Regning blev et af hans favorittfag.

En befriende byge. Torden og lynild

Bønder giver agt på vind og vejr. Det er en del af tilværelsen, og en korrekt vurdering af vejrliget er en forudsætning for arbejdets tilrettelæggelse.

Jørgen lærte sig at iagttage tegn i sol, måne og natur. Det var nyttigt, men der er næppe tvivl om, at han i modsætning til faderen fandt det opløftende, når vejrguderne fra tid til anden sendte et vejrlig, der hindrede markarbejdet.

Bedst var det med lidt regn, måske en ordentlig gang skyregn. Når tordenen rullede over Viskinge mark, og bygerne forandrede markerne til et sumpet morads, ilede folk og fæ indendørs.

Lynilden stemte sindet med frygt, bæven og spænding, men uvejret gav Jørgen mulighed for at fortælle sig i en roman fra et af de dameblade, som var begyndt at dukke op i de sidste årtier af 1800tallet.

Den åndelige side af tilværelsen fik sit, når vejret lagde sig i vejen for legemlige gøremål.

Men far Ole var gnaven. Han tænkte på høstudbyttet, terminen og købmandsregningerne. Der skulle ikke alverden til for at vælte hjemmets økonomi.

Du skal. Søren Kierkegaard eller Ole Andersen

Surt var det, men der gjaldt ingen kære mor. Arbejdet måtte gøres, og mottoet hed "du skal" - det Søren Kierkegaardske imperativ. Ole Andersen havde næppe selv læst Kierkegaard, men "du skal" hørte til en fast bestanddel i den religiøse balast, som Ole var blevet opdraget med. Det blev næsten en grundlov.

Han var født i 1841, på et tidspunkt, da landets økonomi var i bund efter en drøj landbrugskrise.

Danskerne var på smalkost. Hårdt arbejde var en betingelse for overlevelse, og der var kun råd til de mest basale fødemidler. Generationens soldater var måske de mindste i Danmarkshistorien, under 165 cm på sokkelæsten, og så er krykhusarnerne ikke regnet med.

Efterrationaliseringer

Jørgen tænkte ikke meget på faderens hårde opvækst. Han fandt ham for streng, og tyede til moderen, som havde et mere optimistisk livssyn. Men arbejdes skulde der.

Roemarkerne gav rutine i at tackle kedsommeligt arbejde. Og så gav det en tilfredsstillelse, der steg med arbejdets besværlighed.

Sådan tænkte Jørgen Andersen, da han 50 år senere filosoferede over drivkræfterne på sin løbebane, men det var næppe de fommelser, der besjælede ham og broderen i roerne under den glødende sommersol.

Gamle Stine i kapellet

En ting kom til at følge Jørgen Andersen hele livet. En markant respekt for døden, måske endog frygt. Det er forståeligt i skyggen af den stemning, der herskede i hjemmet efter tabet af hans tre ældre søskende.

Det var almindeligt med børnedødsfald dengang, hvor 13% af børnene døde før det fyldte første år, men tre dødsfald efter hinanden satte dybe spor i sindet.

Jørgen Andersen blev skrækslagen ved synet af begravelsestog. Da gamle Stine, en af egnens gamle, blev kørt til kapellet, skjulte han sig en halv time bag kramkisten i stuen for at undgå synet af begravelsesfølget.

Den stråtækte i Viskinge. Porten mod verden

Med skolen var det noget ganske andet. Den oplevede han som et fristed for det hårde fysiske arbejde. Bortset fra det første år i pøgeskolen hos en vis frk Møller blev skolen næsten en dans på roser - sådan oplevede Jørgen det i hvert fald siden.

Skolen blev døren til en større verden, skønt den ikke adskilte sig fra andre landsbyskoler.

Lærerne havde fået en rigtig mønsterelev, faktisk et dydsmønster. Om de altid var begejstrede er en anden sag, for Jørgen havde en skarp fornemmelse for slendrian.

Det undgik ikke hans opmærksomhed, hvis en og anden lærer ikke lagde liv og sjæl i undervisningen.

Hans Schönning lærer i Viskinge 1822 -79. Han var Jørgens første lærer, en gammel mand, der døde i en alder af 88 år i 1889. (Bla).

Pædagoger på landet 1880

Som den førstefødte af mandkøn var Jørgen naturlig arving til gården, og faderen så til, at han lærte landbrug fra grunden. Det var ikke så dårligt endda, men det strenge pukleri gav ham ikke ligefrem appetit på en fremtid som bonde. Måske tværtimod.

Og skolen, som mange af hans kammerater fandt kedelig, optog ham mere og mere. Hans første lærer hed Schönning, men han var så affældig, at de fleste timer klaredes af en hjælpelærer. Undervisningen fungerede ikke særlig godt, men ved enkelte lejligheder leverede den gamle dog en inspireret lektion.

En af hans store stunder var, da klassen skulle have forklaret om tordennejrets mysterier.

Det var almindeligt, at folk på landet havde en vis frygt for torden og lynild. Ildsvåde og ruin havde alle hørt om. Den gamle vidste dog at berolige børnene, og så kom han med sin pointe - -

I skal ikke være bange. Når en tordenbyge trækker op, skal I ikke ønske, den drager udenom, hvor I bor. Tværtimod, I skal netop ønske, at den kommer op

over, thi lynet udskiller af luften et gødningsstof, der hedder salpeter, og det opsuges af regnen og falder ned og gøder jorden - -

Den forklaring imponerede Jørgen, ikke mindst da han senere undersøgte sagen og konstaterede, at der var noget om snakken.

C. A. Steincke fra Nykøbing Sjælland

Ved Schönning's afgang fik skolen en engageret pædagog i en vis Carl Axel Niels Bernhard Steincke. Steincke kom fra Nykøbing Sjælland. Familien havde ønsket, han skulle overtage faderens bageri, men han skuffede dem ved at være bogligt anlagt.

Som dimitteret fra Jonstrup Seminarium i 1872 havde Steincke undervist i Farum og på Stavnsholt. Til Viskinge ankom han 3. september 1879 efter samme år at være indtrådt i den hellige ægtestand med sin barmdomsveninde Lorentze Vilhelmine Josefine Hansen, fjortende barn af en meget potent muremester.

Steincke betegnes af sin rapkæftede søn Karl Kristian som "tungsindig i det ydre, dybt alvorlig, sikkert noget neurasthenisk, fåmælt og yderst stilfærdig i sin optræden - men med et mildt og vindende smil".

Det er måske rigtigt, men essensen i hans væsen var en seriøs holdning til tilværelsen og lærergerningen. Jørgen havde sans for hans kvaliteter og fandt, at Steincke var en sjælden pædagog, og dertil "elskelig og begavet".

Skolen fik da heller ikke lov til at beholde Steincke ret mange år. Han kaldtes til et overlærerembede i sin hjemby. Men for Jørgen blev bekendtskabet med familien et venskab for livet.

Pædagogik og landbrug

Skolegangen på landet formede sig som fællestimer på to klasseniveauer. I hver klasse var aldersspredning på 3-4 år. Læreren docerede og organiserede undervisningen med sin pegepind. Griflernes skratten på skifertavlerne, udenadlærte remser og højt læsning hørte til de disciplinerede lyde. Uro opstod i ny og næ, men læreren havde i så fald sin stok, og den blev flittigt brugt - for flittigt sine steder. I Viskinge dog tilsyneladende med måde.

Her som andre steder boede læreren på skolen, der var en beskeden bygning med skolestue, gymnastikredskaber og udhus med stald. Der skulle være plads til lærerens husdyr, brændsel, og hvad han ellers modtog af naturalier som del af lønnen.

Forholdene var spartanske og lønnen lille. Klasseværelset med de forhutlede og forsømte unger gav ikke anledning til optimisme. Nogle lærere havde en overvældende trang til at overskride dørtærskelen til privaten og trøste sig over en slurk kaffe.

Svær fødsel. K. K. Steincke

Steincke var som sagt en anden type. Pædagogikken var hans kald, og han veg ikke fra klasseværelset - og dog. En dag i august 1880 observerede børnene en stærk nervøsitet hos deres lærer. Han så bekymret, ja ligefrem ulykkelig ud, og forlod idelig klasseværelset.

Som visse moderne lærere, der mener, at pædagogikken bør sigte mod at frigøre eleverne og lære dem at fungere i lærerens fravær, gav Steincke den dag eleverne opgaver at udføre, medens han trak sig tilbage til privaten.

Før et langt fravær satte han dem til skønskrivning, og da han efter et par timers forløb atter skred over tærskelen til lærdommens tempel, var det for at sætte regning på programmet.

Børnene var desorienterede men fulgte troligt Steinckes direktiver, før de omsider fik fri.

Senere erfarede de, at fru Steincke havde været gennem en svær fødsel. Så svær, at hun svævede mellem liv og død.

Den dreng hun bragte til verden var først blevet forløst kl. halv fem om morgenen næste dag.

Det vanskelige barn var Karl Kristian Vilhelm Steincke, senere kendt som justits- og socialminister K. K. Steincke.

Dyds mønstret Jørgen Andersen

Jørgen var rykket op i øverste klasse og vandt fremdeles hæder som en fremragende og vidtfavnende elev. Han havde fået ny lærer. Den sidste i lærernes kongerække efter Steincke hed Paulsen.

Han var ikke som sin forgænger grebet af pædagogikkens hellige ånd. Snarere tværtimod. Undervisningen kedede ham. Hans tanker gik til verden uden for skolestuen. Til sognets liv og ændringerne i det politiske i Danmark. Han fulgte forandringerne mod et mere moderne samfund og længtes efter mere demokratiske tilstande.

Som Steincke skulle Paulsen få stor indflydelse på Jørgen Andersens livsbane.

En god iagttager.

Jørgen udviklede tidligt en udpræget evne til at iagttage og vurdere sine omgivelser.

Lærer Paulsen blev snart genstand for hans ransagende blik. Paulsen, der kom fra det jyske, var ikke den ideelle lærer - langtfra.

Med hensyn til det pædagogiske var der ikke meget at hente, resolverede Jørgen, men det fik så være. Han fik ret godt styr på lærestoffet.

Det er måske for meget sagt, at han beherskede den viden, som meddeltes i håndbøgerne, men under alle omstændigheder havde han både vilje, arven

C. A. N. B. Steincke, 1852 - 1919. Lærer i Viskinge 1879-82. Derefter i sin fødeby Nykøbing S. Her oprettede han 1909 Odsherreds folke-museum. (Bla).

fra faderen - du skal - og evne til at sætte sig ind i stoffet.

Var han i tvivl om noget, kunne han hente hjælp hos sin kloge moder. Bodil Marie ansporede ham ivrigt til at fastholde interessen for det boglige. Og hun kunne i en snæver vending træde til og hjælpe med vanskelige problemer, selv når det gjaldt procentregning, som voldte Jørgen lidt problemer i de sidste skoleår. Bodil Marie imponerede sin håbefulde søn og ansporede ham til at tage fat.

Jørgen bag katederet

Det nød lærer Paulsen godt af. Han yndede at tage små afstikkere, gøre ærinder, der åbenbart vejede tungere end det pædagogiske ansvar. Måske indså han, at han ikke var kaldet til at være skolelærer.

I den henseende fandt han en oplagt substitut i Jørgen. Han gav i stigende grad den opvakte bondeknøs anledning til at udfolde sig som lærer - "Jørgen vil du tage en time, jeg skal lige - -".

Det ville Jørgen godt. Han tænkte sit, var nok lidt forarget, især da en time ofte blev til flere - men Paulsen havde jo mange andre gode egenskaber. Og selv var han i sit es.

Jørgen fattede pegepinden, besteg katederet og dirigerede undervisningen. Med sikker hånd i øvrigt, hvis man skal tro ham på ordet, når han siden berettede for børnebørnene.

Hvad vil jeg være. Hvad kan jeg blive

Behørigt konfirmeret stod Jørgen omsider beredt til at gå løs på livet. Spørgsmålet om, hvad han skulle være blev genstand for debat hjemme og i skolen. I følge

sine erindringer havde han en drøm om at blive ingeniør, men det ønske var så utopisk, at han ikke vovede at fremsætte det.

Faderen regnede det for naturligt, at han koncentrerede sine kræfter og evner om gårdens drift, men skæbnen ville det anderledes.

Lærer Paulsen, blandede sig i sagen. Han gik energisk ind for, at hans bedste elev burde blive skolelærer.

Det var en stor cadeau til den forslidte bolsmand, men både Ole Andersen og Bodil Marie fik rynker i panden. Hvordan skulle de finde udvej til at betale en seminarieuddannelse. 3-400 kr om året i tre år ville det løbe op i.

Hjælp udefra. Jensen Svebølle

For det beløb havde de kunnet hyre en karl. Ikke underligt at Ole og Bodil Marie så bekymrede på hinanden.

De bestemte sig imidlertid for, at Jørgen skulle have chancen. Beslutningen fortjener beundring, den betød, at forældre og søskende måtte arbejde mere og samtidig spænde livremmen ind.

Jens Jensen, 1848 - 1936, lærer i Svebølle og fra 1886 regnskabsfører for Højbjerg andelsmejeri assisteret af den unge Jørgen Andersen. (Bla).

Når det kom så vidt skyldtes det utvivlsomt, at sognets to lærere gik i brechen for deres yndlingselev. Lærer Paulsen og kollega Jensen fra Svebølle lovede vederlagsfrit at hjælpe Jørgen op på det niveau, der krævedes for at bestå optagelsesprøven til Jonstrup.

Møde med andelsbevægelsen

De to lærere kalkulerede ikke med vederlag i penge men foreslog, at Jørgen til gengæld littede dem i deres daglige arbejde.

Han overtog tiere end før katederet for Paulsen, og to gange om ugen hjalp han Jensen med regnskabsførelse.

De to lærere var glødende optaget af andelstanken. I 1882 stiftedes det første andelsmejeri i Danmark. Det viste sig at være en bæredygtig ide - mildest talt - og i de følgende år skød det ene andelsforetagende efter det andet op.

I 1886 kom turen til Aunsø og omliggende sogne, heriblandt Viskinge. Ikke mindst takket være de to læreres indsats blev andelsmejeriet Højbjerg en realitet.

Jensen Svebølle lovede at påtage sig regnskabet for det nye mejeri i de første par år, og i den givne situation vurderede han Jørgen som en duelig medhjælp.

Jørgen Andersen var næppe besjælet af andelstanken, men takket være Jensens engagement kom han med i det banebrydende arbejde. To gange om ugen traskede han til Svebølle og modtog lektiehjælp hos lærer Jensen. Om aftenen bistod han så læreren med andelsmejeriets regnskab - somme tider til ud på de små timer.

Det kunne være lange dage, og ofte fandt Jørgen det lidt træls med den timelange vandring fra Svebølle til hjemmet i Viskinge. Han kunne dårligt komme i alkoven, før han skulle op til en ny lang dag.

Afsked med hjemmet

Men alt får en ende, og i efteråret 1887 drog Jørgen til Jonstrup med alle gode ønsker fra familien.

Alle var indstillet på at hjælpe, og faderen havde taget et ekstrajob med at køre mælk til andelsmejeriet.

Moderen så bekymret efter sin lange søn. Hun nærede en ikke ubegrundet frygt for, at hans pedantiske personlighed kunne tirre de andre elever på seminariet.

Hans moralske pegefingre hjemme havde givet anledning til reaktioner i ny og næ. En livstruende himmeltur på gyngen i loen - det var Søren Jensens uvorne drenge - var vist nok det værste udslag af drilleri.

Bodil Marie bad Herren stå sin ældste bi. Bare nu ikke kammeraterne ville finde ham for dydig. I øvrigt fortrøstede hun sig med, at Jørgen godt kunne bide fra sig.

Jonstrup Seminarium

Jonstrup Seminarium var landets ældste på vej til de 100 år. Årene var ikke forløbet smertefrit. Forstander Tidemand udtrykte idelig bekymring for seminariets fremtid.

Endnu huskede han med gysen anslaget for tyve år siden, da stærke kræfter i Folketinget - grebet af en privatiseringsbølge - foreslog seminariet nedlagt.

Tidemand var bekymret men alligevel så småt ved at forberede udgivelsen af en jubilæumsbog til hundredårsdagen i 1890.

Provst Tidemand

Provst Odin Wolf Tidemand, født 1822, nærmede sig pensionsalderen men førte rutinemæssigt seminariet videre i den gamle ånd. Han var den fjerde forstander i træk med embedseksamen som cand. theol., student fra Metropolitanskolen, autoritært indstillet, men ved at falde af på den.

Provst Tidemand var nok ved at være gammel, syntes nogle elever. Der skulle ikke meget til at få ham til at bryde ud i bekymrede jeremiader. Men tale kunne han stadig.

Det gjorde han veloplagt især ved store lejligheder, hvor han skuede tilbage og lod elever og lærere mærke historiens vingesus.

Kulminationen i talerne var provstens fremhævelse af den særlige Jonstrup ånd - -

"her ved seminariet hersker den sande frihed, her råder den kærlighedens ånd i forholdet mellem lærere og elever som er den nødvendige betingelse for, at arbejdet kan bære frugt".

Til det historiske perspektiv hørte seminariets fødsel på bondereformernes tid. Det understregedes i kantatens første vers - -

Oplyst den frigjorte bonde skal være,
dette var Bernstorffs og Reventlows ord,
om han sin nyvundne frihed skal bære,
så der velsignelse efter den gror!
Og kronprins Frederik tog dem på ordet:
Jeg fik på Blågård snart fod under bordet.

Det var nu så som så med friheden og kærlighedens ånd. Fatter krævede absolut underdanighed og respekt i både tale og handling. Der gik muntre fortællinger

om hans revselse af uhøviske elever. Som da han rev piben ud af munden på en elev, der sad og hyggede sig i et rum, hvor reglementet ellers tillod rygning.

Den åndelige og fysiske tilstand på Jonstrup

Jonstrup befandt sig i 1880erne i en kritisk periode med dalende elevtal. Seminariet havde hårdt brug for en saltvandsindsprøjtning.

Nogle mente, at lærerstaben var ved at miste ånden, at lærerne simpelthen var for gamle. Andre pegede på fysiske forfaldstegn som nedslidte bygninger og faciliteter.

Sandt at sige var der meget at være utilfreds med, men klagerne fejedes oftest ind under gulvtæppet, og så fortsatte skolen ellers i den vante gænge.

De toneangivende lærere var omkring de tres men havde ellers et godt ry, selv om det stammede fra svundne dages bedrifter. Det er også korrekt, at de kørte en lidt forældet pædagogisk linie med vægt på paratviden. Det sidste skyldtes dog til en vis grad krav fra myndighederne og visse elever. Jørgen Andersen så intet anstødeligt i en fast hånd i undervisningen. Snarere tværtimod.

Større enighed var der om, at maden og de hygiejniske forhold lod meget tilbage at ønske. Utilfredsigheden fremkaldte fra tid til anden ligefrem oprør på stedet.

Vandet, der kom fra brønde på stedet, var under al kritik. Især var der postyr om én, der fra tid til anden barslede med frøer, salamandre og døde fugleunger. Et sandt ramaskrig rejste sig, da sortimentet ved en rensning udvidedes med et forrådnede kattelæg.

Vandproblemet bestod helt ind i 1900tallet. Men inden da stod det idelig på dagsordenen, især da der efterhånden fremkom ønsker fra eleverne om at kunne få et bad uden først at have indhentet lægeerklæring.

Kombineret landbrug og kostskole

Mange af fænomenerne forklaredes ved den måde, seminariet fungerede på. Der var knyttet 30 tønder land med tilhørende avlsbygninger til Jonstrup.

Foruden stalde, lader og vognbygninger var der tilbygninger til køkkenpersonale og de karle og piger, som drev landbruget.

Med hovedbygningen i midten ledte komplekset tanken hen på en herregård. Og sammenlignet med

Jonstrup Seminarium i Jonstrup Vang ved Værløse. Lito-grafi efter tegning af Carl Mortensen, 1832 - 93. Seminar-riets musik - og teg-nelærer fra 1851. (Jo).

faciliteterne ellers på landet var der ikke meget at klage over.

Alligevel knurrede de kommende pædagoger. De var utilfredse med pissoiret, der var anbragt lige ved møddingen og portnerens svinesti. Og latrinerne var et mareridt. En læge fremførte stærk kritik af svineriet. Det hjalp, skolen krøb til korset og anskaffede nogle få nye latrintønder.

Klager over maden

Eleverne kom som Jørgen fra beskedne kår, men de kunne være ret så urimelige, syntes forstanderen. Øllet, der stod i rigelige mængder i et fad i spisesalen, smagte af "brækvand", hævdede de utilfredse, og ligeledes faldt der knubbede ord, hvis en karklud eller en uldtot havde forvildet sig ned i ragouten.

Disse eksempler hører nok til undtagelserne, især efter at en forstander gjorde sig ulejlighed med at inspicere spisesalen. Men kosten var ikke for feinschmeckere, og der blev ikke frådset med smør og kødpålæg for elevernes lystne ganer.

Jens Jensen, forstander indtil 1878, blev så modfalden over den idelige kritik, at han en gang kylede sin lådne hue hen ad spisesalens gulv. Han var af den opfattelse, at kværulanterne var dem, der var dårligt vant hjemmefra og brokkede sig nu, hvor de selv skulle betale maden.

Moralprædikanten fra Viskinge

Jørgen hørte ikke til de utilfredse, selvom nogle af de anførte forhold fremdeles var uløste i hans tid. Han var ikke forvænt, og han skuede frem. De åndelige sy-sler fordunklede de timelige mangler.

Bodil Marie havde haft ret i sine forudannelser. Jørgen blev udsat for drillerier på Jonstrup. Men han var også øretæveindbydende. Altid forberedt i timerne, aldrig med på det mindste brud på reglementet.

Han interesserede sig for undervisningen, hvilket gjorde ham populær i lærerkredsen, men måske overdrev han sit engagement. I favoritfagene kunne han ikke nære sig for at markere og tilbyde gennemgang ved tavlen. "Hvis hr. læreren tillader det", som han udtrykte sig.

Under forfatningskampen fra 1870erne og frem var der en tendens til opblødning af de stive omgangsformer, men Jørgen havde lært høflighed mod ældre og foresatte hjemmefra. Det sad ham dybt i blodet.

De andre elever var nok mere frigjorte og morede sig over den rødmossede bondeknøs, der på sin side reagerede med løftede pegefingre, når kammeraterne blev lidt for fremmelige.

Kammeraterne kaldte ham moralprædikanten. Navnet kunne være udtryk for irritation over hans dydsirede fremtræden, men det udtrykker snarere en vis godmodig morskab over hans barnlige iver efter at

skaffe sig kundskaber og sætte sig i respekt. Vi må ikke glemme, at han kun var 16 år ved sin ankomst til Jonstrup.

Jørgen rødmede som en ung pige, når der blev taget gas på ham, men han trivedes godt på seminariet og gik på med krum hals, også i gymnastiktimerne.

Jonstrup havde forlængst fået en gymnastiksal, så man kunne træne året rundt. Om sommeren stiftede eleverne bekendtskab med tidens nye idræt, fodbold. Den fysiske træning lededes af en tidligere underofficer. Det var kæft trit og retning, men Jørgen fik forment pudset af.

Hans Mortensen, 1825 - 1908. Jørgen Andersens lærer i naturfag, der indbragte ham et ug. (Jo).

En udbytterig tid

Legemet fik sit, men teori og ånd stod i centrum. Med tanke på eksamen arbejdede de fleste målrettet på at få paratviden til det store slag ved det grønne bord.

Med den frie ånd var det så som så. Den var mest til festlige lejligheder, når forstanderen demonstrerede sine talegaver.

Til eksamenskravene hørte, at eleverne eksamineredes af folk udefra. Videnberedskabet måtte være bredt inden for de enkelte fag. Man skulle kunne leve op til ukendte eksaminators kæpheste. Der var ikke tid til fordybelse og åndelige vidtløftigheder.

Det havde imidlertid også sine fordele. Den elev, der kunne klare terperiet, blev klog på mange ting. Det gjaldt vor hovedperson.

En markant lærerstab

Jørgen trivedes. Sammenlignet med roemarkernes monoton forekom den autoritære undervisningsform ham afslappet og inspirerende.

Lærerne var måske lidt gammeldags, "men man mærkede, at de skyede intet arbejde for at lægge stoffet så klart for os som muligt". Det er hans egne ord, godt nok senere, hvor han kan have set alt i et mildere skær.

En af lærerne var Hans Mortensen, der docerede pædagogik og naturlære. Det sidste var så udpræget Jørgens favoritfag. Mortensen kaldtes Sorte på grund af sit melankolske temperament, men under "det mørke panser" sporede Jørgen snart et følsomt menneske.

Deres positive samspil begyndte i en time, hvor Mortensen havde svært ved at forklare årsagen til flod og ebbe. Jørgen tilbød respektfuldt at give en forklaring. "Tillader hr. Mortensen"?

Det gjorde Mortensen, og Jørgen gik til tavlen og anskueliggjorde på forbillig vis, hvordan tingene hang sammen.

Læreren reagerede meget positivt på Jørgens pædagogiske foredrag, som han senere skal have taget til sig, idet han hver gang afsluttede med bemærkningen, at "denne bevisførelse skyldes en tidligere elev ved navn Jørgen Andersen".

Jørgen var overbevist om, at Mortensen ikke havde forstået fænomenernes sammenhæng, hvilket nok er en misforståelse.

Mortensen har dog snarere været informeret på et højere niveau og i den givne stund manglet pædagogisk udtryk for sine tanker.

Med sin teoretiske baggrund - en fremragende eksamen fra seminariet suppleret med en toårig overbygning på Polyteknisk Lærestalt - har Mortensen nok ikke været i tvivl om årsagerne til flod og ebbe.

Men læreren var så tilfreds med Jørgens demonstration, at han meddelte ham en sjælden procura.

Han fik nøgler til det fysiske laboratorium med tilladelse til at eksperimentere på egen hånd. Senere åbnede han sit hjem for ham.

Det er bemærkelsesværdigt, hvordan mønstret fra skolen i Viskinge gentager sig på seminariet. Jørgen Andersen kommer på en ligefrem måde i kontakt med sine overmænd. Og ligesom hjemme betror de ham opgaver og omgås ham uden den vanlige distance mellem lærer og elev.

Vægter og Postmester. Elevernes tillidsmand

Måske syntes nogle elever, at han var et dydsmønster, men ikke desto mindre vandt han de flestes tillid og sympati.

Eleverne valgte ham til vægter, en funktion som tillidsmand mellem elever og lærere. Det var en ansvarsfuld post, der kunne være ret ubehagelig, når noget brændte på.

"Embedet" indebar også ansvar for postforsendelserne, der to gange om dagen indløb fra Ballerup jernbanestation. De skulle registreres og fordeles. Både ansvar og arbejde var lidt for overvældende syntes Jørgen. Men han havde barnelærdømmens "du skal" in mente.

Postmesterjobbet medførte en yderligere tilnærmelse til både lærere og elever. Alle kom rendende med betroelser, og invitationerne til søndagsfrokoster i lærerhjemmene blev hyppigere.

Rosen blusser alt i Danas have

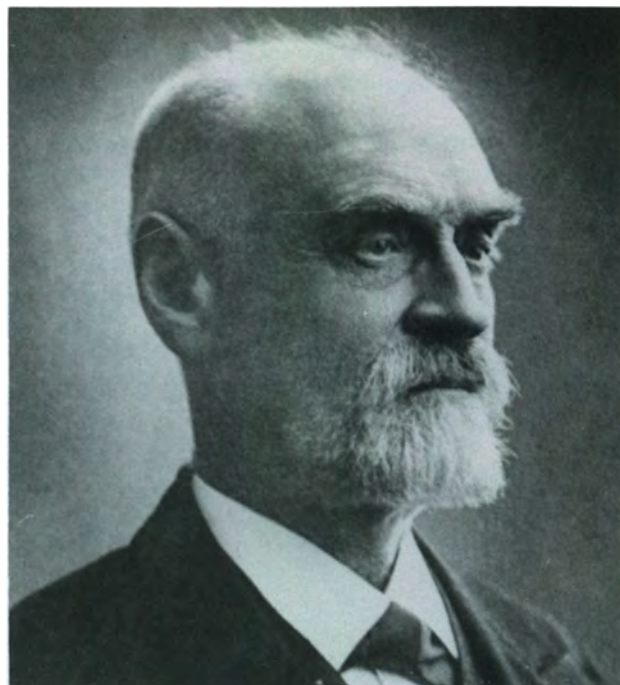
Carl Mortensen var skolens inspektør og musiske gallionsfigur. Hans største talent lå inden for musikken. Om hans violinspil er der blevet sagt, at det var toner, der gled som kildrende strømme ind i hjertet, fine, smeltende toner, der kunne få en til at græde og juble på en gang.

Han komponerede også musik til flere sange, der blev populære i samtiden og endte som del af den danske sangskat.

En af de kendteste var "Rosen blusser alt i Danas have", der sammen med "Nattens dæmrende tåge har sig på engen lagt" profaneredes ved en overgang at spilles på alle landets lirekasser.

Til det musikalske føjede Mortensen sans for farver. Som tegnelærer fremhævede han gang på gang sammenhængen mellem musik og farver. Han hævdede, at danske sange har et eget farveudtryk. Det var Jørgens lærer udi musikken, et fag som han holdt meget af men næppe havde store evner for.

Jørgen Beyerholm, regnelæreren, var den formfuldendte Mortensens modsætning. Han passede i sin uortodokse stil sin plads i det stedlige sogneråd ved siden af seminariejobbet.

Eggert C. T. Lundahl, 1854 - 1936. Cand. theol. Lærer i dansk og historie på Jonstrup Seminarium fra 1886. (Jo).

Hans i øvrigt kompetente regneundervisning blev krydret med skrøner, der fik eleverne til at spærre øjnene op.

Når den naive Jørgen vantro udbrød: "Kan det også være sandt"? svarede Beyerholm med et blink i øjet: "Det er nok løgn, lille Andersen, men jeg har fortalt den så ofte, at jeg nu selv tror på den".

Beyerholm havde vaklet i embedet, da han kom under mistanke for at dyrke erotik med en stedlig enke, men han red stormen af efter at have bedyret - med enkens samtykke - at deres forbindelse ikke havde overskredet sædelighedens og platoniens grænser.

Modstand mod fornyelse

De ældre lærere styrede undervisningen med autoritet og eksemplarisk disciplin.

Men de havde en modsætning i den unge historie-lærer, Eggert Christopher Tryde Lundahl (1854-1936). Han kæmpede for at indføre en ny stil på seminariet. Lundahl var gammel garder men ikke autoritær. Han mente, at en friere omgangsform mellem lærer og elever kunne frigøre sidstnævnte, så de vovede at tænke selvstændige tanker.

Jørgen Andersen anerkendte Lundahls idealisme men forudså dens nederlag. "Han blev ikke forstået af eleverne og fik ringe tak for sine anstrengelser. Det er nu engang sådan, at unge mennesker, ja gamle med, helst vil regeres, når dette blot sker retfærdigt".

Jonstrup Seminarium var i Jørgen Andersens elevtid kostskole med tilhørende landbrug. Foto 1898 (Jo).

Et dramatisk højdepunkt. Seminariets brand

14. marts 1889 hærgede en voldsom brand en del af Jonstrup. Seminariets eget brandkorps rykkede ud, men ak - brandsprøjten nægtede at fungere.

Ilden åd sig fra et loftskammer ned gennem etageadskillelserne, før den omsider kom under kontrol på jorden mellem tykke mure.

Mens gløderne reduceredes til aske, gik forstander Tidemand hændervidende op og ned ad gulvet og sendte sluttelig bud efter seminariets vægter.

"Jørgen Andersen, dette er forfærdeligt, der må skaffes hjælp". Jørgen havde ikke megen forståelse for fatters bekymringer, tværtimod.

Forstanderens ubehjælpssomhed og ængstelse svarede slet ikke til Jørgens forventninger til en leder.

Han forsøgte at berolige Tidemand, men denne beordrede ham vredt til at rekvirere Københavns Brandvæsen. "De forstår ingenting Andersen".

Det var 18 år før telefonens ankomst til Jonstrup, så Jørgen måtte gå til Måløv station. Her alarmerede han via telegrafan Københavns Brandvæsen. Fløv var han og sur over, at Tidemand ikke havde konsulteret skolens inspektør, før han sendte en elev afsted.

Næste morgen kom sprøjten fra København, trukket af et spand skummende heste.

Brandmændene væltede et par skorstene og bandede over at være alarmeret unødvendigt.

Branden kom på et uheldigt tidspunkt, hvor seminariet i forvejen havde problemer, men det skulle blive værre endnu.

Eksamen 1890 understregede seminariets krise. Det var Jørgens dimissionsår. Kronen skulle sættes på tre års anstrengelser.

Massakren ved eksamensbordet

Eksamen blev en sand gyser. Afgangsholdet kørtes til København, hvor eksamenskommissionen havde strammet reglerne for eksaminationen.

Det måtte næsten gå galt, og det gik galt. Eksamineret af ukendte professorer og skolemænd med individuelle kæpheste gik et stort antal elever ned med flaget.

Andre klarede sig med flossede nerver ikke særlig godt.

Eksaminanderne dumpede i hobetal. Det største mandefald i seminariets historie. Af de 26, der var startet på holdet, kom halvdelen gennem skærsilden.

Højere magter griber ind

Jørgen Andersen klarede prøvelserne men fik alvorlige skrammer. Mådelige karakterer i flere fag, modsat året før, hvor han var kommet gennem med udmærkelse ved første del.

Kulminationen kom i praktisk færdighed, da Jørgen skulle eksercere en klasse på grundlag af et skriftsted.

Det, han trak, lød - -

"Dersom nogen ikke har omsorg for sine egne, men mest for sine husfolk, han har fornægtet troen og er værre end en vantro".

Det sortnede for ham, men han holdt sig på benene og gennemførte den praktiske prøve.

Bagefter huskede han ikke forløbet. Halvt i trance hørte han kammeraterne lykønske sig med den glimrende præstation.

Siden var han overbevist om, at højere magter havde grebet ind og ledt ham frelst gennem skærsilden. Eksamen var hjemme.

Biskolelærer i Viskinge

Knap 19 år gammel kunne Jørgen så starte i et nyoprettet embede i Smakkerup tidligere forskole. Datoen var 1. juli 1890.

Han studsede lidt over sin titel. Ods- og Skippinge Herreders skoledirektion, som var ansættende myndighed, havde udnævnt ham til enelærer ved "Smakkerup biskole".

Ordet biskole huede ikke den ærekære nyuddannede lærer, men han beroligedes med, at navnet kun skulle bibeholdes, indtil han fyldte 20 år.

Embedet var langt fra fedt. Sandt at sige kunne man dårligt leve af det. Ud over bolig med lidt jord lønnedes Jørgen Andersen med 600 kr om året. Halvtreds kroner om måneden.

Biskolelærer Andersen vred hjernen for at finde pekuniære kilder uden for skolen. Hans økonomi rakte ikke til stort andet end vask og kost på fædrengården, fire minutters gang fra skolen.

For en mand med Jørgens selvforståelse var det utilfredsstillende at gå med lapper på bukserne. Han

Lærere og elever på Jonstrup Seminarium 1890. Jørgen Andersen, elevernes tillidsmand, har sikret sig en central plads på billedet. Han sidder midtfor på første række over årstallet 1890. Lige bagved forstander, provst Tidemand. Til højre for forstanderen lærerne Jørgen Beyerholm og Carl Mortensen. (Jo.)

bestemte sig resolut til at søge udveje af sine betrængte kår.

Højbjerg mejeri. Andelsbevægelsen igen

Den, der søger, finder ofte. Og Jørgen havde desuden banet vejen for sig selv. I sognet havde han stadig gode kort på hånden fra tiden før studierne. Højbjerg andelsmejeri ihukom hans pertentlighed som Jensen Svebølles assistent ved regnskaberne. Nu fik han tilbudt jobbet som regnskabsfører.

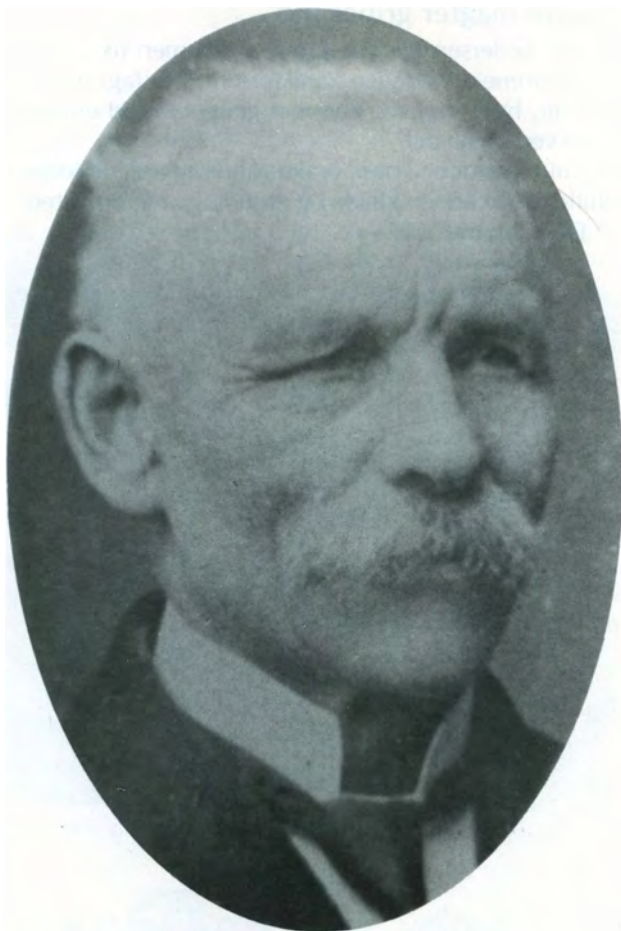
Det var langt fra en lukrativ bestilling, men suppleret med et lignende job hos den stedlige læge opnåede han efterhånden en pæn forøgelse af sine indtægter.

Jørgen Andersen var kun 19 år, da han begyndte som lærer i Smakerup. (Bla).

Jørgen og prinsessen. Kammerrådens datter

Det var hårdt tiltrængt, for Jørgen var blevet forelsket. Men så længe han ikke havde foden fast forankret under eget bord, måtte han spæge kødet.

Martin Paulsen, 1848-1926, Jørgens lærer fra 1882. Støttede ham siden ved adskillige lejligheder og var stiller, da hans gamle elev kandiderede til Folketinget i 1909. (Bla).

Det var svært men ikke til at komme uden om, for ud over at være dejlig var den tilkommende af god familie, en familie, der lededes af en streng fader.

Faderen var selveste kammerråd Jensen blandt sognets store hartkorn. Bortset fra godsejer Tillisch, der røgtede - nogle sagde vanrøgtede - hvervet som sognerådsformand, var kammerråden sognets førende personlighed.

Det var atter lærer Paulsen, der spillede ind i Jørgens liv. Han havde taget sin tidligere elev med på besøg hos kammerråden.

Paulsen, der var i stærk opposition til Tillisch, kom ofte hos kammerrådens, hvor de alvorlige emner undertiden blev erstattet af mere munter konversation, især når de unge var til stede.

De to dynamiske sønner og fire voksne døtre kunne nok sætte glød i diskussionen og få bølgerne til at gå højt. Og en af døtrene fik hjertet til at banke i den unge lærer Andersens bryst, så han blev ganske di-

straheret. Det varede ikke længe, før det gik op for Jørgen, at han var forelsket. Men han var bly, og når den dejlige Karen kastede sine kønne øjne på ham, sænkede han blikket og blusede som en rose i kammerrådens have.

Jørgen vidste godt, at kammerrådens datter var en ung dame over hans stand. Dette og bevidstheden om skoleembedets beskedne afkast fik modet til at synke i hans bryst.

Lykken står den kække bi

Karen forstod uden tvivl grunden til farveskiftet i den unge skolelærers kinder. Hun fattede sympati for ham og kom til at gengælde hans følelser.

Sværere var det med kammerråden. Han var ikke begejstret for en bejler uden hartkorn eller højere ud-

dannelse. Hvordan Jørgen vandt ham for sagen vides ikke. Karen har nok lagt et godt ord ind for ham og fået kammerrådens øjne op for den stædige bejlers kvaliteter og fremdrift.

Nok er det, da Jørgen tog mod til sig og anholdt om sin udkårnes hånd, fik han ja.

Forlovelsen med kammerrådens datter styrkede hans position. Kammerråden havde en naturlig interesse i at støtte sin datters tilkommende og sikre ham en respektabel plads i Viskinge-Aunsø samfundet.

Viljen og evnerne havde Jørgen. Afbrudt af militærtjenesten i 1893 formåede han hele tiden at forbedre sin økonomiske og sociale stilling.

I 1895 havde han fordoblet sin indtægt. Med 1200 kr i årsgage kunne han føre Karen til alteret. Året efter fødtes Inger Margrethe. Fremtiden tegnede sig lys og lykkelig i skolen på Viskinge mark.

Jørgen Andersens svigerfar, kammerråd Peter Jensen 1832-1928. Blandt aviserne anes Berlingske Tidende. Hans horisont rakte ud over sognet. I sine yngre dage, før banen kom til Viskinge, agede han til Sorø, hvor han tog toget for at frekventere tandlægen i København. (Pe).

I Kongens klær'

23. marts 1893 mødte landkrabben Jørgen Andersen på Orlogsværftet i København for at aftjene sin værnepligt ved marinen.

Det gik fremad for familien. Faderen havde været udtaget til skravlet, men den lille mand var blevet kaseret efter tre på hinanden følgende sessioner, der viste, at han voksede nedad. En reduceret højde fra ca 160 cm til knapt 158 i løbet af to år tyder på tilstedeværelsen af en rygsvaghed eller en svagelig fysik, der kom til kort over for det tunge arbejde som landmand.

Men nu stod så hans sunde rødmossede søn, med sine næsten 170 cm fuld middelhøjde, og var rede til at tjene fædreland og majestæt.

Jørgen Andersen skulle vel egentlig have været fodtude. At han kom til marinen, blev senere tilskrevet svigerfaderens indflydelse.

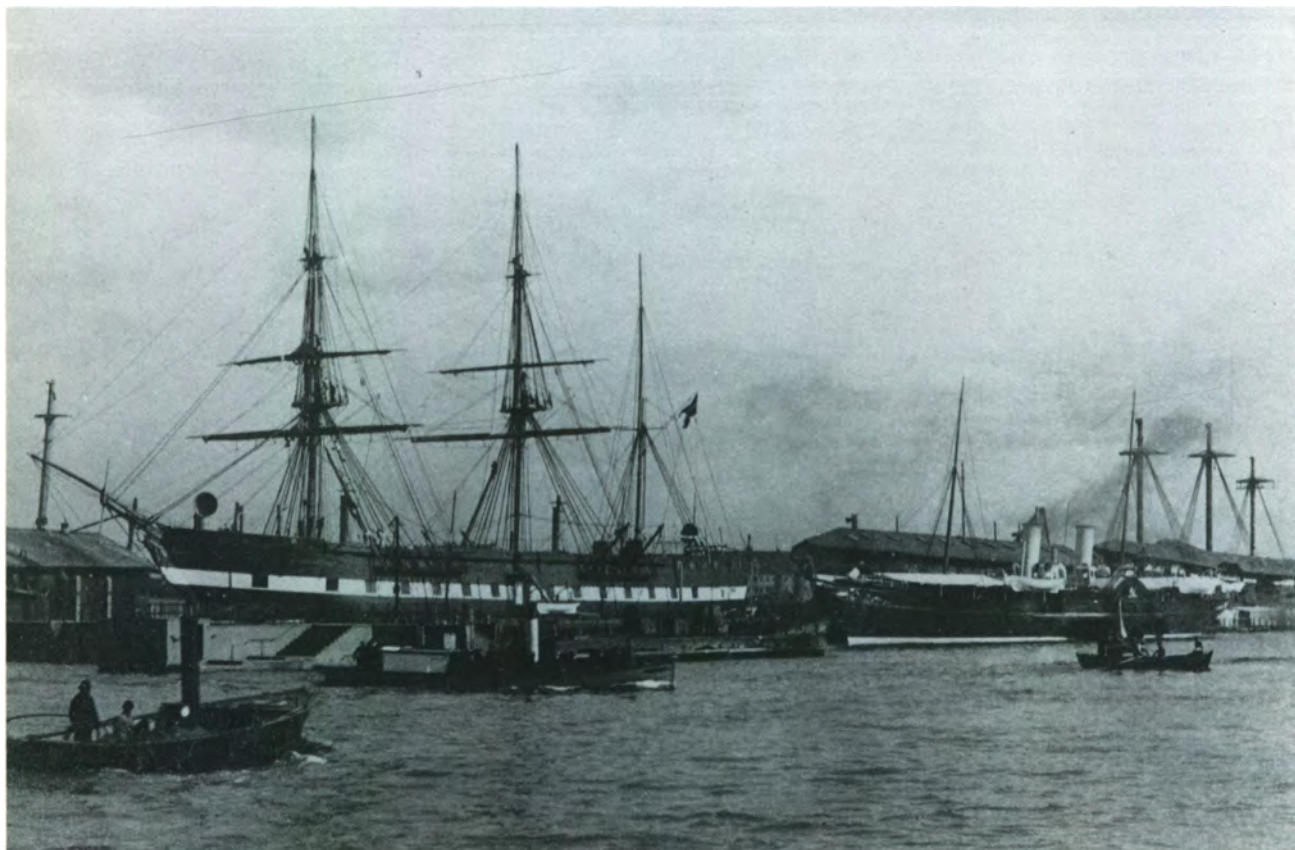
En fornem inspektion

Efter at være ikklædt den uvante mundering førtes de nye rekrutter til vagtskibet Sjælland, hvor de med ranslen ved fod og stortrøjen over armen modtog instruks i marinens takt og tone. Logiskibet Niels Juel tjente som bolig under første del af den militære træning. Den kom Jørgen ikke til at deltage i.

En uge ind i tjenesten blev de unge marinere kommanderet til parade på Sjællands dæk, hvor hans kongelige højhed prins Valdemar inspicerede dem.

Prinsen studerede indgående blomsten af Danmarks ungdom. Fra isse til fod, i alle ender og kanter blev de set efter - fornemmede de unge rekrutter.

Efter inspektionen styrede prinsen sine skridt mod Jørgen.

Fregatten Sjælland søsat 1858 og søsterskib til Jylland var i 1893 degraderet til kasereskib på Holmen. Her udvalgte prins Valdemar Jørgen Andersen til sin oppasser. (OM).

Lykken er at have rene negle

Hvad, der løb igennem den unge skolelærers hoved i disse afgørende sekunder, er ikke godt at vide, men vanen tro havde han gjort sig umage for at præsentere sig korrekt ved paraden.

Prinsen havde den venlige mine på og sluttede til Jørgens forbavelse en kort konversation med et tilbud: "Vil De være min oppasser"?

Det var unægtelig en overraskelse, men Jørgen svarede uden betænkning ja. "Det vil jeg meget gerne", og så var inspektionen forbi.

Næste morgen fik han ordre til at stille på torpedoskibet Esbern Snare, der lå for udrustning til et tog til Isefjorden og Bramsnæs Vig. Det var næsten hjemlige strande, kun et par mil fra fædrenegården.

Jørgen følte sig med rette udvalgt. Hans selvagtelse voksede. Hvad han ikke vidste var, at prinsen i sit valg havde lagt afgørende vægt på hans rene negle.

Moderens opdragelse havde forenet sig med forsynet.

Prinsen og prinsessen

Prins Valdemar havde siden 1885 været gift med en fransk prinsesse.

Prinsesse Marie, datter af Hertug Robert af Chartres af huset Bourbon-Orleans, havde tilført det danske kongehus et pust af fransk esprit og deltog med stor selvfølghed i det offentlige liv på mange niveauer. Hun politiserede, hun involverede sig i økonomiske transaktioner, deriblandt ØK's og H. N. Andersens fremstød i Siam, hun var via sin interesse for ildebrand maskot for Gentofte brandvæsen og meget mere.

Ikke mærkeligt, at der blev rejst et monument over hende, der den dag i dag kan beses på Langelinie nær Gefion springvandet.

En stærk kone

Prins Valdemars følelser for Marie var fremdeles varme efter otte års ægteskab, men han havde sit hyr med prinsessens iltre temperament og impulsive indfald.

Hun blandede sig i alt, også hans helt personlige sager, ja selv i hans militære anstand. Når Marie dukkede op, kom der fut i sagerne. Prinsen fik nervøse trækninger, mens hans officerskolleger godtede sig.

Nu var det oppasserens tur til at møde prinsessen. Jørgen havde netop meldt sig på Esbern Snare under premierløjtnant William Hovgaard, da prinsen kom og bad ham stille i det gule palæ, hvor de sammen skulle planlægge indretningen af prinsens kahyt til det store tog på Isefjorden. Midt i arbejdet dukkede Marie op og overtog kommandoen på krigsskibet.

Prins Valdemar i kaptajnsuniform sammen med prinsesse Marie. (KB).

En kongelig berøring

Måske havde prinsen set så nøje på Jørgens negle med tanke på prinsessen. Prinsesse Marie forenede nemlig sit folkelige image med en udpræget renlighedssans, ikke altid let i hine dage, hvor adgangen til vand og sæbe ikke var en selvfølge. Nogle ville nok kalde hende sippet.

Prinsessen kunne styre en hest i galop. Hun kunne sikkert også sove på en ært, men hendes tolerance over for kropsdufte og urenlighed var ikke overvældende.

Det erfarede Jørgen, da de under Mariens ledelse gik i gang med at indrette prinsens kahyt.

Prinsessen lod sig nådigt vejlede, da hun i egen kongelige person gav sig til at hænge billeder op - i øvrigt hendes egne akvareller. Marie var en habil billedkunstner.

Med sin hammer tilføjede hun de sarte fingre lige så mange slag som sømhovederne, før hun omsider tog mod oppasserens ridderlige assistance. Han fik lov til at slå, mens hun holdt sømmene. Og så gik det galt.

Jørgen ramte sømmene med rutinemæssig sikkerhed, men han kom til at berøre prinsessens hånd.

Prinsessen af Danmark og Bourbon-Orleans reagerede voldsomt ved berøringen med skolelæreren fra Viskinge. Hun trak hånden til sig, som havde hun brændt den, og gned den mod sin hofte, som var hun blevet besudlet.

Det sårede Jørgen, der ellers havde meget til overs for prinsesse Marie.

Min herre prinsen. I hjemlige farvande

Jørgen havde kronede dage på togtet. Bramsnæs Vig viste sig fra sin smukkeste side i løvspringet 1893. Tjenesteforholdet til prinsen betød, at han fik messe-kost, medens de andre rekrutter nød marinens sædvanlige grovfoder. Og min herre prinsen var venlig og god mod mig, som han senere udtrykte det - vist nok uden anstrøg af ironi.

Og så kom prinsesse Marie atter på besøg på skibet i Holbæk fjord. Det var før automobilernes tid, så hun agede med toget. Men ikke som almindelig førsteklases passager. Nej! Marie havde insisteret på eksklusiv opvarning i førerhuset.

Sammen med lokomotivfolkene overskuede hun sporene og så, hvordan maskinen blev fodret med kul for at klare sin kraftprøve.

Det blev der talt meget om ved en middag om bord. Prinsen var næppe lige så begejstret som kollegerne, men Marie var ikke til at stoppe.

Hun blev som sædvanlig selskabets midtpunkt. Jørgen Andersen gjorde store øjne, da den franske prinsesse parterede og spiste en rype med fingrene. Den episode huskede han senere, når konen kritiserede ham for at behandle kyllingebeben på samme måde.

En anden prominent gæst var kammerherre Bille, amtmand i Holbæk. Ham stiftede Jørgen senere bekendtskab med i embeds medfør.

Fiskedræt med torpedoer

Den alvorlige del af færden bestod af militære øvelser, ikke mindst torpedoskydning.

Målet var en 30 meter lang konstruktion af træ og jernplader. Første gang gik torpedoen gennem et hul i målet uden at detonere.

Prinsen og Hovgaard fik en båd i vandet og bragte torpedoen frelst tilbage efter at have fået listet en sikkerhedspind ind i næsen på den. Mandskabet fulgte den farlige færd i sikker afstand.

Næste skud blev en fuldræffer. Som brusset fra en flaske champagne skød en vældig søjle mod himlen, funkulende i det stærke solskin. Da vand, stumper af bjælker og jern og tønderne fra pontonkonstruktionen havde fundet hvile i vandet igen, viste der sig en mængde lysende prikker på vandoverfladen.

Det var døde sild i tusindvis, ofre for de maritime

krigsøvelser. Skibets både blev søsat og skovlet fulde. De næste dage stod den på sild a la carte.

Togtet sluttede med sprængningen af en bundmine ude i Isefjordsbredningen, men da var de lokale fiskere alarmeret og tog sig af nye mængder sild.

Soldat de luxe

Togtet varede fem uger. Med udgangspunkt i sømestationen foretog gamle Esbern Snare de sædvanlige rutinemanoøvrer i vigen. Ud over sprængningerne var der ikke megen underholdning at hente. Og dog, en ildebrand på en nærliggende herregård satte lidt liv i kludene.

Officererne tog det som en kærkommen lejlighed til afveksling. Båden med brandsprøjten kom i vandet for at gå til undsætning. Vel på vej lød en stemme fra brandmandskabet: "Nu mangler vi sprøjteprinsessen".

Prinsessens besøg stod frisk i erindringer. Hun havde været iført brandmandsuniform med brandhjælm og en jaket i blå med brandvæsenets gule knapper. Prins Valdemars smil virkede lidt træt.

Jørgen havde kronede dage i de fem uger, øvelsen varede. Når prinsen om søndagen ilede hjem til prinsessen, gav han sin oppasser landlov. Jørgen spadserede i skovens flor af anemoner eller drog på besøg i Holbæk, en søvrig lille købstad med Danmarks længste torv.

Et problem havde han dog. Han fik ingen rigtig soldateruddannelse, men var foreløbig med på luk-susklasse.

Messeforstander Jørgen Andersen

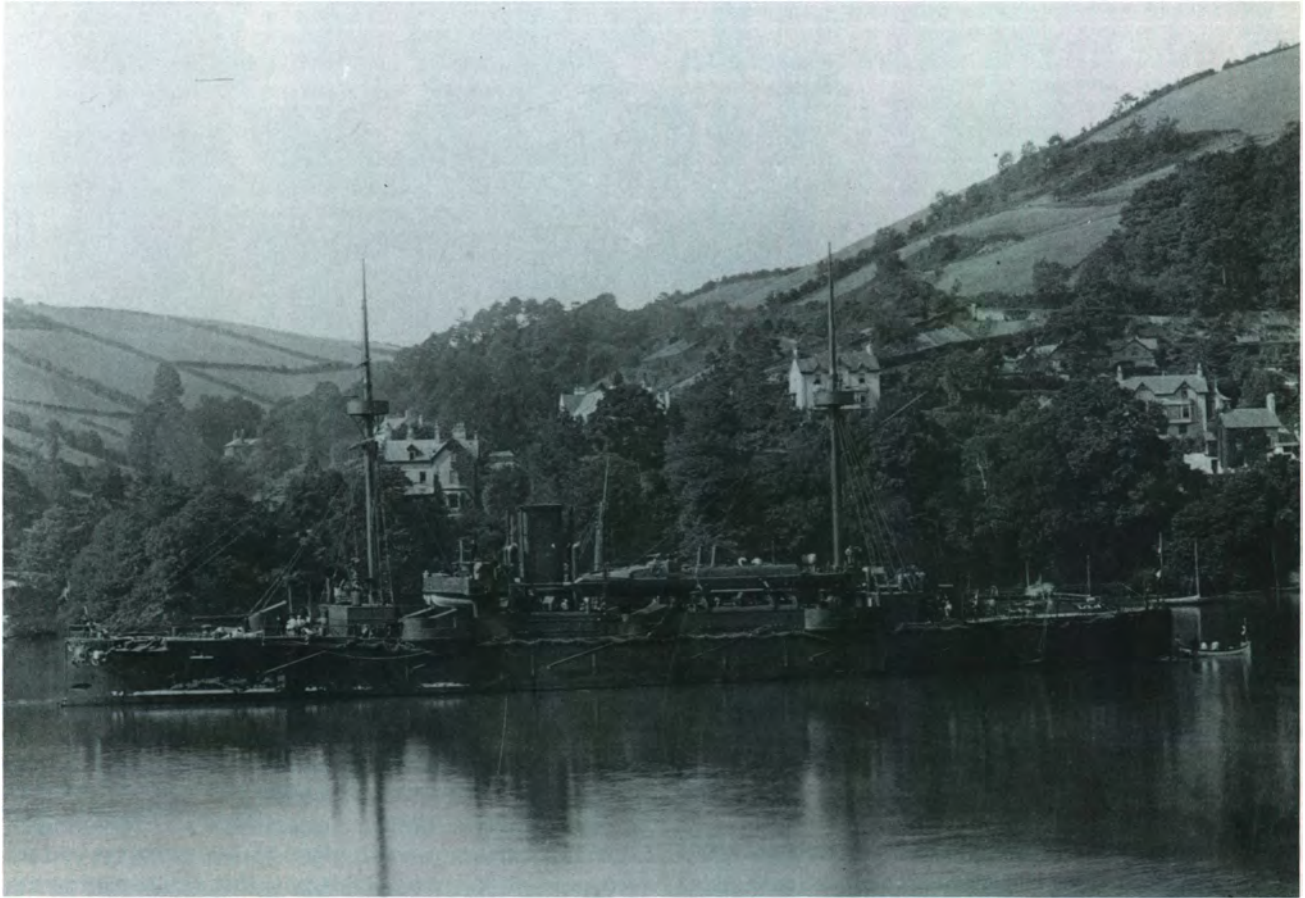
Det viste der sig dog råd for. Før prinsen gik fra borde, havde han sikret sin trofaste oppasser et job som hovmester på Sjælland. Han skulle i virkeligheden fungere som restauratør.

Jørgen var betænkelig men fik beroligende ord med på vejen. En mesterkok skulle stå for tilberedning af maden og give gode råd. Selv skulle han stå for indkøb, rengøring og servering. Der stilledes et par mater til hans rådighed. I øvrigt kunne han rådføre sig med Sjællands næstkommanderende, hans nærmeste chef.

Det kom til at fungere ret godt. Jørgen fik et partoutkort, så han uhindret kunne forrette indkøb og forretninger i land. På alle tider af døgnet oven i købet. I løbet af en uge følte han sig ret så sikker i sine nye funktioner. Han var atter kommet på en grøn gren.

Rationalisering og effektivisering

Jørgen var efterhånden ganske dreven i regnskabsføring. Hans tidligere bedrifter som regnskabsfører for Højbjerg andelsmejeri og regnerutinen som lærer

Krydserkorvetten Valkyrien i England 1893. Søsat 1888 som det første store fartøj i den danske marine, der ikke førte sejl. (OM).

gjorde ham kapabel i jobbet. Han opdagede snart, at den tidligere administration havde fuppet. Den gamle mesterkok havde haft visse lyssky aftaler med leverandørerne. Næstkommanderende forstod problemet og foreslog Jørgen at tage sig af sagen.

Han fik overblik over leverancerne og kontrollerede dem, så returkommission og lignende fæle ting blev en saga blot. Det reducerede messeudgifterne væsentligt.

Jørgen blev populær blandt officererne og kunne se frem til en behagelig bestilling resten af tjenestetiden.

Prinsen kalder igen

Men Vorherre i skikkelse af prins Valdemar ville det anderledes. Efter fem uger som hovmester kom der bud fra prinsen.

Hans kongelige højhed skulle på togt med den danske flådes stolthed Valkyrien. Turen skulle gå til den eksotiske ø, Madeira, i Atlanterhavet ud for Afri-

kas kyst. Prinsen ønskede Jørgen Andersen som personlig oppasser.

Det var noget af et tilbud. Fra Sjælland til Madeira via England. Horisonten videde sig ud.

Jørgen sagde ja, men officererne i hans messe brokkede sig. Alligevel forstod de ham, og da han skaffede en pålidelig afløser, en mejerist fra hjemegnen, kunne han afmønstre med gode ønsker for rejsen.

Varm velkomst på Valkyrien

På Valkyrien blev Jørgen budt velkommen med et af sit livs værste møgfald. På grund af en fejl i munderingen blev han trukket frem foran en front på 500 mand og overdænget med en tordenskylle af skældsord og mundvand.

Det var hans første møde med næstkommanderende, kaptajn Schwanenflügel, en sær person, som han senere skulle få et helt enestående forhold til.

Orlogsgast Jørgen Andersen under landlov i København arm i arm med sin forlovede Karen. (Pe).

På tur i lunden

Jørgen havde nu været hjemmefra i et par måneder, bortset fra turen til Bramsnæs Vig, der havde ført ham nær barndomsegnen. Den mindede ham om kæresten, og han længtes.

Det viste der sig råd for. Karen tog til København for at besøge sin soldat. Efter sin voldsomme udladning havde Schwanenflügel fået så dårlig samvittighed, at han gav Jørgen fri til at dyrke kærligheden.

Det blev nogle dejlige dage med ture i skoven. Udgangspunktet var Nørrebro station. En svigerinde var med som anstandsdame, så alt gik rigtig til.

Idyllen fik dog en brat afslutning ved hjemkomsten til Nørrebro, hvor en betjent arresterede Jørgen og trak af med ham. Betjenten forvekslede ham med en desertør og lod sig først efter lang diskussion og identifikation formå til at slippe den arme Jørgen løs. Karen og Anna åndede lettet op, da de genså deres uheldige mariner.

Et nyt uvejr

Forberedelserne til rejsen gik støt fremad. Prinsen kom om bord, og Jørgen indøvede sine rutiner. Men så gik det atter galt.

En af pligterne bestod i at assistere ved serveringen. Jørgen startede ombydningen af den varme ret ved sin overordnede, prins Valdemar. Det skulle han aldrig have gjort. Schwanenflügel så atter rødt. Med øjnene på Jørgen henvendte han sig til de to oppassere og belærte dem med høj stemmeføring om den korrekte rækkefølge ved servering på en orlogsmænd.

Først de to bordender, næstkommanderende Schwanenflügel og kaptajn Schlütter, så prinsen - "her er hans kongelige højhed kun kaptajn" - tordnede Schwanenflügel.

Danmarks dronning på besøg

De dårlige vibrationer hang et stykke tid i luften efter etikettefadæsen ved middagsbordet, men så kom der fint besøg.

Selve dronning Louise, prinsens mor, ville sikre sig, at der blev sørget godt for hendes store dreng. I dagens anledning blev der serveret chokolade.

Alt var atter fryd og gammen. Valkyriens øverste chef, kommandør Garde, kaldet gamle Garde, udførte sin mest elskelige honnør for dronningen.

Valkyriens færd var synkroniseret med en kongelig færd til Esbjerg og England. De kongelige skulle kaste glans over Esbjergs 25 års jubilæum og derefter delta-

Kommandør Oscar Schwanenflügel, 1848 - 1922. Med rang af kaptajn var han næstkommanderende på Valkyrien 1893. Uærbødig kaldet "jumbo" af de menige. Schwanenflügel tog Jørgen Andersen under sine vinger. (KB).

ge i et fyrstebryllup hos dronning Victoria, hvor de var naturlige gæster efter datteren Alexandras bryllup med dronningemoderens uvorne søn Albert, den senere Edward VII.

En dramatisk færd

Valkyrien stak for dybt til at gå ind til Esbjerg. Men der var sørget for et mindre skib, Grønsund, til at fragte prinsen og Jørgen i land.

Prins Valdemar havde nemlig til Jørgens udelte glæde ønsket sin trofaste oppasser med i land for at assistere ved påklædningen til festmiddagen.

Turen ind blev dramatisk. Søen gik højt, da prinsen og Jørgen, medens Valkyrien gik for halv kraft, sattes i en båd og sænkedes ned i de høje bølger.

Med prinsens kuffert i favnen klamrede Jørgen sig fast i forstavnen for ikke at rutsje ned mellem roerne, når båden red over bølgetoppene, men alt gik godt. Den lille båd kom i læ af Grønsund, hvor to kraftige matroser i seler hang ud over lønningen for at modtage gæsterne.

Med fin timing huggede de hænderne i skulder og bagdel på prinsen, netop som bølgerne bragte den lil-

le båd i niveau. På den måde blev først han, derefter kufferten og til sidst oppasseren hevet indenbords.

Det var en dramatisk oplevelse for en landkrabbe.

Gå med gud min søn

Esbjerg var ikke netop nogen storby i 1893. Jørgen spadserede langs byens grøfter og konstaterede, at vejene ikke var stort bedre end Viskinge Aunsøs. Nogen imponerende ramme om det royale besøg var byen ved havet langt fra.

Valdemars storebror, den senere Frederik VIII, drillede lillebroderen under omklædningen. "Skynd dig dog lidt lille Valdemar, du har vist for mange tommelfingre. Fatter går og er utålmodig". Valdemar på 35 har nok været ret træt af konens magtfuldkommenhed og forældrenes bekymringer. I hvert fald bad han bramfrit storebror holde kæft.

Den gamle konge stod ganske rigtig og trippede, da Jørgen og prins Valdemar steg op fra lukafet. Jørgen indtog øjeblikkelig respektfuld retstilling. Men kongen var venlig og indlod sig i konversation. Det viste sig, at Valdemar havde informeret familien om sin flinke oppasser.

"Min søn fortæller mig, at Deres private stilling er skolelærer. Er det ikke strengt at vænne sig til søn"?

"Nej Deres Majestæt, det går udmærket".

Kong Christian sluttede konversationen på kongelig vis: "Det var rart, gå med Gud, søn".

I sus og dus. En kold douche

Medens de kongelige deltog i festen på Hotel Spangsbjerg, dinede Jørgen med tjenerskabet på Dannebrog, hvor menuen stod på koldt bord, varm ret og rødvin. Skolelæreren fra Viskinge var ved at få dyre vaner.

Næste dag havde prinsen ændret planer. Han meddelte Jørgen, at han måtte gå i land i England, mens Jørgen skulle fortsætte med Valkyrien til Madeira.

Det var en bombe, også på Valkyrien. Under serveringen i messen fangede Jørgen flere bemærkninger om grunden til prinsens ændrede planer. Officererne var kede af det. De frittede oppasseren om prinsens bevæggrunde, men det han anede, holdt han for sig selv.

Takt, tone og psykologi

Prins Valdemar forlod faktisk sin protegé i en yanskelig situation, selv om han havde givet nogle anvisninger på hans placering i skibsordenen.

Jørgen indså klart, at der kunne opstå problemer med næstkommanderende, kaptajn Schwanenflügel, hvis han ikke kom på en rimelig bølgelængde med

ham. Han henvendte sig resolut til den temperamentsfulde overordnede og bad Schwanenflügel om retningslinier for sine pligter på skibet. Prinsen havde nemlig ikke overbebyrdet ham, og faktisk kunne han ikke holde sig beskæftiget ret lang tid daglig.

"Jeg kan ikke holde ud at gå og drive, når alle andre på skibet arbejder", klagede han til Schwanenflügel.

Den gik lige ind. Næstkommanderende roste hans initiativ og bad ham fortsætte i messen. Desuden foreslog han, at Jørgen på resten af turen varetog pligterne som hans personlige oppasser.

Et umage par

Kaptajn Schwanenflügel var en ensom mand. Stor og tung af statur og indadvendt af sind. Han havde næppe venner blandt sine overordnede officerer, men indgød respekt. Når han viste sig i messen, forstummede overstadig og højroset tale.

Hans psykologiske fremtoning mindede lidt om Mortensens, seminarielæreren fra Jonstrup, som havde indladt Jørgen på sine enemærker. Og ligesom Mortensen inklinerede Schwanenflügel for den plysklippede ungersvend fra Viskinge. Der opstod et besynderligt nært forhold mellem dem.

Jørgen havde som alle andre overordentlig stor respekt for kaptajnen og huskede alt for tydeligt den skideballe, han havde fået ved deres første møde. Men kaptajnen var ham venligt stemt og nødede ham til at lægge respekten til side.

Kom han ind i messen, medens Jørgen stjal sig til lidt åndelig føde i avisen, befalede kaptajnen: "Læs dog videre". Hen ad vejen indbød han til diskussion, alt imens officerer og andre gik ind og ud. Jørgen kom

Officererne på korvetten Dagmar 1888. Siddende til højre maskinmester T.C. Sørensen, "hele Holmen". Han brød sig ikke om degne, hvad Jørgen Andersen fik at mærke på togtet til Madeira. (OM).

i folkemunde på Valkyrien, og der faldt mange syrlige bemærkninger om hans omgang med Schwanenflügel.

Jørgen havde før vist en særlig evne til at overskride grænser hos sine overmænd. Det var sket i skolen, med lærerstaben på Jonstrup og nu i søværnet. De rene negle har næppe gjort det, selvom han senere yndede at pege på den forklaring, når talen faldt på forholdet til prins Valdemar.

En forklaring ligger i hans evne til at engagere sig i de opgaver, der mødte ham. Det var børnelærdommens "du skal" med viljen til at besejre de uendelige roerækker.

Men han udviklede tilsyneladende også tidligt en evne til at iagttage folk, til at se bag facaden og tage dem på en velovervejet måde. Til den egenskab hørte også en vis tolerance, men den tålmodighed, der krævedes, lettedes af hans psykologiske overbærenhed og en god portion medfølelse.

Domptøren og elefanten

En dag søgte Jørgen til gallionen for at forrette sin nødtørft. Midt i sit gøremål blev han en tegning vár på skibstøilettes væg.

Kunstværket forestillede en mariner, der med en pisk dresserede en elefant på bagbenene. Marineren forestillede ham selv, mens elefanten bar Schwanenflügels umiskendelige ansigtstræk.

Blodet steg Jørgen til hovedet. Han krammede tegningen sammen og lod den gå udenbords.

Det fortrød han senere, da det gik op for ham, at kunstværket skyldtes en marinemaler, som aftjente sin værnepligt om bord på Valkyrien.

På kant med Hele Holmen

Skibets maskinmester hed Sørensen, i daglig tale kendt som Hele Holmen. Hele Holmen tilhørte som maskinofficer den kategori, som cremen af officerskorpset, de "rigtige" sømænd, kaldte "borgerne".

Ham var Jørgen så uheldig at komme på kant med. Jørgen benyttede en dag maskinmesterens drejbænk til at rense et par granater for rust. Granaterne gjorde det ud for brevpressere på Schwanenflügels skrivebord, og denne havde givet Jørgen tilladelse til at benytte drejbænken.

Mester Sørensen gerådede i raseri. Jørgen fik en balle og faldt i unåde hos Hele Holmen på resten af turen.

Det udartede til krænkende bemærkninger, der endog gik på selve Jørgens kald. Sørensen fandt, at skolelærere var en sand plage. Deres spørgsmål under rundvisninger på Holmen var intet mindre end fladpandede.

Det var hård kost, men Jørgen kendte sin stilling og tav trods opfordringer fra Schwanenflügel og de andre officerer til at give igen.

Provokationen gik ham dog på, og efter grundig overvejelse svarede han en dag syrligt, at han var glad over at tilhøre en stand, hvis hjerner rummede mere end eksentriske skiver og krumtappe.

Den sad. Mester rejste sig og forlod messen.

På Madeira. En fyrstelig hilsen

Sejladsen over Atlanten forløb vel. Valkyriens svingningstal passede til Atlanterhavets bølgebredde. Skibet opførte sig eksemplarisk, og mandskabet plagedes ikke nær så meget af søsyge som på turen over Nordsøen.

Skærmydslerne om bord overskyggede ikke oplevelsen ved sørejsen. Karlsruognen og de andre himmellegemer indtog andre positioner på hvælvet end hjemme i Viskinge, og temperatur og lysforhold skiftede. Jørgen observerede fænomenerne med den nysgerrighed, der var hans særkende. Schwanenflügel bemærkede med velvilje hans interesse.

Langsomt anduvede Valkyrien klippeøen i Atlanten. Når det følte så langsomt, beroede det på øens højde. Den så ud til at være meget nærmere, end den i virkeligheden var.

Et par dage efter ankomsten modtog Jørgen en hilsen fra prins Valdemar, skrevet under bryllupsfestlighederne i London. Brevet var stilet til kaptajn Schwanenflügel, der læste det højt for Jørgen. Dagen var den 11. juli, hans fødselsdag.

Prinsen anmodede om, at Jørgen kunne få mest mulig landlov og bad næstkommanderende bidrage mest muligt til hans udvikling. Det var lidt af en cadeau, og Jørgen sendte en stille tak til Vorherre.

Landlov

Der var ikke nogen havn på øen. Turen fra ankerpladsen og ind endte i et inferno af larm, når den kraftige brænding kastede robåden op på stranden. Så var det med at komme i vandet og trække båden yderligere nogle meter, så bølgesuget ikke trak det lille fartøj med ud.

Jørgen iagttog, målte, noterede og samlede indtryk. Mennesker, dyr og planter vurderedes. Agapantus, Hortensia og Fuchsia voksede i enorme størrelser. Vinrankerne groede op ad bjergskrånningerne, bundet til godt mandshøje espalierer. Og af æbler, pærer og jordbær var der en masse.

Luften var fuld af fløjt og skræppen fra sjældne fugle i broget fjerdragt, og særlig de allestedsnærværende papegøjer tiltrak sig opmærksomhed.

Menneskene så ikke ud til at have det for godt. I vinmarkerne havde arbejdere med masker travlt med

Madeira var i sejskibstiden kendt af alle søfolk. En gruppe danske kadetter betragter en af de slæder, som også gjorde et stort indtryk på lærer Andersen. (OM).

at puste grønt pulver ud over druerne. Det giftige stads var nok svovl, mente Jørgen.

Værre var en uendelig række af tiggere og sælgere af allehånde småsager. De så værre ud end staklerne på sognet der hjemme. Mange var krøblinge, nogle medtagne af spedalskhed. Det vrimlede med dem, og i deres fortvivlelse fulgte de turisterne næsten op i bjergene i håb om, at der faldt en skilling af.

Sværmen af handlende invaderede skibet, straks det ankrede op, og fulgte senere besætningen på landlov.

Inde på øen faldbød folk heste med førere for en ringe betaling. Førerne var drenge, de skulle nemlig være lette til bens, når rytteren satte farten op. Udljerne forsikrede turisterne om, at de trygt kunne lade stå til. Hestene ville blive trætte før drengene.

Nossa Senhora

De danske gaster oplevede medaljens bagside, men de kunne ikke undgå fascinationen af det fremmedartede tropesamfund. Jørgen smagte bananer, modnet i solen, og deltog i de sædvanlige attraktioner. Turen til kirken Nossa Senhora, højt beliggende på en klippekant, var en af dem.

Turen gjorde større indtryk end selve kirken. Opad varede det en time med hest, men nedad kun ti minutter, fortalte han senere.

Nedturen foregik på slæde. Underlaget var rullesten, og en fører regulerede fart og kurs med en lang

stav, så ekvipagen uden uheld klarede skarpe sving og passerede stejle skrænter, medens passagererne hagede sig fast og satte deres lid til den almægtige.

En barsk hjemtur

Hjemturen med Valkyrien blev mindre idyllisk. Den kom til at stå i dødens og sygdommens tegn.

Dødsfaldene indskrænkede sig dog til de mange papegøjer, som mandskabet havde købt. De døde på stribe.

Der var dog også bud efter menneskene. Et udbrud af kolera førte til ubehagelige tilstande på banjerne. Da Jørgen en aften aflagde besøg på gallionen for at lette sig, før han tørnede ind, fik han sig en slem forskrækkelse. En gast klagede og jamrede sig højlydt. Hans tilstand bredte sig hurtigt til andre, og snart var en trediedel af gasterne tumlet ud af køjerne og væltede sig på banjedækket, mens de vandede sig under tømningen af mave og tarm.

Jørgen flygtede fra stanken op på dækket, grebet af panik. Var hans skæbnetime kommet, skulle han finde sin grav i Atlanterhavets dyb, langt borte fra forældre, fæstmø og søskende.

Heldigvis var det ikke kolera, men kun kolerine. Det var slemt nok, halvdelen af mandskabet gik i døren og måtte en tur på det interimistiske lazaret på banjerne, men den flyvende hollænder viste sig ikke. Jørgen selv gik ram forbi, måske fordi han havde spist i messen, hvor man ikke havde drukket det ferske vand fra Madeira.

I danske farvande. Besøg på fædrengården

Fra England skulle Valkyrien eskortere Dannebrog hjem. Ventetiden i Themsens munding stod i skærende kontrast til opholdet ved Madeiras eksotiske strande. Vandet lignede en lergrav, men vel at mærke med tilsætning af døde hunde og katte. En dag satte det forrådnede lig af en ko sig fast i ankerkættingen.

Efter hjemkomsten fourageredes i flådens leje, så gik turen atter ud på øvelser i de danske farvande. Valkyrien deltog i en eskadre under kontreadmiral Zachariae på skibet Arild Hvitfeldt. Det var streng ekstersits under stramme tøjler, men ikke uden opmuntringer.

En af dem kom under et ophold i Kalundborg.

Schwanenflügel havde ikke glemt, at det var Jørgens hjemegn, og opfordrede ham til at tage et smut i land. Familien var overrasket og henrykt over eventyrerens besøg. Men de kammerater, der skulle ro ham tilbage til Valkyrien, var knap så begejstrede.

Der faldt knubbede ord til "borgøjseren", men Jørgen formildede stemningen med en kasse cigarer, købt til formålet. De seks kilometers rotur forløb derfor nogenlunde trods krap sø og modvind.

Afmønstring

I slutningen af september kunne Jørgen mønstre af som mariner - skønt det var vel meget sagt. Han havde jo ikke fået en regulær uddannelse, hverken som soldat eller sømand.

Begivenhedsrige måneder havde det ikke desto mindre været, og læreren fra Smakkerup havde knyttet forbindelser, der skulle vise sig nyttige fremover.

Selv priste han sig lykkelig, at Gud havde forlenet ham med den gave at kunne vinde andre for sig. "Oven i købet uden at være sig bevidst hvordan".

Det med det ubevidste må man nok tage med et gran salt. Jørgen var i hvert fald på dette tidspunkt ved at få øje for nytten af forbindelser, om han ikke havde haft det før.

Det var der i og for sig ikke noget odiøst i, og der er ikke tvivl om, at hans nyerhvervede kontakter byggede mere på sympati end på beregning. Schwanenflügel og prins Valdemar - han skulle i audiens hos den sidstnævnte før hjemrejsen til Viskinge.

Audiens på Fredensborg

Jørgen aflagde besøg på Fredensborg, hvor "Europas svigerfar" holdt hof for sin familie. Fredensborgdagene samlede konger og kejsere fra hele den gamle verden i stille idyl, før verden gik af lave.

Prinsen fik beretningen om Madeiratogtet, og Jørgen fortalte om reaktionerne på, at prinsen var gået fra borde i London.

Ved afskeden lovede prinsen at sende sit kontrafej, når han næste gang blev fotograferet. Det kom ikke, Valdemar havde fået forlagt Jørgens adresse.

Først flere år senere, da Jørgen Andersen opsøgte prins Valdemar for at få en anbefaling, modtog han et smukt billede med fyrstelig signatur.

Den unge sognerådsformand

Jørgen Andersen havde fra teenagealderen været omgivet af folk med politiske interesser.

De to lærere, som havde hjulpet ham på vejen til en seminarieuddannelse, var begge optaget af forholdene i sognet, og da han både før og efter seminarietiden samarbejdede med dem, kunne han ikke undgå at få sognets problemer ind på livet. De var i øvrigt så gigantiske, at de var svære at overse.

Interessen for politik voksede i takt med de udfordringer, han mødte. Den unge Jørgen Andersen læste næppe ideologiske manifeste.

I 1886 havde Paulsen og Jensen Svebølle givet ham en praktisk indgang til andelstanken. Det er vel

tvivlsomt, om hans regnskabsføring for Højbjerg andelsmejeri blev til mere end et økonomisk arrangement, men deltagelsen i andelsmejeriets generalforsamlinger gav nyttige erfaringer.

Sognets kronprins. Ved svigerfars side

Det var ikke mindst lærer Paulsen, der bragte Jørgen ind i det politiske miljø i Viskinge.

Paulsen kæmpede i halvfemserne en stædig kamp for at få bedre forhold i skolen - til gavn for lærere og elever. Den kamp blev også Jørgen Andersens.

Vi kender ikke styrken af Jørgens engagement,

Kammerråd Jensen med søn og svigersønner. Fra venstre Jørgen Andersen, sønnen Ole Chr. Jensen, læge i Sorø, gårdejer Ole Jensen, Gl. Svebølle og Hermann Bauditz, bankmand i København. Kammerråddinden, Kirsten Jensen, omgivet af døtre og svigerdøtre. Siddende fra venstre den ugifte datter Meta, der holdt hus for faderen efter moderens død, til højre Karen gift med Jørgen Andersen. Stående fra venstre døtrene Anna gift med H. Bauditz, Oline gift med Ole Jensen og svigerdatteren Astrid. (Pe).

men han sad bi ved mere end én lejlighed, når Paulsen fremførte sine bekymringer over forholdene i Viskinge-Aunsø.

Et forum for diskussioner om sognets elendige tilstand var kammerråd Jensens hjem i Viskinge. Her blev Jørgens bane afstukket i mere end en forstand.

Han blev introduceret for familien af Paulsen, uden at vi kender den præcise anledning. Den kan have været selskabelig, men en alvorsmand som lærer Paulsen har sikkert haft videre planer med at indføre sin protegé og kollega i de højere cirkler.

At Jørgen skulle falde for kammerrådens datter, har han næppe kunnet forudse.

Jørgen Andersens datter Inger Margrethe beskrev senere Paulsen som den, der havde øje for faderens rige evner, men de strejflys, der andetsteds kastes på Paulsen, viser en person med bevidst politisk målsætning. Han stillede da også op til sognerådsvalget men uden at blive valgt.

Paulsen var i opposition til sognets ledelse i almindelighed, kritisk over for godsejeren, der lod hånt om fornyelser, og så ønskede han demokratiske reformer.

Hans hjertesag var kampen for at få den gamle faldefærdige skole erstattet af en ny. Her havde han en naturlig forbundsfælle i sin gamle elev.

Nådigherrernes tid

Men endnu var godsejerne ved magten. Man måtte bøje sig og gøre reverens. Både amtmænd Bille og kammerjunker Tillisch, sognerådets formand, var mod Paulsens skoleplaner.

Ved en middag, hvor Jørgen Andersen også deltog, fremførte Paulsen endnu en gang sine argumenter for at bygge en ny skole, men blev kontant sat til vægs af de to nådigherrer. Amtmanden affejede yderligere diskussion om det prekære emne - -

"Min gode Paulsen, bliver De dog aldrig klogere. De kan vel forstå, at når en jydepotte tårner mod en jerngrøde, så smadrer s'gu potten".

Paulsen var godt klar over, at han var jydepotten i lignelsen, men han var ikke i bekneb for svar -

"Det er rigtigt, hr. kammerherre, men det kunne dog tænkes, at gryden fik en revne".

Gryden revner

Højre regeringens dage kunne efterhånden tælles, og dermed var der udsigt til også at slippe af med godsejernes indflydelse i sognerådene.

I Viskinge var der utilfredshed med Tillisch regimenter. Der taltes om, at kammerjunkeren var utilreg-

nelig og hans embedsførelse lemfældig. Utilfredsheden omfattede også en del af sognets spidsere, blandt dem kammerråd Jensen, Jørgen Andersens svigerfader siden 1895. Nogle mente, at kammerråden burde stille sig i spidsen for sognet i stedet for Tillisch.

Enkelthederne i begivenhedsforløbet kan næppe dokumenteres, for sognerådsprotokollerne før 1899 er forsvundet, men både Paulsen og Jørgen Andersen spillede en rolle i de intriger, der bragte kammerråden til magten i Viskinge-Aunsø kommune.

Sognekongen og hans kronprins

Kammerråden var ikke nogen årsunge. Han vidste også, at sogneformandskabet stillede store krav til fysiske ressourcer. Med årtiers uløste spørgsmål fejlet under gulvtæppet var der udsigt til en enorm arbejdsbyrde. Når han overvandt sine betænkeligheder, var det ved udsigten til at få sin regnskabskyndige svigersøn som administrator.

Det var naturligvis led i en plan, som gradvist inddrog Jørgen Andersen i sognerådet. Formelt skete det ved et suppleringsvalg, hvor 14 ud af sognets 67 stemmeberettigede voterede til hans fordel. Foruden Paulsens og to andre skolelæreres stemmer fik han støtte fra faderen, svigerfaderen og læge Thanning, en god ven af familien.

Kammerråd Jensen svævede med sin autoritet over vandene, mens svigersøn Jørgen Andersen klarede den voksende bureaukratiske byrde.

Det gjorde han så godt, at han var indlysende kandidat til formandskabet ved svigerfaderens tilbagetreden et par år senere.

Jørgen Andersen valgtes som sognerådsformand 1. januar 1901.

Samme år blev en anden skolelærer kultusminister. Det var J. C. Christensen, der fire år senere, i 1905, kastede yderligere glans over sin stand ved udnævnelsen til konseilspræsident.

Det lignede et systemskifte, og det faldt symbolsk nok sammen med parlamentarismens indførelse i 1901. Fra at have været på godsejernes hænder i generationer gled ledelsen i Viskinge i løbet af tre år via det lidt mindre hartkorn i skikkelse af kammerråden over på skolelærer Andersens hænder.

Herremændenes kommune

Viskinge-Aunsø var en udpræget herregårdskommune, regeret af godesjere i menneskealder.

I 1890'erne hed herremanden Tillisch. Han forsømte sine pligter, ja endog skatteopkrævningen, der skulle tilvejebringe grundlaget for alle andre forretninger i sognene. Et stort antal af skatteyderne mødte ikke op, når han tog imod skatterne, og Tillisch resignerede.

Høstfolk på Aunsøgaard i 1890'erne. Sognerådsformanden, kammerjunker Tillisch, ses med hat på trappen sammen med familien. (Bla).

Han supplerede den slunkne kassebeholdning nødtørfigt med sine egne midler.

De slog dog ikke til. Der var ikke råd til helt elementære forbedringer og vedligeholdelse af kommunens faciliteter. Og nøden var stor.

Hartkorn og demokrati

Da Jørgen Andersen indtrådte i sognerådet i 1899, blev landkommunerne styret efter en lov fra 1867. Dens grundprincip var, at de, der betalte skatterne, også skulle have den afgørende indflydelse.

Der var almindelig valgret til et mindretal af pladserne. Mænd over 25 år med egen husstand kunne stemme, hvis de ikke havde modtaget fattighjælp eller skyldte i skat.

Sognerådets flertal kaldtes "den større halvdel". Dette flertal valgtes af den femtedel af vælgerne, der betalte mest i skat. På den måde fik godsejere og gårdmænd næsten monopol på magten. Demokratiet vansmægtede.

Formue og lejlighed betaler

Jordskatterne var den væsentligste offentlige indtægtskilde. Landets jord var vurderet i tønder hartkorn, et mål, der tog hensyn til areal og ydeevne.

Hartkornsskatten blev opkrævet med en fast procent-sats i de enkelte sogne og var ikke til at smygge sig uden om. I Viskinge-Aunsø udgjorde den 2/3 af den samlede skat. Det var lovens minimum.

Den sidste tredjedel betaltes efter "formue og lejlighed", der fastsattes af sognerådet. Den vurdering betød, at læreren, præsten og stationskarlen, hvis lønninger var kendte, betalte uforholdsmæssigt mere end de selvstændige landbrugere.

Jørgen Andersen fik ændret på dette misforhold, så hartkornsskatterne fremover skulle bære 3/4 af skattebyrden, lovens maksimum. En rimelig forhøjelse, men den faldt ikke i god jord hos de store gårdejere.

Kammerråden klager

Sognerådets skatteligning blev fremlagt offentligt. Enhver kunne klage, ikke blot over sin egen skat, men også over naboens, hvis man mente, denne slap for billigt.

Kammerråd Jensen var ikke tilfreds med sin ligning. Han appellerede til sognerådet en måned efter svigerønnens overtagelse af formandskabet i 1901.

Jørgen Andersen afviste klagen, men svigerfaderen bar tilsyneladende ikke nag, for måneden efter forstrakte han den betrængte kommunekasse med et lån på ikke mindre end 4.000 kr.

Aunsøgaard skærvefabrik var en stor arbejdsplads i Viskinge-Aunsø. DSB var den største kunde. Et år ved juletid strejkede arbejderne, og efter nytår mødte de op hos sognerådsformanden og krævede understøttelse, men det havde Jørgen Andersen forudset. Sognerådet havde indkøbt 40 sæt værktøj, og de arbejdsløse måtte slå sten for kommunen, hvis de ville have penge. Kravet vakte stor opstandelse: "...at jeg ikke fik en hammer i hovedet af en af de rasende mennesker, betragter jeg som et held". (Bla).

Større og mindre skatteydere

Ved sognerådsvalget i 1897 var 60 vælgere formuende nok til at stemme til den større halvdel i sognerådet.

Sognets største skatteyder, den afgående sognerådsformand kammerjunker Tillisch fra Aunsøgaard, betalte 2.066 kr eller 12% af de samlede skatter i kommunen. Som nummer to rangerede enkefru Fraas, Viskingegaard, med 1.182 kr i årlig skat, men hun havde som kvinde ikke stemmeret.

Kammerråd P. Jensen havde på dette tidspunkt afhændet det meste af sit hartkorn men var med 202 kr i skat nummer seks blandt skatteyderne.

Jørgen Andersens far placerede sig med en skat på 77 kr lige netop blandt de 60 vælgere, der udgjorde majoriteten i sognerådet.

Skolelærer Andersen betalte kun 20 kr i skat. Dermed hørte han til i de sekundære vælgere. Han måtte have andre til at stemme sig ind i rådet.

Mistrøstighed og fattigdom

Der var ikke meget at råbe hurra for i de fattige landsogne omkring århundredeskiftet. Viskinge-Aunsø var ingen undtagelse.

Seks store herregårde og en del mindre gårde gav arbejde til de fleste af indbyggerne, men en stenplads

med skærvefabrik og et stort savskæreri gjorde, at arbejderklassen stod talmæssigt stærkere end i de fleste andre landkommuner.

Politisk havde arbejderne imidlertid ingen indflydelse. De var en udsat gruppe, afhængige af sæsonsvingninger i arbejdet og en byrde for sognet, når arbejdsløsheden meldte sig.

Kommunen var ludfattig. Bundløse veje, faldefærdige skoler, fattighuse og gebrækkelige sprøjtehuse vidnede om slendrian og dårlig styring i årtier.

Kammerråden og hans svigersøn fik nok at se til.

Andersen muger ud

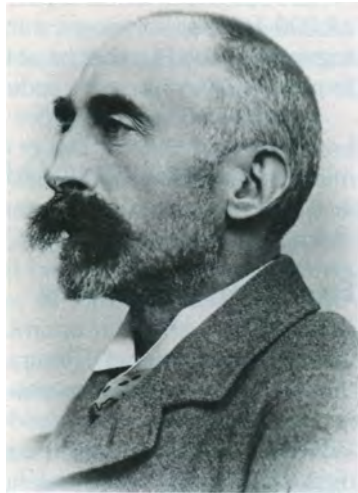
Jørgen Andersen gik til arbejdet med vanlig energi. Som forbillede havde han styringen af fædrengården, og nøgleordet i hans kommunale virke blev "du skal". Det var en selvfølge for ham, men nogle af sognets beboere knurrede.

Skatteinddrivningen var ved at give ham grå hår i hovedet, men problemet måtte løses. Der skulle skaffes penge til de kommunale opgaver.

Folk, der havde vænnet sig til godsejer Tillischs lemfældige inddrivning, undlod fortsat at erlægge skatten, når den nye sognerådsformand tog mod penge i sin beskedne embedsbolig på skolen. De blev simpelt hen væk.

Det hjalp kun lidt, at han autoriserede de to sogne-

Vilhelm Schulin,
1849 - 1922, amt-
mand i Holbæk
1900 - 06.
(KB).

fogeder til at udpante hos restanterne. Opgaven var for stor, og der var næppe heller meget at komme efter.

Der måtte skarp lud til de skurvede hoveder, resolute sognerådsformanden. Og den fandt han. Med reference til en passus i lovgivningen afslog han at optage restanter på valglisten til en af sognets sociale kasser, før de havde betalt skat.

Det hjalp, men affødte skarpe protester. Amtmand Schulin udtrykte bekymring på Jørgen Andersens vegne.

Hjerte eller hjerne. At kunne sige nej

Utilfredsheden kom også frem i pressen, og undersåtterne mente, lærer Andersen var for diktatorisk - troede han, de var en flok uvorne unger?

Selv var han ikke i tvivl om berettigelsen af sine metoder. Han erkendte, at de var hårde, men fandt dem nødvendige for at rette op på tingenes bedrøvelige tilstand.

En sognerådsformand måtte kunne sige nej, selv om hjertet i den øjeblikkelige situation mente ja. Det var hjernen over hjertet, hvis de langsigtede mål skulle nås.

En god leder havde pligt til at skære igennem, var Jørgens erfaring. Han tænkte på lærer Tryde Lundahl fra seminariet.

Erindrede dennes nederlag fordi han ikke forstod, "at unge mennesker, ja gamle med, helst vil regeres, når dette blot sker retfærdigt".

Langsomt men sikkert kom der orden i sognet.

Fattiggården. Bedre med et hotel

Fattiggården havde været et problem før Jørgen Andersens tid. Den lå ved Løgtved, "så afsides, at der var lange veje både til kirke, skole og købmand, ja endog til offentlig vej".

Jørgen Andersen var overbevist om, at man i sin tid havde købt den elendige lille bondegård i en afkrog af sognet til fattiggård for at slippe for synet af fattiglemmerne.

Fattiggårdens hovedbygning opført 1886 efter tegning af bygmester Andreas Bentsen, Vallekilde. Foto fra kort før nedrivningen i 1980'erne, da huset måtte vige for en grusgrav. (Bla).

Kommunen havde fået gården billigt i 1886. 21.000 kr for 4,5 tønder hartkorn, men bygningerne var så forfaldne, at det var nødvendigt at opføre en ny hovedbygning. Den opførtes efter tegninger af bygmester Andreas Bendtsen fra Vallekilde for 14.500 kr. Det var en statelig bygning, med arrest i kælderens, men den var for stor til kommunens behov, og institutionen fungerede elendigt.

Med dårlig jord og fattiglemmernes beskedne arbejdskraft gav gårdens landbrug et tilbagevendende underskud.

Jørgen Andersen konkluderer i sine erindringer, at det ville have været fordelagtigere at lukke det hele og anbringe de fattige på hotel.

Den faste hånd

Fattiggården var imidlertid ikke noget hotel, og de indsatte ikke hotelgæster. I tidens ånd havde den mere tilfælles med en opdragelsesanstalt. Det fremgår klart af en sognerådsbeslutning fra 1903, hvori det hedder - -

"Arbejdsmand Kr. Jensen i Svebølle fattighus har på forskellige måder vist sig uforskammet mod flere af sognerådets medlemmer. Han har flere gange udtalt, at han vil gennemprygle sognerådets medlemmer, ligesom han gentagne gange har udskældt sognerådets medlemmer ved udøvelsen af deres gerning i sognerådets ærinde".

Sognerådet vedtog at idømme ham 30 dages tvangsarbejde.

Fattiglemmer som handelsvare

Kommunen kæmpede for at komme af med den urentable fattiggård. Den blev sat til salg i 1900, men ingen Liebhaberer meldte sig.

Sognerådet måtte søge andre udveje.

I 1904 fik man en aftale istand med Københavns Kommune om at modtage lemmer fra Almindeligt Hospital for 65 øre om dagen til kost. Klæder og lægehjælp skulle de forsynes med efter afregning.

Sognerådet betingede sig at kunne opsiges kontrakten med en måneds varsel, hvis der blev for meget ballade med københavnerne.

Det viste sig at være et heldigt forbehold.

Arrangementet måtte opgives, da lemmerne, der med Jørgen Andersens ord ikke var englebørn, gav kommunen for mange kvaler og spektakler.

Man prøvede nu som en sidste udvej at ophøje gården til alderdomshjem. Det gik heller ikke. Stedet havde fået et dårligt ry, og de gamle protesterede mod at bo i en afkrog af sognet.

I 1906 lykkedes det omsider at afhænde gården for 17.000 kr. Det var noget mindre end de 30.000 kr, sognerådet havde håbet på at få seks år tidligere. Men Jørgen Andersen tørrede sveden af panden.

I sine erindringer hævder han, at salget kostede kommunen 70.000 kr. Det er et fantastisk beløb, med mindre det drejer sig om akkumulerede tab gennem årene.

En strålende forretning

Jørgen kunne anslå en optimistisk tone, da han to år senere, på bystævnet i januar 1908, kunne fortælle tilhørerne, at kommunens status var meget forbedret.

I de sidste syv år var gælden nedbragt fra 85.000 kr til 50.000 kr og skatterne sænket. Han fremhævede også, at salget af fattiggården havde været en meget fordelagtig handel for kommunen. Det sidste lød ikke umiddelbart indlysende, men må ses på baggrund af de byrder, som ellers ville have tynget budgettet.

En økonomisk logik viser, at salget burde være sket langt tidligere, inden forsøget med de københavnske lemmer og alderdomshjemmet blev sat i scene.

Skattereformer og retfærdighed

Jørgen Andersen havde fra første færd måttet beskæftige sig indgående med skatteproblemer. Han havde faret hårdere frem, end hjertet billigede, for at få styr på sagerne, selvom han erkendte uretfærdighederne i systemet.

I 1903 blev de hævdevundne retningslinier for skattebetaling lagt helt om. Man forlod hartkornbeskatningen til fordel for ejendomsskylden, baseret på ejendommens værdi i handel ogandel.

Det nye princip var heller ikke fuldkomment. Diskussionerne om de to beskatningsformer og flere andre løsninger førtes med stor lidenskab i pressen.

Jørgen Andersen engagerede sig i debatten og gav både teoretiske og praktiske forslag til retfærdige løsninger på problemerne.

Henry George og godsforvalter Berthelsen

Jørgen Andersen havde i det daglige problemerne tæt inde på livet, men sin vane tro sammenholdt han egne erfaringer med de tanker, der i øvrigt fremsattes om emnet. Han nærede modvilje mod ejendomsskylden. Denne aversion blev det centrale i hans energiske indsats i skattespørgsmålet.

En vis godsforvalter Berthelsen fra Høng førte sig frem i debatten med teoretiske artikler og polemiske indlæg. Jørgen Andersen fandt, at S. M. Berthelsens modeller var interessante og endte med at betragte dem som geniale løsninger på beskatningsproblemet.

Godsforvalterens polemik gik hårdt i rette med ejendomsskylden. Det faldt i tråd med Jørgen Andersens egne tanker, og han meldte sig under godsforvalterens faner.

Fuld Grundskyld. Et Columbusæg

Med udgangspunkt i husmandsbævægelsen gik Berthelsen ind for Henry Georges tanker om fuld grundskyld. Staten skulle ved beskatning inddrage enhver stigning i jordværdierne, så jordspekulation var udelukket.

Provenuet var efter georgisternes anskuelser tilstrækkeligt til at dække statskassens behov.

Berthelsens agitation gik tilbage til slutningen af 1890'erne. Skattereformen i 1903 var for ham et meget stort skridt i den forkerte retning, og han angreb indædt forslaget både før og efter vedtagelsen.

Respekt for nådigherrerne

Jørgen Andersens beundring for Berthelsens synspunkter var næsten uden forbehold. En af de mest begavede mænd, jeg har truffet, skrev han mange år senere.

Han vidste ikke, om Berthelsen lige som Napoleon kunne diktere tre breve på en gang, men to klarede han mesterligt. Han mindede også om Napoleon med sin meget stejle natur.

Netop den egenskab fandt Jørgen Andersen dog mindre hensigtsmæssig. Især var den ikke helt forenelig med stillingen som godsforvalter, der krævede "en vis underdanighed over for nådigherrerne".

Det endte da også galt med Berthelsen. Han forpurrede et kup, der ville have givet en kreds af hans arbejdsgivere magten over Holbæk Amts Sparekasse. Flere godsejere reagerede ved at fyre ham.

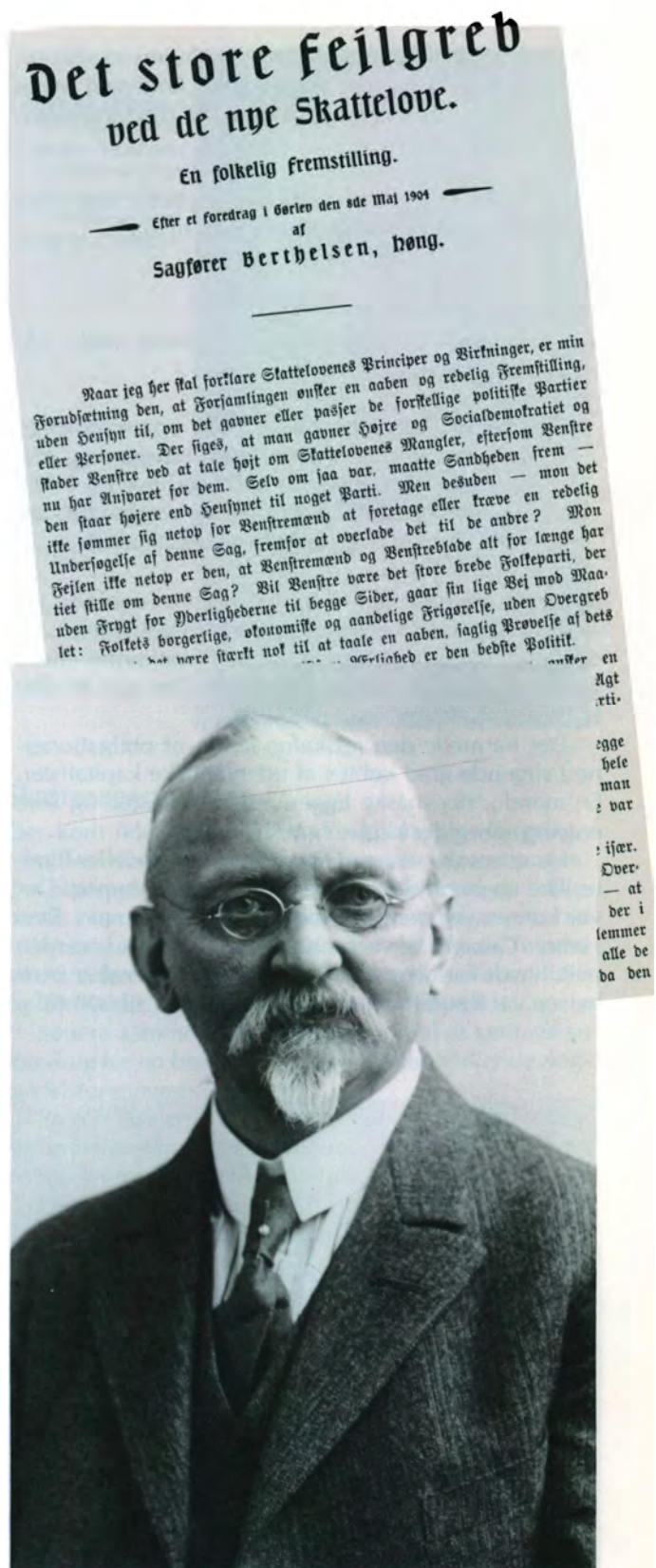
Berthelsens principfasthed og stædighed kunne Jørgen ikke andet end beundre. De egenskaber var en del af hans egen karakter.

Skattesystemets mangler

Kritikerne af de nye ejendomsskatter påpegede, at værdien pr tønde land i handel og vandel var stærkt afhængig af ejendommens størrelse.

Et husmandssted kunne koste 1.000 kr pr tønde, mens jord af samme kvalitet under stordrift kun kostede det halve. En gennemsnitsgård satte Berthelsen til 800 kr pr tønde land. Prisen påvirkedes af, at bygningerne indgik med forholdsvis langt større vægt på de små brug end på de store. Det spillede også ind, at de små brug med intensiv drift gav større udbytte pr tønde land end de store.

Hertil kom at den arbejdsomme, der forbedrede bygningerne eller fik drænet og derved forøgede ejen-

S.M. Berthelsen, 1864 - 1930, sagfører og godsforvalter. Fra 1890'erne agitator for georgismen. (KB).

dommens værdi, fik en højere vurdering og højere skat. Berthelsen og med ham Jørgen Andersen måtte konstatere, at de flittige straffedes. På møderne tordnede Berthelsen - -

"Loven råber: Vær flittig og jeg straffer dig - vær doven og jeg nedsætter mit krav til dig".

Teori og praktisk politik

Jørgen Andersen konkluderede på samme måde, når han indledte et af Berthelsens møder - -

"Den dygtige, den flittige, den sparsommelige skal give mest, den dovne, den udygtige og den ædse skal give mindst ja ofte helt blive fri. Er det ikke aldeles demoraliserende og uretfærdigt. Jeg er selv med til hvert år at begå denne uret".

Malende beskrev han, hvordan det eksisterende system påførte landmændene enorme rentebyrder. Landets samlede prioritetsgæld var på 3 milliarder eller i gennemsnit en million pr kirkesogn. Det gav 40.000 kr i renteudgifter pr sogn pr år.

Det harmede den retskafne lærer, at obligationerne i stigende grad købtes af udenlandske kapitalister. En mand..."der måske ligger ved et badested og ikke engang selv gider klippe sine kuponer".

Hvad var der at gøre? Socialisternes modeller tiltalte ikke sognerådsformanden fra Viskinge-Aunsø. Der var kun én vej frem, hævdede Jørgen Andersen. Den Henry George anviste. Klartseende mænd verden over havde for længst indset dette. Godsforvalter Berthelsen var forud for sin tid og miskendt af sin samtid.

Jørgen besluttede at omsætte teorierne i praksis. I sit eget sogn bad han den lokale vurderingsmand om hjælp til at lave en vurdering af samtlige kommunens ejendomme efter jordværdi og beliggenhed.

Det var i realiteten en opdatering af hartkornsvurderingen suppleret med et enkelt element fra den nye ejendomsvurdering, beliggenheden. Fremgangsmåden gjorde det muligt at give nedslag for dårlige tilkørselsforhold eller lægge noget til, hvis parcellen med fordel kunne udstykkes til byggegrunde.

Nu kunne Jørgen Andersen direkte sammenligne den gældende beskatning med sin idealform.

Viskinge-Aunsø på Danmarkskortet

Resultatet vakte opmærksomhed i København. Der blev nedsat en officiel kommission til at foretage en prøvevurdering efter jordskyldsprincippet i en enkelt kommune.

Takket være Jørgen Andersens initiativ blev Viskinge-Aunsø kommune den udvalgte. Kommissionens medlemmer blev en juridisk professor, Viggo Bentzon, en kontorchef i Indenrigsministeriet, Oxholm, proprietær Tønnesen, der som medlem af Overskyldrådet var sagkyndig i sager om ejendomsbeskatning, godsforvalter Berthelsen og endelig Jørgen Andersen selv.

Sognerådsformanden fra Viskinge var kommet i fint selskab og trivedes ved det. Man tog udgangspunkt i Jørgen Andersens vurdering. Den granskedes nøje og godkendtes med enkelte ændringer.

Kommissionen slog sig ned på Hotel Skarridsø i nabosognet og drog hver dag ud derfra for at vurdere ejendommene. Ind imellem blev der tid til spadsereture i den nærliggende Jyderup skov.

Hotel Skarridsø ved Jyderup, hvor vurderingskommissionen holdt til. I 1909 fik Jørgen Andersen sin debut som folketingskandidat ved et vælgermøde på hotellet den 10. maj. (T1a).

Vi ser gennem erindringerne i et glimt Jørgen Andersen og godsforvalter Berthelsen ivrigt diskuterende grundskyldens fordele og ulemper under en tur i skoven. Den ærværdige professor Bentzon følger lyttende efter og lader ind imellem en original metafor krydre konversationen, som da han en dag afbryder dialogen mellem georgisten og hans discipel - -

"Jeg misunder Dem unge mænd, fordi De ikke endnu er blevet rebslagere"

Den kryptiske bemærkning gik hen over hovedet på de to debattører og måtte forklares nærmere.

"De ved da nok, at rebslagere altid går baglæns og derfor ser bagud, men aldrig frem. Vi gamle er blevet åndelige rebslagere. Så snart vi hører om nye tanker eller nye ideer, så modtager vi dem aldrig som ungdommen med begejstring, men altid med skepsis - problemet bliver sønderflænget og dissekeret med al den historiske viden, der har forbenet os".

Professoren sprudlede af liv. Til tider virkede han helt ungdommelig, selv om han med sine over fyrretyve år var "noget til års" i skolelærerens øjne.

Mange år senere, i 1919, blev Bentzon far til komponisten Niels Viggo Bentzon, så hans livskraft var der ikke noget i vejen med. Aldersmæssigt var der da også kun ti år ned til Jørgen Andersen, og kun nogle få år til Berthelsen.

Fedtspiller Andersen

På sin fine måde lagde Bentzon en dæmper på de to idealister, når de forekom ham lidt højt oppe.

På et enkelt punkt kunne han dog ikke skjule sin irritation. Kommissionsmedlemmerne var passionerede kortspillere, og hver aften blev der givet til en l'hombre eller to i hotellets rygeværelse. Store Bededag spillede de hele dagen trods det gode vejr.

Jørgen Andersen, der ikke havde de andres økonomiske formåen, nølede med sine indsatser - -

"Vi spillede 25 øres rasle-l'hombre, hvilket var alt for dyrt spil efter mit hartkorn, og da jeg ikke havde råd til at tabe ret meget, vovede jeg mig aldrig ud med køb til nolo eller på anden måde".

Lærer Andersen's forsigtighed fik Bentzon til at tabe tålmodigheden. Han talte i opbragte vendinger om fedtspillere og foreslog at indføre tvungen nolo.

Det måtte den bekymrede Jørgen Andersen gå ind på, men heldet tilsmilede ham. Professoren tabte ti kr, de otte til fedtspilleren. Den fattige degn glædede sig diskret, mens professoren blev mismodig.

Viggo Bentzon,
1861 - 1937.
Juridisk professor
1892. Beundrede
Jørgen Andersen's
ungdommelige
entusiasme, men
kritiserede hans
forsigtige l'hombre.

Skattesagen syltes

Der kom ikke noget ud af de skønne anstrengelser, men flere år efter tog Jørgen Andersen sagen op igen. Det skete på Holbæk amts Sognerådsforenings årlige møde i sommeren 1907, hvor han med udgangspunkt i Viskinge-Aunsø påviste, hvordan det var de mindre jordbesidere med ejendomme af værdi mellem 5.000 og 25.000 kr, der bar den største skattebyrde.

Senere samme år fik han lejlighed til at gentage sit foredrag for en bredere kreds på De samvirkende Sognerådsforeningers årsmøde.

Jørgen Andersen's gamle bekendt fra vurderingskommissionen, proprietær Tønnesen, imødegik ham på mødet med en kritik, han havde hørt før.

Dengang havde der ikke været dokumentation fra modstandernes side, men nu havde Tønnesen gjort et solidt stykke hjemmearbejde. Det viste, at loven om ejendomsskyld i det store og hele virkede godt og retfærdigt, selv om der kunne være undtagelser. Et amtsrådsmedlem fra Stevns slog ned på Jørgen Andersen's bemærkninger om det uretfærdige i, at fliden skulle bære skattebyrden med den realistiske bemærkning, at det ikke kunne være anderledes, "thi hvor intet er, har kejseren tabt sin ret".

Jørgen Andersen takkede resigneret for de nye oplysninger, men viste sig som en god taber.

"Vi må nu lære at resignere, da vi hører, at det ikke er så galt andre steder som hos os", sluttede han så sit indlæg.

Historiens dom

Overmagten var for stor, men nogle år senere kunne Jørgen Andersen glæde sig, da loven om ejendomsskyld blev revideret først i 1915, siden i 1926.

Efter revisionerne blev det muligt at skelne mellem ejendommens og den tilliggende jords værdi. Man kunne herefter prioritere jordskylden. Det var det princip, Jørgen Andersen havde advokeret for siden omlægningen af skatterne i 1903.

Hyldest til Jørgen Andersen

I erindringerne fortæller han med stolthed om et møde før de afgørende lovændringer. Den ene taler efter den anden stod op og anbefalede loven.

En delegeret, folketingsmand Petersen Killerup fra Lolland, hyldede Jørgen Andersen, der selv holdt sig tilbage. Folketingsmanden huskede forsamlingen på, hvem der havde været den udfarende kraft i sagen.

Jørgen Andersen trådte ud af sognerådsarbejdet i 1913, og den første lov kom i 1915.

Glæden over, at udviklingen gav ham ret, var stor, og man kan ikke fortænke ham i at mindes forløbet med tilfredsstillelse.

Mødet med generaldirektøren

Jørgen Andersen havde også prøvet at mobilisere generaldirektøren for skattevæsenet, Marcus Rubin.

Anledningen var et konkret problem. Ved omvurdering til ejendomsskyld fik amtet nemlig oplysningerne gratis, mens kommunerne skulle betale for dem. Da kommunerne havde betalt halvdelen af udgifterne til omvurderingerne, var der irritation i sognerådene, og Jørgen Andersen tog sagen op.

Skriftlige henvendelser førte ikke til noget, så Jørgen Andersen opsøgte Marcus Rubin under et besøg i København.

I første omgang kom han ikke længere end til forværelset, hvor et bud forlangte at få hans ærinde at vide. Direktøren var en travl mand, der ikke bare kunne tage imod hvemsomhelst.

Efter den besked blev Jørgen Andersen stædig. Han nægtede at opgive sit ærinde og forlangte foretræde straks. Det desorienterede bud måtte frem og tilbage et par gange, før den standhaftige skolelærer endelig fik adgang til generaldirektøren.

Marcus Rubin var vred over bruddet på etiketten. Han indtog en dramatisk posur midt på gulvet med venstre hånd stukket ind under bukselinningen og

Christian den IX's kiste ankommer til Roskilde Domkirke den 18. februar 1906. Som formand for Holbæk Amts Sognerådsforening fik Jørgen Andersen adgangskort til bisættelsen. Han fik anvist en afsides plads i et sideskib blandt landets borgmestre, men det fandt han råd for: "Jeg så mit snit til i den dunkle belysning lidt efter lidt at nå hen til Rigsdagens pladser, hvor jeg mellem de kun kjoleklædte lignede omgivelserne og fik en god plads, så jeg havde let ved at følge højtideligheden". (KB).

Skolevæsenet havde sognerådsformandens bevågenhed. Svebølles nye skole opført 1904 af tømrer Carl Hansen for 11.200 kr. To tilbud var lidt billigere, men Hansen sad i sognerådet. (Bla).

den højre hævet til formaning. Hvad bildte den formastelige sig ind således at trodse husets skik.

Trods de imponerende omgivelser og den vrede generaldirektør var Jørgen Andersen selv blevet knotten og svarede hvast, at han var kommet for i al diskretion at gøre generaldirektøren en tjeneste. Han havde formået et folketingsmedlem til at tage sagen om betaling for omvurderingerne op ved den nært forestående første behandling af finansloven, og det regnede han ikke med, generaldirektøren ville bryde sig om.

Generaldirektøren faldt noget ned, og det ene møde blev til flere.

Marcus Rubin fandt det nyttigt at høre om sagen fra en, der i det daglige skulle føre lovene ud i livet, som han udtrykte sig.

Ved et senere møde lånte Rubin Jørgen Andersen en oversigt over skattesystemerne i en lang række lande. Det fremgik heraf, at man adskillige steder havde indført ejendomsskyld som grundlag for beskatningen for siden at dele den op i skat på bygninger og på jord.

Rubin mente efter Jørgen Andersens opfattelse, at det var den rigtige vej, men i den aktuelle situation var det ikke realistisk at gå mod Folketingets flertal. Folketingsmændene talte varmt for ejendomsskatten. Derfor skulle "bæsterne" også have den, så de kunne blive kloge af skade.

Jørgen Andersen fandt, at det var uforsvarlig tale. Man burde dog lære af andres dumheder i stedet for at gentage dem.

Generaldirektøren gav svar på tiltale - -

"Unge mand, De ved ikke, hvad De siger, hvis alle lod sig belære af andres dumheder, gik udviklingen alt for hurtigt. Man skal gøre dumhederne, først da bliver man tilfreds, når der indføres noget nyt".

På sine gamle dage var Jørgen Andersen tilbøjelig til at give Marcus Rubin ret.

Marcus Rubin, 1854 - 1922. Generaldirektør for skattevæsenet 1902 - 13. Derefter nationalbankdirektør. (KB).

Skole og familie

Smakkerup skole blev udvidet med en ny fløj til 4000 kr i 1907. Fru Andersen og Inger Margrethe poserer med deres cykler. (Bla).

Jørgen Andersens embedsbolig blev både midtpunkt for familien og for sognets beboere. Her forrettede pædagogen sin gerning, og her tog han imod, når folk kom med skattepenge, hævdede sociale ydelser eller fremførte klager. Privaten var den lille stue med udsigt til de nærmeste naboer.

Datteren Inger Margrethe fulgte med i alt. Hun så med bekymring, når sognets beboere hentede deres ydelser, eller når der betaltes løn til "dem der huggede sten, de alderdomsforsørgede, vejvæsenet og så videre". En dag kom der en lærerinde for at hæve løn. Det var for meget. Inger Margrethe brød ud i gråd og måtte trøstes af faderen.

Modsat, når skatterne indbetaltes. Så svulmede fars kasse, og der kom fortrøstningsfuldt lys i øjnene.

I petroleumslampens skær

Den lille datter så ofte med sin store blå kat i vinduet. Inger Margrethe drømte i skumringen, der sæn-

kede sig over landskabet. Ofte ventede hun på faderen, der havde mange gøremål ude i sognet efter skoledagens afslutning.

Hun gav besked, når Line tændte lyset hos naboen. "Mor, nu har Anders Jensens lys". Så løftede moderen kuplen på petroleumslampen og strøg en tændstik. Der blev lys over bordet i stuen.

Jørgen Andersen tog sig ind imellem et hvil i gynge stolen, men når han havde indtaget en tår kaffe, gik han i gang med regnskabet. Inger Margrethe blev lagt i seng med den blå kat som selskab, og så tog Karen sytøjet frem. Der blev arbejdet sent næsten hver aften.

Hovedpersoner i Viskinge

Folk fødtes og døde, nogle kom, andre forlod sognet. Til de uddødelige i Inger Margrethes øjne hørte skytten og hans kone Anna.

Skytten Jens Pedersen var indvandrer, men det vidste kun de meget gamle, for han var kommet til sog-

net i 1838 kun 17 år gammel. Siden havde han giftet sig med Anna, der ligeledes var indvandrer.

Jens Pedersen var blevet en hel institution. Han bevægede sig som en anden Knagsted rundt i sognet med sit store skæg, med læg på trøjen og benknapper i gamacherne. En hat med fjer i siden fuldendte billedet af sognets jæger.

Han og Anna var venlige af gemyt. Inger Margrethe vidste godt, hvor der var søde sager at få, hvis hun fik trang til slik.

Huset lå lidt væk fra vejen med dør og vinduer lidt på skrå, stråtag og roser langs solvæggen. Til skyttens erhverv hørte et koppel jagthunde, der boede i en hundegård ved gavlen. Stuen med billeder af hjorte og ænder prydedes af husherrens jagtgeværer. Et fotografi af baron Lerche med familie fuldendte indtrykket af stadsstuen.

Til sognets beskedne eksistenser hørte "Kresen Kresen" med leen. Med sit redskab raserede Kresten Viskinges grøftekanter eller slog græsset for private.

Onkel Niels og musikken

I kroen ved landevejen huserede farbror Niels og hans kone. Niels havde haft musiske aspirationer. Han havde været i lære hos en musikanter, men gennembruddet udeblev. Han var som storebror Jørgen søgt ind i politik, men havde ikke vælgertække og blev vraget.

Inger Margrethe holdt meget af den store krostue med det hvidskurede gulv og lange slagbænke langs bordene. Hun trivedes i det store køkken, hvor tanten regerede, og elskede at lege med sine to fætre, Niels Folmer og Eli Sophus, i den store have med gyngen og alle skjulestederne mellem kirsebærtræer og buske.

Niels Andersens tanker gik til musikken, men hans dagligdag var kroen. Lidt lindring fik han, når krostuen fungerede som danseskole. I den store sal lærte Andersen familiens unge at træde dansen.

Viskinge Kro med rejses-tald til venstre. Kroen blev forpagtet af Jørgen Andersens bror Niels i 1898. (Bla).

Krofolkene på Viskinge Kro, Niels og Marie Andersen med sønnen Folmer ca 1900. (Bla).

En sjælden gang drog Niels med familien til København. I Tivoli sluttede de i koncertsalen. Krofatter bevægedes over musikken og hviskede sagte: "Inger Margrethe min pige, hør violinerne".

Niels døde ung, men tante Marie og drengene blev i kroen.

Hjemme på gården

Fødegården var fremdeles på faderens hænder, men lillebror Lauritz hjalp med driften og beredte sig efter familiens samtykke til at tage over, når de gamle faldt fra.

Gården blev drevet rationelt. I forbigående havde det været nødvendigt at tage lån i den som i 1887, da Jørgen drog til Jonstrup, men lånene afvikledes planmæssigt. I 1899 havde kammerråden været långiver, men ellers sattes tæring efter næring.

Den hvidmalede bornholmer i stuen markerede fortsat døgnets gang og skellene mellem arbejde og hvile, og Ole Andersens systematik prægede fremde-

les arbejdsrytmen. På gårdspladsen gik en lang rende fra pumpen ind i kostalden. Den kunne hurtigt monteres, når stalden trængte til at skylles. Vandet brugtes med omtanke, og den spinkle familiefader sendte strenge blikke til børnebørnene, hvis de stak hånden ned i det rindende vand. Intet måtte gå til spilde.

Han var streng den gamle, men dog ikke værre end at børnene turde plage. Jørgen havde engang belejret ham i et par måneder for at få lov til at ryge på den lange pibe med porcelænshovedet. Omsider gav faderen lov, måske med en skummel bagtanke. Jørgen blev så syg, at han i flere år holdt sig langt fra tobak.

Oles autoritet respekteredes af alle, selv af dyrene. Når han syntes, Blis og Brune havde savlet længe nok over vandtruget, behøvede han blot at sige "nå kom så", og dyrene trippede i stald.

Bodil Marie organiserede så afgjort tilværelsens muntre sider. Medens Ole tyngedes af hårdt fysisk arbejde og bekymredes over økonomien, stod hun for leg med børn og børnebørn. Og selv om hun passede sine travle gøremål i hus og have, kunne børnene udmærket følge hende, medens tanker udveksledes til fryd for begge parter. Ikke sært at hun blev elsket.

Hos morfar og moster Meta

En anden akse i familien Andersens familieliv var kammerrådens hjem i Viskinge. Efter afhændelsen af Feltegården levede han her i sit lange otium med datteren Meta som husbestyrerinde.

Børn og børnebørn elskede besøgene hos den gamle patriark. Både de jævnlige visitter og de store fester med deres tilbagevendende ceremoniel.

Jørgen Andersen drog hver søndag af gårde med kone og barn. De tog sognestien til Viskinge, hvor Jørgen i embeds medfør oplod sin røst ved søndagsgudstjenesten. Pastor Petersen, en ven af familien, holdt sin prædiken.

Inger Margrethe fandt den til tider noget lang og skottede nervøst til kirkegængerne - bare dog ikke en eller anden træet sjæl kom for skade at falde i søvn.

Kirkesangen havde været et problem for Jørgen. Han holdt af at synge, men han havde ikke opnået sangcertifikat på Jonstrup og var måske ikke særlig musikalsk.

Efter seminarietiden havde han faktisk måttet øve sig i flere år, før han blev sluppet løs i kirken. Måske han som sin broder kun var mådeligt tilsmilet af musikkens muse.

Nuvel, efter kirkegangen gik det til morfars hus nær ved kirken. Tante Meta diskede op, og snakken gik om løst og fast, familien i Sorø og dem i København. Inger Margrethe var med alle vegne højt og lavt, hos naboen eller i præstegården, når de voksne fik sig en snak over kaffen.

Notabiliteterne i Viskinge

Det var et overskueligt samfund. Alle kendte alle eller i det mindste historier om hinanden.

Der var den ulykkelige pebersvend, baron Lerche på Lerchesminde, invalidd af druk og udskejelser. Man ville vide, at han var kommet på afveje på grund af ulykkelig kærlighed til en pige fra de tjenende klasser. Ferdinand, hvorfor gifter du dig dog ikke med en anden, spurgte man i familien. Den arme Ferdinand svarede med lidelse i stemmen, at "I aner ikke, hvor kærlighed er en stor magt", og så fortsatte han med at græmme sig og dulme smerten med spiritus.

Om historien er sand, eller baronen måske dølgede en mindre salonfähig grund til sin ensomme vandring på jorden, vides ikke. Tragisk var det. Ferdinand kom ikke til at hvile i familiegravstedet, og Lerchesminde kom på andre hænder.

Den nye ejer hed godsejer Prah. Hans børn og Jørgen Andersens Inger Margrethe blev skolekammerater i Jyderup Realskole.

Til de ansete borgere hørte så afgjort også Quades på Stengården, fætter til kammerråden, og Thanning, læge med praksis i sognet siden 1875.

Mange andre personer huserede i Jørgen Andersens daglige omgivelser, hver med deres helt specielle profil. Principaler, aftægtsfolk og tyender, alle satte de spor i de levendes erindring.

Skolemesteren bag katederet

Sognerådsformand og skolemester i en person. Det var en krævende opgave. Det ene måtte passes, det andet ikke forsømmes.

Pastor Petersen, 1847 - 1911, sognepræst i Viskinge fra 1899. En munter og folkelig mand, der var meget afholdt i sognet. Ven med Andersens. (Bla).

Eftermiddagskaffe i lægeboligens lysthus. Dr. Thanning med stort fuldskæg. Foto ca 1900. (Bla).

Pædagogen havde indledt sin gerning med det fortsæt at give de svage børn førsteprioritet. Det var en smuk målsætning, men Jørgen Andersen kunne ikke opretholde den, tilstod han senere. Realiteterne førte til kompromiser, men med en fast ledelse, undertiden en fast hånd, klarede han sine embedsopgaver. Men når

blot den tæste hånd var retfærdig, som han udtrykte det.

Omgivelserne var idylliske, huset det Andersenske hjem med tilhørende pædagogiske faciliteter i skolestue og gymnastikrum. Tavle, kridt og gymnastikredskaber som ribber og bomme, ringe og tove, alt hvad krop og sjæl havde nødig for at udvikles.

Jørgen Andersen havde næppe behov for de store disciplinære demonstrationer for at styre eleverne. Inger Margrethe, som startede i faderens skole, fortæller, at der ikke fandtes strenge love for eleverne. Lærer Andersen spillede ud med venlighed, men anså det for en selvfølge, at børnene passede lektierne. Forekom brud på disciplinen, var revselse et selvfølgeligt pædagogisk middel i hine dage.

Selv kunne han godt give fri eller se igennem fingre med, at en og anden forsømte skolen lidt, når høsten stod for døren eller roerne skulle renses. Han huskede sin egen tid i roerne alt for godt og fik nærmest medlidenhed med staklen. Men han vidste, hvad den ekstra arbejdskraft betød for en families økonomi, og faderens "du skal" stod som med flammeskrift for hans indre øje.

Lærer Andersen med elever i Smakkerup skole 1904. Den 33 årige Jørgen har fået pondus. (Bla).

Der er ikke tvivl om, at Jørgen Andersen som sin egen afholdte lærer Steincke kunne præstere en solid øretæve, men hans disciplinære metoder kendes ikke i detaljer. En enkelt klage over hans fremfærd viser, at han kunne tage fat, men der er flere vidnesbyrd om positiv pædagogik.

Som led i den inviterede han hvert år alle skolebørnene til sin fødselsdag. De mødte klokken halvseks og trakteredes med chokolade og kager. Bagefter rømmedes skolestuen for inventar, og så stod den på sang og leg.

Husmand Ole Peder mødte frem med sit trækspil og spillede op til dans. Mon lærer Andersen selv dansede for? Det vides ikke, men børnene dansede og legede resten af aftenen.

Høstfesten hos morfar

Kammerråden var omgivet af megen festivitas. Der var de nævnte søndagsfester og de traditionelle kaffeslabberadser i lysthuset under de store kastanietræer. I den rækkefølge, de præsenteredes i verden, fik kammerrådens storfamilie navnene skåret i lysthusets træværk.

Sommerturene til Skarridsø, med moster Metas store madkurve og Rasmus, den gamle karl, på bukken,

hørte også til de traditionelle fornøjelser. Hos kammerråden hed hestene Lise og Lotte.

Men så, den 12. oktober, når høsten gik på hæld, fejredes årets største fest, måske bortset fra julen. Morfar fyldte år. Det skete i alt 96 gange, indtil han lukkede øjnene i 1928.

Det var ikke nødigt med bud rundt. Alle kendte dagen og mødte op. Anna med mand og barn fra København, sønnen Ole, der var læge, kom fra Sorø. Ole havde i god tid sendt en rå til fælles fortæring. Dyret havde han nedlagt i forståelse med skovrider Amnitzbøl i Sorøs skove.

Københavnerne kom med banen, men soranerne agede med hest og vogn. Vognen var lukket med tanke på hjemturen. Om natten, når vejen atter gik til Sorø, sov familien ovenpå dagens strabadser. En søvning kusk og hestene bragte soranerne trygt hjem i den mørke oktobernat.

Festen hos kammerråden begyndte om morgenen. I morgengryet kom Maren Per Sørens, naboens kone, ind for at hjælpe moster Meta med planlægning. Der var madlavning og bading, serveringsstrategi og mange andre hensyn. Tidsplanen måtte holdes.

Før middagen ribbedes vinrankerne ved køkkenøren for druer. De serveredes til middagen. På sam-

Præstegårdshaven i Viskinge.
Til venstre med fuldskæg pastor Petersens
forgænger, pastor Schousboe. (Bla).

Jørgen Andersen med familie på Nykøbing Nordstrand ca 1914. Fra venstre datteren Inger Margrethe, bror Lauritz, fru Karen og familie-faderen. (PE).

me måde klædtes valnøddetræet i gården af. Høsten fordeltes til familien, mest til morbror fra Sorø, der var kommet med dyret, eller måske fordi han elskede valnødder. Det var store dage i Viskinge, før emigrationen til Svinninge. Dage, der mindedes i den senere elektricitetsdirektørs familie gennem generationer.

Privatskolen i Jyderup

Jørgen Andersen og Karen havde kun et barn. Inger Margrethe var et følsomt barn, måske lidt skrøbelig ligesom moderen og mormoderen. Forældrene gav hende megen kærlighed og omtanke, måske forkælede de hende lidt. F. eks. da hun fik en ny cykel. Det

hørte dog til familiens få luksusudgifter, en ekstravagance, der tillod den videbegærlige familie at se Danmark på lange ferieture.

Inger Margrethe startede i faderens skole men kom senere i Jyderup realskole. Her havde hun selskab af godsejer Prahls døtre og præstens yngste datter. En ældre datter, Ingeborg, hjalp de to piger med lektierne.

Skolemesteren og præsten kom meget sammen privat til stor glæde for børnene. Inger Margrethe holdt meget af ham trods de lange prædikener og havde den glæde at blive konfirmeret hos ham.

Men på det tidspunkt var Jørgen Andersen dybt inddraget i elektricitetssagen. Der var forandring undervejs.

Elværksplaner i Aamosen

Elektricitet var noget ukendt i Jørgen Andersens barndomshjem. På Jonstrup seminarium har han formentlig stiftet bekendtskab med elektricitet som begreb under lærer Mortensens gennemgang af naturkræfterne, men næppe som fænomen uden for fysiklokalet.

I hvert fald havde seminariet ikke elektricitet, da Jørgen Andersen forlod det i 1890. Først året efter blev Danmarks første elværk til offentlig forsyning opført i Køge, hvor urmager Jens Hansen kunne tænde for strømmen i sin lysstation den 13. oktober 1891.

Siden gik det slag i slag. Odense fulgte snart efter med elektrisk lys, og i 1892 fejrede hovedstaden kon-

Deltagerne på det første kursus for vindelektrikere på Askov højskole maj-juni 1904 opstillet foran forsøgsmøllen. Gudmund Bentsen ligger som nr. to fra højre i 1. række. Han bragte sin viden fra Askov til Odsherred, hvor han sammen med sin far, bygmester Andreas Bentsen, opførte en kopi af Askovmøllen. Bentsens lærer Poul la Cour sidder yderst til venstre i 2. række med kalot. (AH).

Vindelektriciteten havde vind i sejlene omkring århundredskiftet. Pioneren Poul la Cour, Askov, udgav fra 1905. "Tidsskrift for Vindelektricitet".

gearrets guldbryllup den 26. maj ved at blænde op for det nyinstallerede elektriske lys på Kongens Nytorv.

Jævnstrømsværker og vindelektricitet

Byerne var tidligst på færde med elektricitet. Strømmen blev produceret i jævnstrømsværker og kunne ikke transporteres ud over afstande på 3-4 km. Landområderne måtte klare sig, som de bedst kunne.

På landet blev løsenet vindelektricitet med højskolemanden Poul la Cour som pioner. Han havde i maj 1891 opført en forsøgsvindmølle i Askov og udviklede teknikken i løbet af 1890'erne. Samtidig etableredes en uddannelse af vindelektrikere på Askov, hvor også Dansk Vind Elektricitets Selskab påbegyndte sin virksomhed i oktober 1903.

Samme år fik vindelektricitetsværket i Askov en aflægger i Vallekilde. Det forsynede højskolen og omliggende boliger med elektrisk lys. Vallekilde blev kraftcentrum for vindelektricitetssagen i Nordvestsjælland.

En vindelektriker

Jørgen Andersen kan meget vel have haft sit første møde med elektriciteten på Vallekilde højskole, hvor familien Bentsen var foregangsmænd.

Gudmund Bentsen blev som en af de første uddannede vindelektriker. Han var søn af højskolelærer og bygmester Andreas Bentsen, Vallekilde, og drog tidligt afsted til vennerne på Askov højskole. Den unge Bentsen var grebet af elektricitetssagen og fulgte la

Cours undervisning. Hjemme i Vallekilde byggede han sammen med faderen en lignende mølle som den i Askov og deltog i opførelsen af en række vindelektricitetsværker landet over. Under 1. verdenskrig slog han sig ned i Hørve, underviste på Vallekilde og blev som installatør en af pionererne i den praktiske gennemførelse af Nordvestsjælland's forsyning med højspændt vekselstrøm.

Højspændingsværker

De første højspændingsanlæg blev opført i hovedstadsområdet. NESA indviede Skovshovedværket i 1907, og et par år senere fik København og Frederiksberg højspændt vekselstrøm i ledningerne.

Højspændingen var lidt af en revolution. Den fjernede grundlaget for vindelektricitetsværkerne og på længere sigt også for de mange små lokale jævnstrømsværker.

Men ikke alle højspændingsplaner var lige gennemtænkte.

Tørv og højspænding

NESA's tekniske direktør, S.A. Faber, udarbejdede i forbindelse med Skovshovedværket en plan for forsyning af hele Sjælland med højspænding. Projektet forudsatte en central i Aamosen ved Tissø og en i Bokse Mose ved Næstved. Tanken var at producere strøm med tørv som brændsel.

Ingeniørfirmaet Schmith & Walther i København udarbejdede samtidig et projekt for et højspændingsværk i Aamosen.

Firmaet fik mosen på hånden, og en skønne dag i april 1908 lå Aamoseprojektet på Holbæk Amtsråds bord.

Jørgen Andersen og Aamoseprojektet

Aamoseprojektet blev Jørgen Andersens første direkte berøring med elektricitetssagen. I sin egenskab af formand for Holbæk Amts Sognerådsforening var Andersen af amtmanden udset til at kule projektet ned - unægtelig en lidt bagvendt indføring i et af tidens varme emner.

Læreren og amtmanden

Den 6. april 1908 mødte lærer Andersen op hos amtmanden, der refererede sagen og stak sognerådsformanden pakken med Aamoseprojektet under armen med en bemærkning om, at han skulle kende Andersen dårligt, om han ikke kunne få skabt så meget røre om sagen, at vedtagelsen kunne udsættes.

Med den besked begav Jørgen Andersen sig afsted.

I syv sind

Jørgen Andersen var i syv sind, men begyndte at sætte sig ind i sagen. Han håbede, at administrativ erfaring og økonomisk indsigt kunne opveje, hvad han manglede i faglig viden.

Lørdag den 4. april 1908 afsendte amtmand Ammentorp i Holbæk dette uformelle brev til lærerboligen i Smakkerup. Jørgen Andersen reagerede prompte og indfandt sig på amtmandens kontor allerede den 6. Togrejsen til Holbæk den mandag blev et vendepunkt i lærer Andersens liv. Den førte ham til direktørstolen i NVE.

Han havde ikke særligt kendskab til elektricitetssagen, endsiige faglig indsigt i elproduktion, og forestillede sig nok ikke, at mødet hos amtmanden skulle blive indledning til en livsgerning i elektricitetens tjeneste.

Han rekvirerede et tilsvarende projekt for en dampcentral i Nivå fra brygger Heise i Helsingør. Sammenligningen viste, at prisen pr km højspændingsledning var dobbelt så høj i Nordsjælland som i Aamosen. Der var noget galt, men ingen entydig forklaring.

Han henvendte sig til en slægtning, telefondirektør Johannsen i København, for at få råd.

Denne introducerede ham for landets førende eksperter på området, direktørerne S.A. Faber, NESA, Ivar Knudsen, B&W og Winsløv fra Frederiksberg Elektricitetsværk.

Mødet med eksperterne og særlig NESA-direktøren

fik afgørende betydning både for sagen og for Jørgen Andersen personlig.

"Faber blev fra den dag min rådgiver og vejleder, ja, man kan sige min opdrager til den gerning, der siden skulle tage mig helt og fuldt".

Med eksperterne som faglige konsulenter og en økonomisk støtte fra B&W på 2.000 kr gik Jørgen Andersen ind i elektricitetssagen med vanlig energi.

Andersens alternativ

På Sognerådsforeningens møde den 14. maj 1908 fremhævede han elektricitetens positive betydning for landboerne og redegjorde for fordelene ved et højspændingsværk frem for en række små jævnstrømsværker.

Administrationen ville blive mindre, leveringen af strøm mere sikker, prisen billigere og højspændt elektricitet kunne nå længere ud.

Værket skulle baseres på andelstanken, der sikrede forbrugernes indflydelse og medbestemmelse. Jørgen Andersen profiterede af sine erfaringer fra Højbjerg andelsmejeri.

Mødet mundede ud i vedtagelsen af en resolution. Den bemyndigede bestyrelsen og formanden, Jørgen Andersen, til at gå videre med sagen og søge tilslutning hos Holbæk Amt, sognekommunerne og forbrugere.

Den 19. maj skrev Jørgen Andersen til Amtsrådet og meddelte Sognerådsforeningens beslutning.

Det kommunale andelsprincip

Et amtsrådsmøde den 27. maj bemyndigede etatsråd Hvidt, Frihedslund, og gårdejer P. Villadsen, Ubby, til at forhandle med lærer Andersen på grundlag af Sognerådsforeningens resolution.

Forhandlingerne endte med, at Hvidt og Villadsen accepterede lærer Andersens kommunale andelsprincip, hvor amtet, sognekommunerne og forbrugere stod for hver en trediedel.

Agitationsudvalg

Det perfekt koordinerede samarbejde mellem lærer Andersen og amtmand Ammentorp mundede ud i nedsættelsen af et udvalg med en række indflydelsesrige personer fra egnen. Baron Lerche, Birkendegård, folketingsmand Kristjan Pedersen, Sandby, etatsråd J. Lemvig, Algstrup og amtsrådsmedlem Kr. Larsen, Vestervang.

Et flertal af gårdejere talte Jens Hansen, Nakke, Jens Petersen, Ubby, Gabriel Hansen, Maarsø, Anders

Emil Ammentorp, 1862 - 1947, amtmand i Holbæk 1906 - 15. Sporede i 1908 Jørgen Andersen ind på elsagen. (KB).

Jensen, Skellingsted, Jens Mortensen, Kvarmløse, Jakob Hansen, Forsinge, P. Jensen, Rumperup, Jens Nielsen, Asnæs og H.C. Stoltz, Tuse.

Den 9. august 1908 konstituerede udvalget sig med Jørgen Andersen, Smakkerup, som formand.

Agitation i forsamlingshusene

Jørgen Andersen havde bragt sig i position til slaget mod Aamoseprojektet, og mens høsten var på sit højeste, gik han i gang med agitationen rundt om i forsamlingshusene.

Dampmaskinens tusindvis af hestekræfter kunne fordeles ud til den mindste forbruger. Elektriciteten ville blive den magt, der spredte storbyen ved at decentralisere den moderne teknik til gavn for håndværkere og de handlende på landet. Men først og fremmest var elektricitet en fordel for landbrugerne. Lovgivningen havde givet grønt lys for den højspændte elektricitet, og der var intet at betænke sig på.

Lærer Andersen havde ordet i sin magt og vandt det ene sogn efter det andet for et højspændingsværk.

Driftsformen var endnu et åbent spørgsmål. Det blev først delvist afklaret den 17. oktober 1908. Et udvalgs-møde i Jyderup vedtog "af hensyn til driftssikkerheden at forlade tanken om tørv som kraftgiver og udsætte spørgsmålet om, hvilke kraftmaskiner man skal anvende til senere afgørelse".

Den 20. oktober 1908 fik offentligheden meddelelsen i Holbæk Amts Venstreblad, der gik et skridt videre med oplysningen om, at der arbejdedes for tilslutning til et værk med dieselmotordrift.

Andelsselskab i støbeskeen

Aamoseprojektet havde fået dødsstødet, men Jørgen Andersen var ikke helt stolt over sin bedrift - -

" Dette, at rive noget ned uden at være istand til at sætte noget bedre istedet, er ikke tiltalende. Hertil kommer, at jeg ved de afholdte møder var blevet ganske klar over, at ønsket om elektricitet på landet var voksende fra dag til dag, og at den bevægelse, der nu var rejst, sikkert ville ende med, at der blev bygget en masse små værker til at begynde med i de større stationsbyer, hvad der absolut måtte forhindres".

Jørgen Andersen kastede derfor sin energi ind i højspændingssagen.

Den 1. november udgik indbydelser til tegning af garanti for Andelsselskabet Nordvestsjælland's Elektricitetsværk og landboforeningerne.

Sognerådsforeningen for Holbæk amt bakkede sagen op, og i løbet af efteråret 1908 blev der tegnet så rigeligt med garantier, at værket synes at være sikret.

Hofjægermester Treschow skænkede en grund ved Mørkøv station syd for banen og vest for vejen mod Torbenfeldt. Jørgen Andersen udnyttede sin kontakt til B&W's direktør, Ivar Knudsen, der garanterede, at værftet kunne levere de nødvendige dieselmotorer.

Næste skridt var at få et lån i hus.

Bombemanden og Den Sjællandske Bondestands Sparekasse

Jørgen Andersen henvendte sig til Bondestands Sparekasse, som han havde knyttet forbindelse til som kommunalpolitiker. Sparekassen havde hans sympati, fordi den opererede på andelsbasis.

Han fik tilsagn om et lån, og alt syntes at flaske sig. Men så sprang en bombe. Bombemanden hed Alberti.

Landets justitsminister havde gennem en årrække begået bedrageri, underslæb og falsk. Han meldte sig til politiet i september 1908, og den efterfølgende undersøgelse afslørede, at bedragerierne var foretaget med udgangspunkt i to andelsselskaber, Den Sjæl-

landske Bondestands Sparekasse og Danmarks Landmænds Smøreksporforretning, der begge havde Alberti som formand.

Da bedragerierne blev opgjort, viste de sig at løbe op til 15 millioner kr svarende til omkring 1/6 af statens samlede indtægter i finansåret 1908-09.

Alberti faldt og rev statsministeren med i faldet.

J.C. Christensen havde betragtet kritikken af sin justitsminister som politisk chikane fra de radikale omkring dagbladet Politiken, og han havde bagatelliseret Albertis stadigt mere blakkede rygter.

Demokratiet havde fået et skud for boven. Rigsdagen var rystet i sin grundvold, de bedragne andelsselskaber lå i ruiner, og andelshaverne rasede. Jørgen Andersen sukkede - -

"Nu var i alt fald for en tid alle sunde lukte for at skaffe kapital i kraft af forbrugernes garanti".

Han besluttede at gå andre veje for at skaffe kapital.

Det københavnske erhvervsliv

Jørgen Andersen rettede blikket mod hovedstadens erhvervsliv, der efter et mindre tilbageslag som følge af krise i byggeriet 1907-08 atter ekspanderede.

Jørgen Andersen henvendte sig til B&W's direktør Ivar Knudsen som tidligere havde skaffet ham penge til agitation.

Ivar Knudsen, der som ansat på Københavns første elværk i Gothersgade i 1891 havde bevaret interessen for elektricitetssagen, skulle skaffe forbindelse til et højere niveau, for denne gang drejede det sig om store beløb.

Jørgen Andersen søgte audiens hos chefen, bestyrelsesformanden, admiral Richelieu.

Admiral Richelieu. Den grå eminence

Andreas du Plessis de Richelieu (1852-1932) var en indflydelsesrig mand både i dansk og internationalt erhvervsliv.

Han havde vundet sine sporer i Siam, hvor den unge danske søofficer fik titel af admiral under opbygningen af kong Chulalongkorns flåde. I 1902 vendte han hjem til Danmark som en hovedrig mand og blev en af Københavns største skatteydere med en ansat indtægt på 80.000 kr.

Trods sine 50 år ønskede Richelieu at gøre en aktiv indsats i dansk erhvervsliv. Han supplerede hvervet i ØK's ledelse med en bestyrelsespost i DFDS, hvor han sammen med Isak Glückstadt fra Landmandsbanken fik skuden på ret køl.

1905-08 overtog han posten som administrerende direktør i DFDS, men trak sig tilbage fra formands-

hvervet i bestyrelsen. Samarbejdet med Glückstadt førte ham ind i bankrådet for Den danske Landmandsbank. Fra 1908 til skæbneåret 1922 sad han som rådets formand og sikrede kontinuiteten, da Emil Glückstadt fulgte faderen som direktør i 1910.

På B&W's skibsværft sad Richelieu i bestyrelsen fra 1903. I 1909 blev han bestyrelsesformand efter at have trukket sig tilbage som administrerende direktør i DFDS. Med ham som formidler byggede B&W verdens første oceangående dieselmotorskib Selandia til ØK.

Værftets tekniske direktør Ivar Knudsen havde brugt mange penge på at udvikle dieselmotorer og fundet frem til en type, der passede til de mange små elværker, som skød op i årene efter århundredskiftet. Produktionen gav ikke overskud i starten, men den skude fik Richelieu rettet op.

Admiralen og skolelæreren

Til Richelieus initiativer hører oprettelsen af Hareskovbanen mellem København og Slangerup. Den blev finansieret efter en model, hvor sogne- og amtskommuner samarbejdede med banker og private investorer.

Modellen svarede ret nøje til den, Jørgen Andersen senere fandt frem til for et højspændingsværk i Nordvestsjælland. Det var den rette mand, skolelæreren fra Smakkerup satte sin lid til, og han gjorde det i rette tid - tilsyneladende.

I 1910 befandt Richelieu sig på højdepunktet af sin danske erhvervskarriere med formandsposter i bestyrelserne for Den danske Landmandsbanks bankråd, DFDS, B&W, og med en fremtrædende position i ØK's ledelse som de vigtigste.

Flere strenge at spille på

Jørgen Andersen havde flere indgange til admiralen. B&W's direktør Ivar Knudsen er nævnt, en anden var amtmand Ammentorp, der sad i B&W's bestyrelse og i 1918 skulle afløse Richelieu som formand. Den tredje og mest prominente mulighed var prins Valdemar. Prinsen selv og ikke mindst hans gemalinde, prinsesse Marie, spillede en aktiv rolle i kredsen omkring ØK og formidlede i de år en række kontakter mellem dansk og udenlandsk erhvervsliv.

Valdemar huskede stadig sin gamle oppasser og reagerede positivt, da Jørgen Andersen bad ham introducere sig for dansk erhvervslivs grå eminence.

Mødet med Richelieu gik over al forventning. Admiralen tog venligt imod den driftige skolelærer, udtalte sin interesse for elektricitetsagen og berettede om sit eget projekt med elektrisk sporvognsdrift i Bangkok.

Richelieu mente ikke, anlægget af et højspændings-

værk i Nordvestsjælland ville være halvt så vanskeligt at gennemføre som projektet i Bangkok.

Det gik nu ikke slet så let, som admiralen lod prinsens protegé forstå. Andersen rendte til møder i København i en uendelighed. B&W direktørerne var positive nok, værre var det med bankdirektørerne. Jørgen Andersen sled sålerne på de bonede gulve - -

"De sagde ikke rent ud nej af hensyn til admiralen, men de stillede så mange betingelser, at jeg var klar over, at taktikken var den at køre admiralen træt, hvilket også lykkedes".

Direktørernes reservation skyldtes næppe betænkkeligheder ved elværksprojektet, men snarere usikre forventninger til investeringernes afkast.

Den danske Landmandsbank stod bag to af dansk erhvervslivs giganter, ØK og B&W, der begge arbejdede med investeringskrævende projekter.

Dieseleventyret

Dieseleventyret lykkedes over al forventning med bygningen af Selandia og søsterskibet Fionia.

Selandias jomfrurejse gik til Bangkok i sommeren 1912. På hjemturen blev skibet præsenteret i London, hvor marineminister Winston Churchill aflagde besøg ombord, og hjemturen til København formede sig som et sandt triumftog. Fionia blev senere på året præsenteret i Kiel for kejser Wilhelm.

Skibenes præsentation i London og Kiel i 1912 gjorde med et slag Danmark og de to virksomheder verdenskendte. ØK var efter en vaklende start kommet ind i en ekspansionsperiode, der resulterede i en række datterselskaber og en kraftig udvidelse af aktiviteterne før 1. verdenskrig.

Landmandsbankens direktører så rigtigt. Lån til et elværk i Nordvestsjælland kunne aldrig give banken det udbytte, den fik ved engagementerne med ØK og B&W.

Et negativt tilsagn

I begyndelsen af november 1909 lå der brev fra bankdirektør Ove Ringberg i lærerboligen i Smakkerup.

Landmandsbanken afslog ikke blankt at låne 2 millioner kroner til Nordvestsjællands Elektricitetsværk, men stillede den umulige betingelse, at Holbæk Amtsråd garanterede for både lån og renter.

Jørgen Andersen var skuffet, men langt fra rådløs.

Strøm fra Frederiksberg

Han havde så tidligt som marts 1909 haft kontakt med Frederiksberg Sporvejs-Elektricitets A/S, forment-

Baron Gustav Lerche, 1859 - 1936, ritmester, overtog Birkende-gaard 1895. En af initiativtagerne til NVE og formand for repræsen-tantskabet 1913 - 21. (KB).

lig formidlet af slægtingen Frits Johannsen, der siden 1903 havde han beklædt direktørposten i KTAS.

Frits Johannsen sad også i bestyrelsen for Frederiksberg Elektricitetsselskab, der netop havde fuldført bygningen af Finsenværket. Værket rådede over en stor overkapacitet, som man håbede at afsætte ved at føre en ledning langs nordvestbanen til Holbæk og samtidig levere strøm til stationsbyerne på strækningen.

Efter nogle møder med selskabet viste det sig, at heller ikke denne vej var farbar. Planen lod sig ikke gennemføre, fordi Holbæk ønskede at få sit eget elværk.

Nye muligheder. Den svenske forbindelse

I efteråret 1909 kom Jørgen Andersen under vejr med, at Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget, ASEA, ikke alene producerede, men også anlagde og drev elværker.

ASEA havde indgået en kontrakt med Assens købstad på Fyn, og i januar 1910 henvendte Jørgen Andersen sig til selskabet.

Der blev udarbejdet et projekt, hvor ASEA betingede sig koncession på levering af strøm i 40 år. Den plan strandede også. Ministeriet ville ikke give et udenlandsk privat foretagende en sådan koncession.

Når gode råd er dyre

I sin kvide søgte Jørgen Andersen som en sidste udvej at formå Holbæk til at omdanne det jævnstrømsværk, byrådet stod i begreb med at opføre, til et vekselstrømsværk.

Det skulle senere kunne udbygges og forsyne landsognene med strøm. Han gik den tunge gang fra dør til dør hos byrådsmedlemmerne for personligt at redegøre for sagen og dens vigtighed - men uden held.

Hans tiggergang lokkede højst et overbærende smil frem på byråddernes ansigter. Vel blev han ikke smidt på porten, "men alle steder så de mig helst ud af døren".

Jørgen Andersen følte sig såret.

Alene købmand Anders Larsen gav ham ret i, at et vekselstrømsværk havde fremtiden for sig. Men han mente, opgaven oversteg byens formåen.

Jørgen Andersen var ved at give op. "Alle sunde syntes lukkede".

Det gjorde ikke sagen bedre, at det ene lille jævnstrømsværk efter det andet dukkede op i Nordvestsjælland.

Jyderup, Mørkøv, Høng, Ubby-Jerslev, Gislinge, Grevinge, Maarsø, Vig og Svinninge fik hver deres elværk. Jo flere der kom, jo mere fortonede lærer Andersens vision sig om et stort fælles højspændingsværk.

Han trak sig tilbage til skolen og sognerådsarbejdet. Baron Lerche var på dette tidspunkt ene om at bevare optimismen i elektricitetssagen.

Smugkroer og politik

Danskerne var et fordrunkent folk omkring århundredskiftet, i det mindste efter afholdsbevægelsens mening. Snapsen var så uforskammet billig, at den udover sin rette brug anvendtes til vinduespuddning.

Det var sognerådenes opgave at give næringsbeviser til krohold og salg af stærke drikke, men afholdsbevægelsens ledende agitator, Larsen-Ledet, havde i 1907 fået gennemtrumfet en vejledende sogneafstemning om spiritusbevilling til en kro i Haverslev i Himmerland.

Resultatet blev et nej til øl og snaps på kroen.

Gæstgiver Andersen i Viskinge

Afholdsbevægelsen i Viskinge-Aunsø vejrede morgenluft. Sognet havde én kro, Viskinge Kro, og gæstgiveren var sognerådsformandens bror. Niels Andersen havde forsøgt sig som lokalpolitiker i 1903, men kom med tre stemmer ikke i sognerådet.

Stemmeafgivningen, der blev indført i valgprotokollen, viser, at Jørgen Andersen ikke stemte på lillebroderen.

Formanden for den lokale afholdsforening, "Virkelyst", sadelmager Sørensen, var også medlem af sognerådet. Han havde gjort sig bemærket ved at insistere på rygeforbud ved møderne, men hans forslag blev nedstemt.

Det hærdede ham imidlertid blot til en forstærket indsats mod rusmidlerne. Han skærpede kampen i en afholdskampagne, der også rettedes mod Jørgen Andersen.

Sadelmageren satte offensiven ind ved bystævnet i januar 1908, hvor omkring 100 mennesker var mødt op for at diskutere sognets anliggender. Han spurgte, hvorfor der blev givet kommunalt tilskud til husflidsforeningen, mens afholdsforeningen intet fik. Forklaringen lå i personlige hensyn, mente Sørensen.

Husflidsforeningen havde byens læge, dr. Thanning som formand, mens afholdsforeningen måtte nøjes med en håndværker.

I følge Kalundborg Avis afviste Jørgen Andersen beskyldningen uden at fremkomme med noget, som kunne afkræfte forholdet. Som kilde angav avisen "en deltager".

Men afholdsfolkene havde flere kugler i bøssen.

Afholdsmænd, baneformand Petersen hævdede, at der var smugkroer i kommunen. Hertil replicerede Jørgen Andersen, at der ikke var bevis for, at smug-

kroer eksisterede - i øvrigt skulle sognerådet ikke spille politi.

Emnet blev lagt på hylden for denne gang.

Mødet sluttede i skøn samdrægtighed. Forsamlingen tilsluttede sig Jørgen Andersens forslag om at oprette en foredragsforening og et sognebibliotek. Selv sadelmager Sørensen gav sin tilslutning.

Krigen fortsætter

Afholdsforeningen stod ikke særligt stærkt i sognet med kun 55 medlemmer ud af de omkring 1500 indbyggere. Men efter det mislykkede fremstød var der alligevel kræfter til en ny aktion.

I samarbejde med Blå Kors arrangeredes et protestmøde, hvor smugkrouvæsenet blev brugt som løftestang for afholdssagen.

I tiden op til mødet bragte Kalundborgaviserne et par indlæg, der satte sindene i bevægelse. Stenhugger Carlsen skrev om et tilfælde, hvor en skænkevært havde drukket en mand sådan på pelsen, at han var uarbejdsdygtig i flere måneder.

Skænkeværten burde være straffet for legemsbeskadigelse, men politiet udviste stor sendrægtighed og havde vel i det højeste givet manden en lille mulkt.

Stenhugger Carlsen fra afholdsforeningen Virkelyst. Udsnit af gruppebillede ca. 1915. (Bla).

Sadelmager Sørensen omtalte et brev fra en stakkels kone, der ville have et nærmere omtalt drikkehus draget frem. Sørensen forsikrede, at det ville blive gjort på trods af ejerens forbindelser og store familie i sognet.

Der var tale om Viskinge Kro, drevet af sognerådsformand Andersens bror Niels. Denne skulle altså have drevet virksomhed ud over bevillingens rammer. Måske under Jørgen Andersens beskyttende vinger.

Protestmøde i forsamlingshuset

Insinuationerne satte dagsordenen på mødet i Viskinge Forsamlingshus i februar 1908. Bølgerne gik højt blandt de 300 sogneboere, der havde fundet plads i det til bristepunktet fyldte forsamlingshus.

Præsten og lægen udtrykte generel sympati for afholdstanken, mens Jørgen Andersen blev dagens mand, da han med overvældende majoritet fik vedtaget en resolution, der på en gang fordømte smugkroerne og satte afholdsfolkernes metoder på plads - -

"Idet forsamlingen udtaler ønsket om, at alt ulovligt salg af spirituøse drikke må blive bekæmpet, må man samtidigt protestere imod de for kommunens beboere så krænkende avisartikler, ligesom man iøvrigt må misbillige den af enkelte medlemmer af afholdssamfundet så æggende og udfordrende førte agitation".

Taktikeren Jørgen Andersen havde atter kontrol med sin kommune.

Svært for tørstende sjæle

Afholdsbevægelsen var ikke slået helt ud efter mødet i Viskinge Forsamlingshus. Et par år senere skulle sognerådet tage stilling til oprettelsen af et nyt gæstgiveri ved Svebølle station i Aunsø sogn. Det blev et nej med 5 stemmer mod 2. En tilsvarende stemmefordeling, 6 mod 2, forkastede i samme åndedrag et afholdshotel i kommunen. Balancen forblev uforandret, og de tørstige i Svebølle måtte nøjes med en tur til en af de lokale købmænd eller vandre 2-3 kilometer til Viskinge Kro.

Her var Niels Andersen vært til sin død i 1911, hvorefter kroen blev drevet af enken Marie Andersen.

Demokrati og kommunedeling

Sognerådsmedlemmerne skulle principielt selv tage sig af kommunens administration, og den største byrde hvilede på formanden.

De fleste sognerådsmedlemmer så det som en fordel at være uafhængige af lønnet arbejdskraft og løste

selv opgaverne. Men arbejdsbyrden voksede, særlig efter at loven om alderdomsforsørgelse var trådt i kraft i 1892.

Efterhånden blev opgaverne for store, og flere og flere sogne udnyttede retten til at give formanden op til 15 øre pr indbygger "til medhjælp".

Han kunne så enten beholde pengene eller betale sig fra nogle af pligterne.

Der var dog en fornemmelse af, at man bevægede sig ind på en farlig vej, og tanken om at lette arbejdsbyrden ved at dele de største sogne dukkede frem. Det var en ide, Jørgen Andersen kunne tilslutte sig.

Selvstyre og selvsyn

I efteråret 1908 blev han udpeget til at indlede en diskussion om kommunedeling på De samvirkende Sognerådsforeningers årsmøde.

Læreren i ham fornægtede sig ikke, da han begyndte med at belære forsamlingen om den historiske baggrund for den aktuelle kommunestruktur, der havde rod i præsteembedernes grænser før kommunaloven af 1867. Derefter tog den praktiske administrator fat.

En måde at lette formandens arbejdsbyrde på kunne være at nedsætte en række udvalg, der hver især tog sig af korrespondance og økonomi inden for deres område.

Viskinge-Aunsø kommune havde udvalg for de væsentligste opgaver, og Jørgen Andersen var selv formand for fattigudvalget, men han mente ikke, at systemet var ideelt. Det kunne nemt efterlade sognerådsformanden som en slags finansminister, der i kraft af sit overordnede økonomiske overblik hele tiden måtte sige nej, mens "udvalgene søger at mele deres egen pose".

Ny kommunal valglov

Jørgen Andersen var også bekymret for, at den nye kommunale valglov, der skulle anvendes for første gang i 1909, kunne give problemer med hensyn til lolkendskabet.

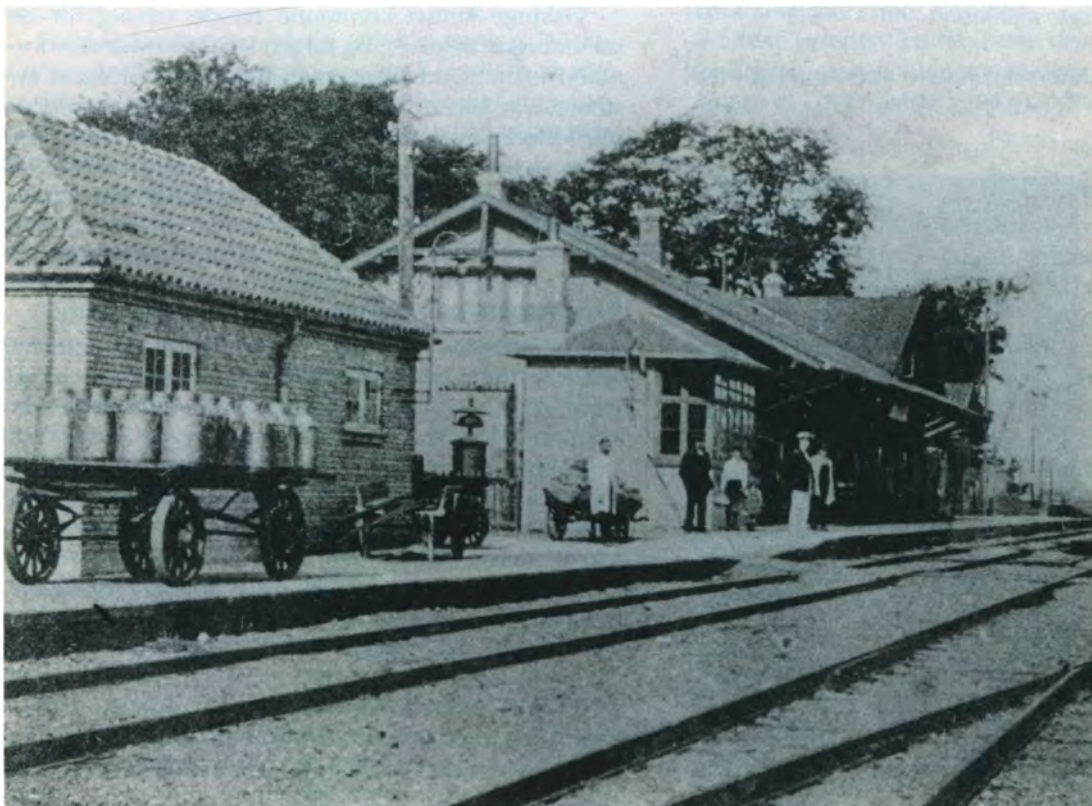
Beboerne havde hidtil sørget for, at alle dele af sognet var repræsenteret, men efter den nye lov med valglister og forholdstalsvalg kunne den situation opstå, at alle medlemmerne "kommer til at bo i en klynge i et hjørne af kommunen, uden at beboerne egentlig har villet det så".

Truslen fra stationsbyerne

Den største trussel mod de traditionelle landsogne og deres styreform var efter Jørgen Andersens mening stationsbyerne.

Svebølle Stationsby. Jørgen Andersen mente, at stationsbyerne var en trussel mod det kommunale selvstyre. De forrykkede magtbalancen i sognene, krævede mere administration og gav kommunen ekstra udgifter. (KB).

Svebølle Station. Anlagt på Roskilde - Kalundborgbanen 1874. Postkort ca 1900. (Bla).

De bliver først feteret, da man venter sig nye skatteydere. Det får man så, men snart øges udgifterne på de tunge områder, skolevæsen, alderdomsforsørgelse, fattigvæsen og veje.

De nytilkomne stiller også krav om kloakering, vand og gas, og måske elektricitet," men det kan der slet ikke blive tale om, thi bondebyens beboere kan jo ikke få disse goder, og hvorfor skal de så have dem i stationsbyen - de to samfund kan ikke i længden styres sammen. Her må en deling, når den ønskes, kunne ske".

Jørgen Andersens udfald mod stationsbyerne kan forklares med hans ønsker om at sprede byernes befolkning og ikke mindst med hans modstand mod de små lokale jævnstrømsværker.

En lillebitte sekretær

Debatten bagefter drejede sig mest om arbejdsbyrden og evt. lønnet medhjælp. De fleste var enige om, at en ansat sekretær ikke måtte få nogen som helst magtstilling. Det skulle blot være en skriver. Jørgen Andersen selv bed mærke i formuleringen "en sekretær må kun være en lille bitte mand".

Han var optimistisk med hensyn til kommunedeling og sagde efter debatten, at når man var enige om, at selvsyn og selvstyre hører sammen, kunne man roligt lade udviklingen sørge for resten. Det ville i mange tilfælde føre til adskillelse.

Kvindelige sognerødder

Mødet fortsatte med at diskutere den nye kommunale valglov, og der var mange spørgsmål til indenrigsminister Klaus Berntsen, der var mødt frem sammen med sin departementschef.

En del spørgsmål drejede sig om den kvindelige valgret og valgbarhed til de kommunale råd. Ville det mon give problemer.

Indenrigsministeren mente, at kvinder fik samme rettigheder og pligter som mændene, men at man nok af skønsomt hensyn ville fritage dem for at sidde ved en session. Den bemærkning tog kegler i den mandsdominerede forsamling. En røst hævdede sig - -

"Hvad nu hvis kommunalbestyrelsen består af ene kvinder". Ministeren svarede: "Jeg mener ikke, at mændene i den grad vil strække gevær".

Sognerådsforeningernes møder kunne også være sjove.

Det vides ikke, i hvilket omfang Jørgen Andersen var rede til at strække gevær. Spørgsmålet forblev teoretisk. Der kom ingen kvinder i Viskinge-Aunsø sogneråd i hans tid.

Klaus Berntsen, 1844 - 1926, konseilspræsident 1910 - 13. Som indenrigsminister deltog han i De samvirkende Sognerådsforeningers årsmøde i 1908. (KB).

Men han gik ind for, at kvinderne også skulle have valgret til Rigsdagen, da han året efter kandiderede til Folketinget.

Folketingskandidat 1909

Jørgen Andersen var blevet en kendt skikkelse i Holbæk amt, både som formand for amtets sognerådsforening og gennem sit virke for elektricitetssagen. Men hans politiske engagement rakte ud over sognegrænserne.

Uden for Nordvestsjælland respekteredes han for sin agitation mod den uretfærdige ejendomsbeskatning. Her havde han vist sig som en mand, der var rede til at slås for sine synspunkter. Nogle mente, han kunne gøre fyldest på Rigsdagen.

I 1909 tilbød Venstre ham at blive partiets kandidat i Svinningekredsen.

Forsvarssagen. En politisk hvepserede

Valgets afgørende spørgsmål var ordningen af landets forsvar. Tinget stod stærkt splittet.

Det radikale Venstre ville nedlægge Københavns

Befæstning og i det hele taget skære ned på forsvaret. Heri støttedes de Radikale af Socialdemokratiet.

Højre, de senere Konservative, kæmpede derimod for et øget beredskab og udbygning af befæstningen til landsiden.

Venstre, det store regeringsparti i midten, var splittet i spørgsmålet om befæstningens fremtid.

Statsminister Niels Neergaard ønskede ligesom Højre at forstærke landbefæstningen, mens I.C. Christensen, tidligere statsminister, der var tvunget tilbage af Albertiskandalen året før, gik ind for at styrke søbefæstningen og flåden.

Tirsdag den 25. maj var det op til vælgerne at sammensætte et Folketing, der kunne gennemføre et forsvarsforlig.

Jørgen Andersens kampagne

Svinningekredsen havde i 1906 valgt en radikal, den senere landbrugsminister Kristjan Pedersen. Højres kandidat havde taget så mange stemmer fra venstremanden, at Kristjan Pedersen sejrede uden at have flertal blandt vælgerne.

Venstres kandidat i 1906 var gårdejer P. Villadsen, som Jørgen Andersen kendte fra elsagen, og som i 1909 var en af hans stillere.

Denne gang satte Højre forsvarssagen over de partipolitiske interesser. Partiet undlod at stille op i kredsen. Men kandidaten fra 1906, Villars Lunn, fulgte Jørgen Andersen som en skygge fra vælgermøde til vælgermøde.

Der blev holdt øje med Venstres kandidat.

Valgkampen var kort og intens med vælgermøder næsten hver aften fra 10. maj til valgdagen den 25. Det gik på kryds og tværs gennem kredsen. Vælgerne i Mørkøv, Gislinge, Hagedsted, Jyderup, Ubby, Skamstrup, Svinninge og flere andre lokaliteter måtte lægge øre til de ærede kandidater.

Imellem valgmoderne fik Jørgen Andersen tid til at holde et foredrag om elsagen. Det var den 13. maj. Han forsømte heller ikke sognerådsmødet den 18. maj hjemme i Viskinge.

Efter dagens dont i skolen gik det afsted til aftenens møder. Det var lange dage. Det kunne godt trække ud til midnat, før Jørgen kunne indtage sin plads i dobbeltsengen i Smakkerup.

I Skamstrup var det ved at gå galt. Holbæk Amts Dagblad noterede, at Andersen havde fået et ildebeholdende under mødet.

Jørgen Andersens program

Der var mødt omkring 400 mennesker op til det første møde i Jyderup. Venstres kandidat skulle ses an.

Jørgen Andersen fremhævede, at det var første

gang, han talte ved et offentligt politisk møde. Det var måske en ulempe, at han ikke var politisk trænet, men det kunne også være en fordel - -

"Man kan ikke for mit vedkommende rippe op i gamle udtalelser".

Kan vi forsvare os? Ønsker vi at forsvare os? Hvorledes skal vi forsvare os? Jørgen Andersen svarede ja til alle tre spørgsmål. Det danske folk synger med Bjørnson, "Jeg vil værge mit land", sagde kandidaten fra Smakkerup med overbevisning.

Tilhørerne fik, hvad de forventede, men Jørgen Andersen havde en overraskelse i baghånden. Han kunne ikke stemme for de eksisterende forslag!

De drejede sig alle om at lægge rammerne fast for en tiårig periode.

Det var ikke muligt at vide i 1909, hvad der ville være behov for i 1919. Den tekniske udvikling gik så stærkt, at det om tre år måske ville være nødvendigt med bevillinger til luftskibe eller kanoner til at skyde luftskibe ned med, ræsonnerede Jørgen Andersen.

Det var et forudseende synspunkt, som nogle af modstanderne også argumenterede for, men modsat disse ønskede Jørgen øjeblikkelig indsats. Han ville have søbefæstningen og nogle tekniske ændringer vedtaget med det samme. Vi skal handle, som om krigen stod for døren, understregede den ivrige skolemester. Han mente endog, der var råd til at ofre mere på forsvaret end forudsat i forslagen fra Venstre.

Så længe vi kan lade millioner gå op i røg og spiritus og mere os på alle kanter, må vi også have råd til at yde noget til forsvaret, tordnede han med sordin.

Endelig mente han, det var utænkeligt, at spændingen mellem England og Tyskland, der var kernen i hele forsvarsspørgsmålet, ikke ville være udløst inden 1919.

Også derfor var et tiårigt forsvarsforlig en dårlig løsning. Argumentet, om at det hele skulle afgøres straks for at få ro om sagen, troede han ikke på. De Radikale og Socialdemokratiet skal nok sørge for vedblivende at skabe bevægelse om denne sag, sluttede han.

Valgtaktik og sociale forhold

Forsvarssagen var valgets hovedemne, men der var andre spørgsmål.

Jørgen Andersen berørte igen sine tanker om at ændre ejendomsskatterne til en jordværdiskat. Her lå han på linie med den radikale Kristjan Pedersen, men denne mente ikke, at det var realistisk at rejse sagen i den øjeblikkelige situation.

Folketingskandidat Andersen var tilhænger af at erstatte valget i enkeltmandskredse med forholdstalsvalg. Som det var nu, kostede et mandat langt flere

stemmer i København end andre steder, og det var uretfærdigt, hævdede han.

På den anden side var han bekymret over den stærkt stigende bybefolkning. Landbruget er det bærende erhverv. Det er fra landet, kagen skal sættes på bordet. Byerne er ved at få overtal af vælgere, pointerede Jørgen Andersen.

Løsningen på dilemmaet var at få folk fra byerne ud på landet, men han kom ikke nærmere ind på, hvordan det skulle ordnes i praksis.

Knubbede ord i kampens hede

Kristjan Pedersen og Jørgen Andersen havde inden valgkampen aftalt, at de ikke ville komme med personlige angreb på hinanden. Deres venskab skulle ikke sættes på spil.

Løftet blev holdt på 13 fælles vælgermøder, men i Kundby, på Kristjan Pedersens hjemegn, blev denne fristet over evne til at gøre grin med Jørgen Andersen.

Det fortrød han, og efter mødet kom han brødebetyngtet og bad om undskyldning. Jørgen Andersen blev glad og krediterede ham med sin respekt.

Stiklerier

Der blev gået hårdt til Jørgen Andersen. Redaktør Madsen fra det radikale Holbæk Amts Venstreblad refererede fra et møde i Gislinge, at Andersen holdt sit sædvanlige foredrag, om muligt noget mattere end tidligere. Avisen berørte desuden kandidatens modvilje mod landbefæstningen.

Højrebladet, Holbæk Amts Avis, skrev, at den radikale redaktør havde sat Jørgen Andersen under krydsild vedrørende befæstningen. Lærer Andersen havde svaret, at han ønskede status quo bevaret, "for resten var redaktør Madsen luft for ham".

Højres stilling

De radikale fremhævede, at Jørgen Andersen havde Højres støtte, men det dementerede Højres Villars Lunn. Han forbeholdt sig sin stilling.

Den 17. maj kunne han dog meddele, at han ville stemme på Jørgen Andersen og opfordre sine meningsfæller til at gøre det samme.

Holbæk Amts Avis støttede også Jørgen Andersen, men ikke særlig ihærdigt. Dagen før valget svarede redaktøren på et læserbrev, at højrevælgere i Svinningskredsens burde stemme på Jørgen Andersen. Opfordringen blev gentaget i en enspaltet annonce på selve valgdagen.

Annonce i højrebladet, Holbæk Amts Avis, på valgdagen den 25. maj 1909.

Valgdagen

bliver en historisk

Mærkedag.

Den Dag skal der stemmes
om, hvorvidt vi
skal have et selvstændigt
Danmark eller ej.

Ingen, der vil have Danmark
bevaret, maa blive
hjemme, men

møde

og

stemme

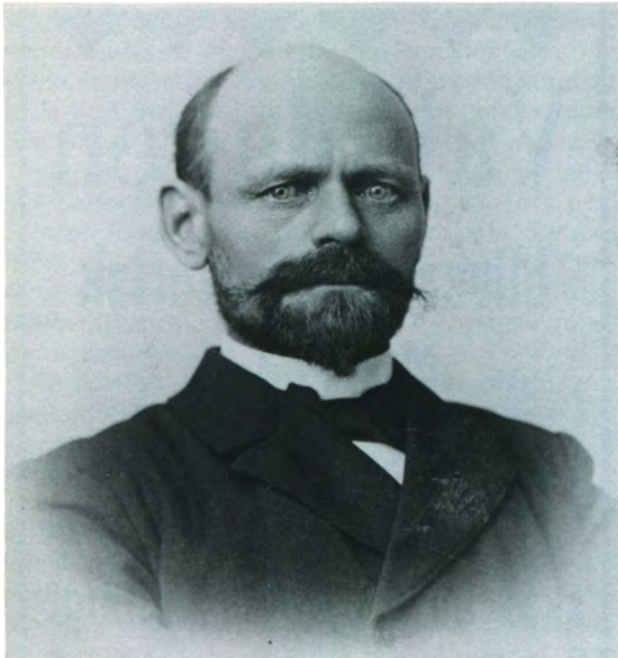
paa en forsvarsvenlig
Kandidat.

I Holbæk:

Nielsen-Jexen.

I Svinninge:

Lærer Andersen.

Kristjan Pedersen, 1857 - 1927, Jørgen Andersens sejrige modkandidat ved Folketingsvalget 1909. (KB).

Pedersen er valgt

Den 25. maj samledes over 3.000 mennesker til valget i Svinninge, hvor baron Lerche, Birkendegård, ledede slagets gang. Først fik kandidaternes stillere ordet.

Gårdejer Villadsen anbefalede Jørgen Andersen som en dygtig og human mand med en stærk vilje og det rette syn på forsvarsspørgsmålet. Lærer Paulsen gik i brechen for sin gamle elev, mens fisker Larsen fra Havnsø kritiserede, at Kristjan Pedersen var løbet fra sine tidligere valglofter.

Kristjan Pedersens stillere fremhævede Jørgen Andersens stilling til forsvaret. Den var måske klog, men ikke klar.

"Betegnende er det, at Højre er glad ved ham".

Kandidaterne præsenterede deres program en sidste gang og besvarede spørgsmål. Derefter skred man til afstemning. 2.554 mænd over 30 år stemte og valgte Kristjan Pedersen med en majoritet på 192 stemmer.

Jørgen Andersen var skuffet. Han mente i øvrigt, at han nok kunne have fået de manglende stemmer hos Højre, hvis han var gået ind for Neergaards forslag om at forny landbefæstningen.

Noget andet er, om hans principfaste natur kunne have begået sig på Rigsdagen. Selv betragtede han sig ikke som den "rigtige vaskeægte partipolitiker". På den baggrund følte han også valgnederlaget som en lettelse.

Sognerådsformandens flagskibe. Et vigtigt møde

Jørgen Andersen havde mange strenge på sin bue. I november 1911 var han både som indleder og debattør meget aktiv på De samvirkende Sognerådsforeningers repræsentantskabsmøde i Århus.

En af hans gamle travere var kritik af den irrationelle kommunale forretningsgang, som han havde ført frem tre år tidligere.

Han gentog sine synspunkter om kommunedeling, en sag der følte meget vigtig i hans hjemkommune. Som i 1908 fremhævede han modsætningerne mellem stationsbyerne og bondelandet.

Et andet punkt på dagsordenen var spørgsmålet om den stigende bureaukratiske arbejdsbyrde i kommunerne. Jørgen Andersen fraveg her sit tidligere synspunkt om at bevare regnskabet på sognerådsformandens hænder.

I erkendelse af det voksende arbejdspress fandt han det nødvendigt at uddelegere regnskabsbyrden.

Han havde imidlertid større sager på programmet.

Offentligt bureaukati

Jørgen Andersens egentlige ærinde var forslaget om en kommunebank. En kongstanke og en hjertesag.

Først serverede han en populær hors d'oeuvre, et rask lille angreb på bureaukraterne i København. Målet var Statens statistiske Bureau, der forlangte indberetninger fra sognerådene om stort og småt.

"Er det for at skaffe det daglige brød i form af arbejde til Bureauets personale, at sognerådene belemres med spørgsmål om dit og dat", tordnede han.

Kommunal refusionsbank

Jørgen Andersen beskrev den urationelle afgørelse af økonomiske mellemværender mellem kommunerne indbyrdes og disses anliggender med amter og statsmyndigheder.

Han stillede et fremsynet forslag. Hvis det var gået igennem, kunne han meget vel være endt som bankdirektør i stedet for at få sin livsgerning i NVE.

Som sognerådsformand måtte han årligt sende omkring 10.000 kr til andre offentlige myndigheder og fik omkring 7.000 igen i refusioner, alt i små portioner. Det var i sig selv et irritationsmoment og kostede 50 kr alene i porto.

Det var før postgiroens tid.

I foråret 1911 var udbetalingen af statstilskuddet til alderdomsunderstøttelsen i Holbæk Amt blevet forsinket så meget, at kommunerne måtte låne penge for at kunne betale de opkrævede statsskatter til tiden.

De fortvivlede sognerådsformænd greb telefonen og klagede til Jørgen Andersen i hans egenskab af for-

mand for Holbæk Amts Sognerådsforening. Andersen havde selv problemet på nært hold i Viskinge-Aunsø. Med sin sans for sparsommelighed ærgrede det ham at betale de høje renter i pengeinstitutterne, der hørte til systemets andre bagdele.

I første omgang foreslog han et arrangement med en fælleskommunal clearingcentral for indtægter og udgifter med amterne og staten som medvirkende, men snart formulerede han en endnu bedre ide.

Der burde etableres en særlig bank, hvor sognerådene kunne få midlertidige lån. Bankens kassebeholdning skulle være stor nok til at klare de likvide problemer.

Jørgen Andersen og Berthelsen

Sammen med godsforvalter Berthelsen, der havde formuleret ideen skriftligt til en nedsat skattekommission, stillede Andersen et forslag, som blev fremlagt på mødet i Århus.

Planen havde inden Sognerådsforeningernes møde været forelagt i en kreds af kendte kommunale mænd.

Inden det kom så vidt, havde Jørgen Andersen haft travlt bag kulisserne. Han havde fået amtmand Ammentorp i Holbæk ind i sagen. Ifølge erindringerne var amtmanden blevet begejstret - -

"Kære Andersen, det er jo et Columbusæg. Vi skal hjælpes ad for at få det gennemført, det er jo så enkelt og indlysende, at det sagtens kan gå".

Enevold Sørensen, 1850 - 1920, politiker. Forudså at bankerne ville modsætte sig kommunebankplanen. (KB).

På amtmandens initiativ rejste de sammen til København, hvor de opsøgte kontorchef Vedel i Indenrigsministeriet og vandt ham for sagen. Disse tre opsøgte den tidligere indenrigsminister Enevold Sørensen, som lovede støtte efter bedste evne. Han tvivlede dog på, at bankerne ville gå ind for planerne. Snarere tvært imod.

Det skræmte ikke Jørgen Andersen, der svarede, at driftskapitalen nemt kunne fremskaffes gennem kreditforeningerne.

Sådan fremlagde Jørgen Andersen planen for sine sognerådskolleger på Århusmødet.

Bankplanen

Formålet var at "lette kommunerne inkassation af deres tilgodehavender hos, og besørge udbetalinger til andre kommuner og institutioner - - samt bistå kommunerne ved optagelsen af midlertidige lån og forskud".

Den enkelte kommune skulle kunne få en kassekredit på et nærmere fastsat begrænset beløb, og det blev pointeret, at kommunen kun heftede for dette beløb.

Det var tanken, at de deltagende kommuners sikkerhedsstillelse skulle danne grundlag for et lån i en københavnsk hovedbank. Dette lån skulle finansiere kommunernes kredit.

Lovene var udformede, så Jørgen Andersen og Berthelsen sikrede sig selv ledelsen i den nye bank. De skulle besætte to af de tre pladser i bankens direktion - i første omgang for en femårig periode. Afskediggelse og nyansættelse af direktører kunne kun ske med Indenrigsministeriets samtykke.

Et af mit livs største skuffelser

Forslaget fik ikke den modtagelse, Jørgen Andersen, havde håbet på - -

"Efter at jeg havde endt mit foredrag, for den ene efter den anden op som trolde af en æske og ikke alene nedsablede mit forslag, men for imod mig med uartigheder, så jeg aldrig har oplevet magen".

Jørgen Andersen mente, modstanden skyldtes lokalpolitikernes interesser i deres egne småbanker, som gjorde gode forretninger med lån til sognerådene.

Ikke alle var dog imod. En taler mente, det måtte være en opgave for Nationalbanken at skaffe kommunerne billige lån, men flertallet mente, at clearingfunktionen var overflødig. Sagerne kunne klares, hvis landkommunerne ansatte kæmnerne ligesom i byerne.

En kritiker hævdede, at personaleudgifterne ved

den påtænkte bank langt ville overstige den porto, der gik til afviklingen af de kommunale mellemværender.

Det endte med, at forsamlingen tog diskussionen til efterretning. Slaget var tabt for Jørgen Andersen.

Forslagets bortfald var til at bære, men de hårde personlige angreb nagede ham mange år frem.

En mand med fjender

Meget tyder på, at han ved mødet året før havde lagt sig alvorligt ud med en del af de delegerede.

Ved delegeretmødet i 1910 havde Jørgen Andersen foreslået en vedtægtsændring. Bestyrelsen skulle fremover sammensættes udelukkende af sogne- eller amsrådsmedlemmer. Det var næppe populært hos to af bestyrelsesmedlemmerne. De opfyldte nemlig ikke kriteriet. En af de to var formanden, gårdejer Heilesen.

Heilesen var en af foreningens stiftere, så Jørgen Andersens ellers fornuftige forslag var nærmest helligbrøde. Det opnåede da heller ikke flertal.

Alle roste formand Heilesen, men han trak sig tilbage i fornem protest, idet han "havde mærket opposition mod sig fra nogle få medlemmer, som gerne selv ville frem".

Et sidste forsøg

Efter afgørelsen på Århusmødet i november 1911 erkendte Jørgen Andersen, at kommunebanken var død, men besluttede at redde clearingtanken. Den kunne realiseres gennem en af de store banker med et landsdækkende filialnet.

Han havde allerede i 1910 været i kontakt med Landmandsbanken i forbindelse med det første, mislykkede, elværksprojekt.

Denne banks direktør, Emil Glückstadt, viste interesse for sagen, men hans meddirektør, Ove Ringberg, var afvisende. Ringberg optrådte ret arrogant. Hans tid tillod ham ikke at sætte sig ind i sagen, han overlod den til Glückstadt.

Det opfattede Jørgen Andersen som en afvisning.

Emil Glückstadt, 1875 - 1923, overtog ledelsen af Landmandsbanken ved faderen, Isak Glückstadts død 1910. (KB).

Glückstadt og Ringberg

Man kan have sine tvivl, om Jørgen Andersens opfattelse af magtforholdene i bankens ledelse var korrekt.

Emil Glückstadt havde som 35 årig overtaget ledelsen ved sin far Isaks død i 1910. Han havde selv ansat den 27 årige Ove Ringberg til underdirektør. Magten lå klart hos Glückstadt. Mon ikke Jørgen har misforstået den interne psykologi i banken.

En del møder blev det til med Emil Glückstadt, men de mundede ud i ingenting. Det gav ham et godt indtryk af den senere så berømte mand og mundede ud i en karakteristik, som er så interessant, at den bør nævnes - -

"Han var en fin, nobel og rettænkende karakter, men for svag til at være med i denne heksedans, der senere opførtes. Jeg sørgede meget over den sørgelige skæbne, der ramte ham. Han var i sandhed en bedre skæbne værd".

Glückstadts fald ved Landmandsbankens sammenbrud i 1922/23 førte som bekendt til arrestation. Han døde af komplikationer i forbindelse med hjertesygdom, der ikke kunne behandles forsvarligt i fængslet.

Columbusægget blev ikke realiseret, men der var heldigvis andre sager.

Ove Ringberg, 1883 - 1922. Direktør i Landmandsbanken fra 1910. Var imod Andersens planer om en kommunebank. (KB).

Svinningeværket

Elektricitetssagen lå stedse Jørgen Andersen på sinde, og i foråret 1912 engagerede han sig på ny.

Baron Lerche ønskede at anlægge et elværk for de to herregårde, Birkendegaard og Lerchesminde. Baron mente, det ville være hensigtsmæssigt at få sognebyerne Viskinge og Værsløv med.

To ingeniører, Asger Sørensen Odense og Frederik Krebs, København, havde skitseret et projekt. Baron ønskede at høre Jørgen Andersens vurdering af forslaget.

Ud over sognets grænser

Jørgen Andersen var skeptisk, men før han vidste af det, blev han grebet af projektet. Han skitserede en plan, der rakte langt ud over sognets grænser.

Den korrekte løsning måtte være et vekselstrømsværk.

Ingeniørerne støttede ham, og aviserne var ikke sene til at referere sagen. Det strømmede ind med hen-

Elektrikere med remedier hos fotografen i Svinninge 1913.

vendelser fra sogne, der ønskede at være med. Helt fra den inddæmmede Lammefjord lød råbet på strøm. Lodsejerlavet ønskede at ombygge den gamle pumpestation ved Audebo til elektrisk drift.

På Jørgen Andersens råd blev det lokale værk i Værsløv lagt på hylden til fordel for en oplandscentral.

Nordvestsjælland Højspændingselektricitetsværk i Svinninge

Værket skulle placeres i Svinninge, der havde gode veje og jernbaneforbindelser. Det var heller ikke for langt fra pumpestationen i Audebo, som holdt den inddæmmede Lammefjord tør. Så vidt var man i oktober 1912.

Købmand W. Petersen, der ejede et større areal nær banen, var villig til at sælge, men som forretningsmand gav han ikke ved dørene. Kornet, der stod på marken, gav ifølge Petersen et enormt foldudbytte. "Det er løgn Petersen", replicerede baron Lerche bramfrit.

Men købmanden fik sin pris og NVE sin grund.

Mødet på Asnæs hotel

I begyndelsen af november indkaldte Lammefjordens lodsejerlav til elektricitetsmøde på Asnæs hotel. 80 interesserede havde indfundet sig for at høre nærmere om det påtænkte værk ved Svinninge station.

Stemningen var god, da proprietær Hansen, Risegaard, tog ordet og redegjorde for planerne. Tegningen skulle påbegyndes en af de nærmeste dage i Asnæs og på Lammefjorden, og man ventede god tilslutning fra Fårevejle sogn.

Inden årets udgang var tillige Egebjerg sogn og Kvanløseegnen vundet for sagen. Dermed var kernen i det store projekt sikret med to hovedledninger.

En nordpå fra Svinninge omfattende Audebo, Grevinge, Asnæs, Fårevejle og Vallekilde og en vestpå, der skulle dække 10 sogne omkring Kalundborg.

Landmandsbanken igen

Finansieringen var som altid det springende punkt. Ingeniørerne var villige til at bygge og drive værket, hvis forbrugerne kunne rejse tre fjerdedele af anlægssummen.

Under forhandlingerne blev ingeniør Krebs erstattet af Otto Meyer fra ingeniørfirmaet Andersen & Meyer. Otto Meyers deltagelse var magtpåliggende for Jørgen Andersen, der vurderede ingeniøren som et stort plus for projektet.

I den sammenhæng tog han Meyers økonomiske formåen med i sine betragtninger.

Otto Meyer stammede fra en velhavende jødisk familie med forbindelser til Glückstadt'erne, og han var selv økonomisk velfunderet.

Fodbold og elektricitet

Jørgen Andersen var sin vane tro gået direkte til manden. Han opsøgte Meyer i København. Ingeniøren stod i døren til sin villa på Lille Fredens Vej i Charlottentlund med frakken over armen på vej ud.

Meyer skulle til fodbold i den nyanlagte Idrætspark på Fælled.

Han var ikke til sinds at miste en fodboldkamp i Idrætsparken for et elektricitetsprojekt i Nordvestsjælland.

Jørgen Andersen måtte tage med til kampen.

Det var ikke nemt at få ørenlyd, da de susede ind til byen i Meyers åbne bil. Men efter at have sikret sig siddepladser lyttede fodboldentusiasten godvilligt til Jørgen Andersens udredninger, i hvert fald til spillerne kom på banen.

Da kampen begyndte lod ingeniøren elværk være elværk, og samlede al sin interesse om, hvad der foregik på grønsværen. Det faldt skolelæreren for brystet, men han fortsatte ihærdigt og helmede ikke, før Meyer samtykkede i at være med.

Først da fik ingeniøren ro til at koncentrere sig om fodboldkampen.

Økonomiens lumske skær

Udredelsen af de tre fjerdedele af anlægssummen på omkring 1/2 million kr hvilede på elværksudvalget. Lærer Andersen og baronen måtte på frierfodder til banker og sparekasser.

Det lykkedes ikke, skønt de gik entusiastisk ind for sagen. Lerche beskrev senere deres trængsler - -

"Andersen og jeg gik fra bank til bank, og jeg tør nok sige, at der ikke er et bedre pengeinstitut, hvor vi ikke er blevet smidt ned ad trappen. Vi søgte til sidst en finansmand, der lå med opsprættet mave på en klinik, men ikke engang han ville hjælpe".

Det så ud til, at elektricitetssagen i Nordvestsjælland atter skulle strandes på økonomien, men da det så værst ud, kom der uventet hjælp.

Forsikringselskabet Hafnia

Udvalget havde antaget sagfører Hans Hass fra Kalundborg som juridisk konsulent.

Det viste sig at være en heldig disposition. Hass var nemlig også bankdirektør og i stand til at formidle en kontakt til forsikringselskabet Hafnia. Det gav pote, og midt i januar 1913 faldt finansieringen på plads.

Med et lån på 800.000 kr i Hafnia til en rente af 4 1/2 % over 25 år blev Svinningeværket en realitet. Det ændrede Jørgen Andersens livsbane.

Fra januar 1913 fik han vikar i Smakkerup skole, så han kunne hellige sig elektricitetssagen. Han gik ind i forhandlingerne med Hafnia og drog på agitationsturne i skoler og forsamlingshuse.

Rundt om skød garantforeningerne op.

Planen om et værk i Svinninge var fleksibel og indeholdt udvidelsesmuligheder, der kunne udnyttes senere.

Ved de følgende tilbygninger gik finansieringen lettere. Publikum forstod efterhånden elektricitetens muligheder. Selv de fjemeste afkroge var med på ideen.

En flov fornemmelse

Tirsdag den 15. januar 1913 og onsdag den 16. gik det løs i Riis og Stenstrup. Begge steder var tilslutningen god.

I Stenstrup mødte 70 beboere frem. Lærer Andersen Smakkerup gav forskellige oplysninger om den finansielle side af sagen, mens ingeniør Jensen omtalte de tekniske spørgsmål ved værkets anlæg og drift, meddelte Holbæk Amts Venstreblad dagen efter.

Ved et møde fik agitatorerne sig en overraskelse.

I Spangsbro havde tilhørerne lyttet tålmodigt til Jørgen Andersens alenlange prædiken om elektricitetens velsignelser, og mørket var begyndt at falde på, da der pludselig tændtes for det elektriske lys. Der var ikke noget at sælge, Spangsbro var på forkant med udviklingen.

"Vi blev lidt flove", indrømmede baron Lerche.

Formand for repræsentantskabet

I foråret 1913 var der oprettet tilstrækkeligt mange garantforeninger. Og Fastelavns mandag den 4. marts vedtog man på et møde i Kalundborg at vælge et repræsentantskab. Hver garantforening skulle stille med et medlem, og Jørgen Andersen blev enstemmigt valgt til formand. Torsdag den 25. april indtog han sin plads for enden af bordet i den store sal på hotel Isefjord i Holbæk.

Der var vigtige ting på dagsordenen. Fastlæggelse af regulativ og priskurant for installationer og hvilke motorer man skulle have. Det meste kom på plads og-

så leverancen af motorer, der skulle gå til Thomas B. Thrige i Odense - ingeniør Asger Sørensens hjemby.

Tre gange så stor

Jørgen Andersen var bekymret for, at de sparsommelige bønder i forretningsudvalget skulle bevilge for få penge, så værket fra begyndelsen blev for lille.

Af taktiske grunde plejede han at bede om det dobbelte, når han ønskede penge, men denne sag prioriterede han så højt, at han gangede med tre.

Til hans forbløffelse og glæde reagerede forretningsudvalget positivt på hans ambitiøse udspil.

Værket kunne dermed projekteres større end Jørgen Andersen havde turdet håbe.

Ivar Bentsens tegninger

Bygningerne blev tegnet af arkitekt Ivar Bentsen, som Jørgen Andersen kendte fra Vallekilde.

Jørgen var jævnaldrende med Troels Trier og Gudmund og Ivar Bentsen, sønner af de to gamle højskolefolk Ernst Trier og Andreas Bentsen.

Højskolefolkene havde været i Vallekilde, så længe Jørgen huskede. De gik mest for sig selv, var meget sammentømrede. Bebyggelsen omkring højskolen kaldtes kolonien.

Jørgens folkekirkelige baggrund udelukkede ham næsten automatisk fra valgmenigheden i Vallekilde, der samledes i bygmester Bentsens kirke. Han fik først kontakt med dem som leder af elværket og kun i forretningsmæssige sager.

Han købte et billede af Troels Trier, der havde slået sig ned som kunstmaler, og entrerede med Ivar Bentsen om værkets bygninger.

Den unge Bentsen havde i 1908-11 overtaget ledelsen af Vallekilde Højskoles håndværkerskole efter sin far, og 1913-20 ledede han sin egen bygmester-, snedker- og malerskole i Holbæk.

Tegningerne til Svinningeværket blev et af hans hovedarbejder som arkitekt i den periode. Et andet blev den arkitektoniske udformning af Blågårds Plads i København.

Ivar Bentsen blev i 1920 lærer ved Kunstakademiets Bygningsskole i København og i 1923 professor.

Det nye Svinningeværk

Tegningerne viste tre bygninger, en maskinbygning, et kontor- og beboelseshus for funktionærer samt en direktørbolig. Maskin- og kontorhus blev anbragt overfor hinanden, og dannede en åben firkant sammen med direktørboligen.

Sankt Hans dag 1913 blev de indkomne tilbud på opførelsen åbnet og vurderet, og kort efter kunne lær-

Ivar Bentsen,
1876 - 1943.
Arkitekt ved opførelsen af Svinningeværket 1913.
Professor 1923.
Foto 1936. (KB).

er Andersen meddele, at værket ifølge kontrakten skulle stå færdigt til at begynde produktionen den 15. oktober 1913. Overskridelser ville koste håndværkerne 100 kr i dagmulkt.

Anlægsarbejderne blev forestået af en til formålet ansat ingeniør Holger Hasselbalch-Larsen, der var udgået fra polyteknisk læreansalt året før og netop havde aftjent sin værnepligt.

Jørgen Andersen havde været optimistisk med hensyn til arbejdets fremadskriden. Men han forudså ikke visse forhindringer.

Da ingeniør Meyer den 30. juni 1913 ansøgte om tilladelse til at befærde kommunens veje med sit automobil i forbindelse med opmåling til ledningsføring for det kommende elværk fik han kategorisk nej fra sognerådet i Viskinge-Aunsø.

Store forandringer

Den type forhindringer forsinkede det hele, og midt i oktober var håndværkerne endnu ikke færdige. Det ærgrede Jørgen Andersen og bekymrede ham lidt.

Da baron Lerche og ingeniør Meyer anmodede ham om at forlade sin lærerstilling for at blive forretningsfører for værket, kom tvivlrådigheden over ham -

"Var det ikke letsindigt at forlade en stilling, som dog gav mig og min familie udkommet, for en plads, som jeg måske senere måtte forlade".

Han overvandt tvivlen, da ingeniør Meyer stillede ham en kontraktlig ansættelse i udsigt.

Fra opførelsen af Svinningeværket maj - november 1913. Bemærk det hestetrukne damplokomobil.

En ny tilværelse

Alt syntes nu at ordne sig, og lærer Andersen begyndte at lade sit tidligere liv bag sig.

Han havde ikke opsagt sin stilling som lærer, men fået vikar i Smakkerup skole fra 1. januar 1913. Og så sent som den 2. april lod han sig genvælge til formand for sognerådet.

Hen på efteråret 1913 fandt han planerne for Svinningeværket så faste, at han på sognerådets møde onsdag den 25. september i Viskinge meddelte, at formanden ville nedlægge sit hverv og udtræde af rådet.

Meddelelsen kom næppe som en bombe. Jørgen Andersen havde ganske vist siddet i Viskinge-Aunsø sogneråd i 14 år, de 13 som formand, men siden valget i marts til formand for højspændingsværkets repræsentantskab var der nok en og anden, som havde læst skriften på væggen.

Formandsskabet i Sognerådsforeningen for Holbæk Amt bevarede han til den ordinære generalforsamling i foråret 1914.

Midt i oktober trådte Andersen også tilbage som formand for værkets repræsentantskab for at blive administrativ leder af NVE med titel af forretningsfører.

Den tekniske ledelse af værket blev overdraget ingeniør Asger Sørensen, mens Hasselbalch-Larsen stod for anlægsafdelingen.

Aage Angelo,
1875 - 1966.
Direktør for NESA
fra 1911. Medlem
af NVE's direktion.
(KB).

I lære hos NESA

Alligevel var Jørgen Andersen betænkelig. Han frygtede, at værket ville blive ildeset med en forretningsfører, der ikke havde hverken tekniske eller driftsmæssige forudsætninger.

Frygten var ikke ubegrundet. Tidens elektrotekniske miljø var ret snævert. Man kendte hinanden fra Polyteknisk Lærestanstalt, der havde indført undervisning i elektroteknik i løbet af 1890'erne.

Jørgen Andersens mentor, S.A. Faber, havde måttet

til England for at få en elektroteknisk uddannelse og tog i 1893 afgangseksamen fra School of Electrical and Mechanical Engineering i London.

Faber, Andersens slægtning Fr. Johannsen, og A.R. Angelo udgjorde tidens højeste ekspertise både i teori og praksis. De havde alle en baggrund i elektrificeringen af Københavns sporveje, som Johannsen havde forestået som entreprenør med bistand fra Faber og Angelo.

Jørgen Andersen havde jævnligt konsulteret Faber hos NESA, og da denne i 1911 var blevet afløst af A.R. Angelo, fik Andersen et lignende nært forhold til den nye direktør.

Angelo åbnede beredvilligt NESA's porte for lærlingen fra Nordvestsjælland, og i efteråret 1913 opholdt Andersen sig et par uger hos NESA, hvor han fik et levende indtryk af driften og forretningsgangen i en stor oplandscentral.

Jørgen Andersen kom i en god skole og viste senere sin taknemmelighed ved at tilbyde Angelo en plads i NVE's direktion.

Direktørboligen i Svinninge

Siden 1. juli 1890 havde Jørgen Andersen boet og virket som lærer i Smakkerup. Nu, 23 år senere forlod han stedet og gerningen for fuldt og helt at hellige sig sit livs anden hovedopgave, elektricitetssagen.

Familien flyttede til direktørboligen på Svinningeværket og kom med et slag i klasse med egnens mada-dorer - næsten på linie med baronen på Birkendegaard og godsejeren på Lerchenborg og i hvert fald med kammerråden.

Bondesønnen fra Viskinge havde drevet det vidt, men han var ikke kommet sovende til sine triumfer. Jørgen havde brug for den arbejdsindsats og disciplin, som havde kendetegnet ham helt fra de unge år. Der var stadig meget at forbedre.

Direktørboligen ved Svinningeværket. Jørgen Andersens hjem 1913 - 1927, da direktørvillaen blev købt.

Birkendegaard, Vårslev sogn. Her samledes NVE's ledelse hos baron Lerche den 20. december 1913 for at fejre det hvide lys. (KB).

Andelsværk i svøb

Jørgen Andersen var utilfreds med værkets økonomiske grundlag. Han forudså problemer, når private interesser knyttet til enkeltpersoner og kollektive interesser knyttet til garantforeningerne skulle forenes og bringes til at trække på samme hammel.

Med sit kendskab til andelsmejeriernes drift og regnskabsforhold foretrak han en organisationsform, der byggede på andelstanken.

Den eksisterende blandede ejerform var ham en torn i øjet, men foreløbig gjaldt det om at få Svinnigeværket til at fungere. Det var ikke blevet færdigt til tiden, og endnu kunne det have lange udsigter, før der kom gang i motorerne og strøm på ledningerne.

Værkets motorer, en 120 og en 240 HK dieselmotor, blev leveret af B&W. Andersens relationer til direktør Ivar Knudsen blev udslaggivende for leverancen. Ingeniør Meyer opnåede noget nær monopol på etablering af ledningsnettet gennem sit firma Andersen & Meyer.

Strøm på ledningerne

En overgang havde det set sort ud, men i december 1913 begyndte det at lysne. Den 15. december skrev Holbæk Amts Venstreblad om højspændingsværket - -

"Hvis intet særligt indtræffer, begynder man at levere strøm i denne uge, og der arbejdes med tilslutningerne, således at de flest mulige kan få det hvide lys inden jul".

I samråd med teknikerne nøjedes Jørgen Andersen med en foreløbig isolationsafprøvning af installationerne. Den endelige afprøvning udsattes til efter nytår for at imødekomme forbrugernes ønsker om hvidt lys til jul.

Der satsedes hårdt på at klare det. 30 mand blev sat ind på den foreløbige afprøvning. Forbrugerne spændtes på pinebænken. Den 19. december meddelte venstrebladet at højspændingen var blevet etableret på værket i Svinninge, men lysset var udeblevet.

Ivar Knudsen, 1861 - 1920. Direktør for B&W. Var velvillig over for Jørgen Andersens elvisioner. B&W leverede maskinerne til Svinnin-geværket. Maleri af Michael Ancher 1912. (KB).

Men dagen efter, fredag den 20., kom der strøm i ledningerne - først hos svigerfar, den gamle kammerråd i Viskinge. Siden så baron Lerche på Birkendegaard for første gang sine stuer oplyst elektrisk.

Begivenheden blev fejret på behørig vis med en fest, hvor baronen indbød alle sine medkombattanter i elektricitetssagen.

Ingeniør Meyer mindedes begivenheden ved NVEs 25 års jubilæum i 1938. Han havde været så nervøs, at tungen slog knuder. Da lyset tændtes udbrød han "Nu er der Vis i Lyskinde".

Lyset strålede hos baronen under hele middagen, og aftenen tegnede til at blive fuldendt. Man satte sig til rette for at indtage kaffen, men så skete det - -

"Da vi på Birkendegaard var nået til kaffen, gik det elektriske lys ud. Petroleumslamperne kom frem og alle gik i seng ved stearinlys. Midt på natten kom det elektriske lys igen, og samtlige lamper på hele gården strålede. Baronen trippede nervøst rundt og slukkede. Lysregningen blev for stor, mente han, men næste morgen viste det sig, at hans frygt var ubegrundet. Måleren var forkert forbundet og gik baglæns".

Begejstring og ærgrelse vekslede hastigt i elektricitetsens barndom, hvor strømsvigt var ikke noget særsyn.

Mellem jul og nytår gik det endnu værre. En ledning fra transformatorstationen i Tømmerup faldt ned. Høj og lav blev berørt inklusive NVE's næstformand, gårdejer Aksel Jensen. Venstrebladet var ikke sent til at udmale, hvad der skete og ikke mindst, hvad der kunne være sket - på året sidste dag - -

"Den første følge heraf var selvfølgelig den, at lyset gik ud hos dem, der fik strøm fra den pågældende ledning, den næste den, at der gik så meget kraft til spilde, at værket i løbet af et par timers tid blev læns og måtte indstille, til skaden var bragt i orden".

Venstrebladet fortsatte med at forestille sig dramatiske konsekvenser

"Hvis en højspændingsledning rammer en telefonledning, vil der - udtaler en af telefonselskabets ingeniører - ske meget alvorlige komplikationer.

En sådan berøring af de to ledninger ville kunne forårsage ildebrand enten på selve centralen eller hos vedkommende abonnenter, der stod i forbindelse med telefonledningen, der berørtes af den elektriske ledning".

Elektricitet var blevet en spændende kilde til glæde, undren, undertiden frygt, men mest til lys.

Andelsselskabet NVE

For Jørgen Andersen var en epoke slut. Han havde nået et nyt mål og kunne glæde sig i bevidstheden om, at det var ham, der havde sikret de 3/4 af anlægskapitalen, som forbrugerne skulle skaffe.

Processen var blevet gevaldig lettet, da Amtsrådet gav grønt lys for kommunerne til at stille garanti for værkets garantforeninger. Men selv endnu stillede mange sogneråd sig skeptiske.

Var det ikke dig, Andersen, som vi i så mange år har haft tillid til, der bad os om det, tror jeg ikke, at sognerådet var gået med dertil, - udtalte en sognerådsformand ifølge Jørgen Andersens erindringer.

Det gjaldt om, at gennemføre en rentabel drift og levere billig strøm til forbrugerne.

Og Jørgen Andersens ønskedrøm om et andelsværk var endnu ikke gået i opfyldelse.

I stor forlegenhed

Det med andelstanken havde lange udsigter. I august 1914 brød verdenskrigen ud og satte en stopper for alle planer.

De børnesygdomme, Svinningeværket havde været igennem, var for intet at regne mod de kvaler krigen påførte værket

Til en begyndelse truede indkaldelse af værkets personale til sikringsstyrken med lukning på grund af mandskabsmangel.

Værst gik det ud over maskinpersonalet. Alle blev indkaldt på nær første maskinmester. Katastrofen, lukning af værket, var overhængende. Forretningsføreren måtte gøre et eller andet drastisk.

Forsvarsministeren i tale

P. Munch ledede fra 1913 forsvarsministeriet og Jørgen Andersen øjnede en mulighed for gennem forsvarsministeren at få permitteret en del af sit maskinpersonale.

Med sin sædvanlige frejdighed begav han sig til København, hvor han opsøgte P. Munch i ministeriet.

P. Munch tog meget venligt imod, men mødet gik ikke helt efter Jørgen Andersens hoved.

Forsvarsministeren fremhævede, at maskinisterne var specialister, der havde aftjent deres værnepligt på torpedobåde og undervandsbåde. De kunne under ingen omstændigheder undværes i den for landet så vanskelige situation.

Holger Hasselbalch-Larsen, 1889 - 1941, som indkaldt til ingeniørtropperne efter krigsudbruddet i 1914. Direktør Andersen fik ham permitteret efter henvendelse til forsvarsminister P. Munch. (Pe).

For at bøde lidt på afvisningen tilføjede P. Munch, at sagen havde stillet sig ganske anderledes med almindelige menige. I så fald skulle det have været ham en fornøjelse at føje Andersen i hans ønsker om at få frigjort folk til driften af elværket i Svinninge.

Hasselbalch-Larsen en fri mand

Den greb Jørgen Andersen. Han bad om at få sin unge ingeniør Hasselbalch-Larsen fri. Han havde været med fra Svinningeværkets start, og lå ved ingeniørtropperne, forklarede Andersen. Hasselbalch-Larsen blev fritaget for tjenesten.

Da Jørgen Andersen overbragte det glade budskab på ingeniørkassernen, blev den unge ingeniør så forbavset, at han ganske mistede mælet. Andersen lo, og Hasselbalch-Larsen blev ikke mindre forbløffet, da han fik forklaringen på sin pludseligt forandrede stilling.

Episoden blev starten på et mangeårigt nært samarbejde. Hasselbalch-Larsen var den første ingeniør på Svinningeværket og blev Jørgen Andersens højre hånd i NVE. I 1916 giftede han sig med datteren Inger Margrethe.

Flere forbrugere mindre olie

I de første krigsår steg antallet af tilsluttede forbrugere. Forretningsfører Andersen glædede sig, men han tænkte med bekymring på olieleverancerne.

Den uindskrænkede ubådskrig standsede fra 1917 helt tilførslerne af olieprodukter, og højspændingsværket i Nordvestsjælland kom ind i en slem trængselstid.

Den overordentlige Kommission af 17. februar 1917 meddelte, at olieforbruget skulle indskrænkes til en trediedel af normalforbruget. Landets oliereserver rakte kun halvanden måned.

Gudmund Bentsen, installatør med forretning i Hørve udførte mange installationer i NVE's område. Foto omkring 1914.

Et brændselsolienævn administrerede elværkernes forbrug med stor nidkærhed.

Rationeringer måtte gennemføres og Jørgen Andersen var mand for at lægge planerne. De forskellige linier blev afbrudt efter tur i dagtimerne, så det store forbrug til maskiner blev begrænset. I de lange lyse aftener kunne man undvære lys, men hen i august blev det et problem, især da petroleumsrationeringsmærkerne var afleveret til værket.

Elforbrugerne vandrede hvileløst om på vejene om aftenen. De kunne ikke tage sig noget til, når det begyndte at skumre.

September kom som en hel befrielse. Fra den 5. begyndte værket at levere strøm om aftenen til kl ti på alle ledninger. Forbrugerne havde ikke megen forståelse for det fælles ansvar. Når Andersen satte strømmen til om aftenen, satte de deres maskiner igang og tærskede og savede på livet løs, skønt det var forbudt. Det hjalp ikke, at teknikerne byttede to af faserne om på værket så motorerne gik aved om, folk lærte hurtigt at bytte ledningerne om på motorerne, så de gik rigtigt igen.

Cyklende inspektører

Andersen mente, at administrative forholdsregler kunne hindre misbruget og ansatte et korps af cyklende inspektører, der skulle gribe synderne på fersk gerning. De formastelige fik 8 dages karantæne.

Det forsløg som en skrædder i helvede, og lige lidt nyttede det at forhøje prisen med 50%.

Belastningen var mere end Svinningeværket kunne bære. Jørgen Andersen spejdede efter andre udveje. Han fik støtte fra Sukkerfabrikken Vestsjælland i Gørlev, der lovede at stille fabrikkens maskiner til rådighed efter roehøsten.

Det var heller ikke nok. Til sidst lod han dieselmotorerne bygge om til tørvegasdrift. Det hjalp noget.

Fra diesel til tørv

Ti år efter at have druknet tørveprojektet i Aamosen gik Andersen over til tørvedrift på Svinningeværket, tvunget af omstændighederne.

B&W ombyggede dieselmotorerne til drift med sugagas og leverede de tilhørende gasværker. Fra september 1918 kørte Svinningeværket med tørv som brændsel.

En og anden skadefro sjæl har nok godtet sig over, at skolelæreren, der førte dødsstødet mod Aamoseprojektet, nu som forretningsfører i NVE gik over til tørv.

Om ikke andre så frydede de bønder sig, der ejede tørvemoserne ved Kundby, Stigs Bjærgby og Faurbo.

Men tørvegasmotorernes trækraft var kun omkring halvdelen af dieselmotorernes.

Investeringer og underskud

Omlægningen af driften krævede store investeringer også til transport og opbevaring.

Over 100 køretøjer fragtede dagligt tørv til Svinninge, hvor tørvnen hobede sig op. Jørgen Andersen måtte opføre to mægtige tørvelader nær værket, på et areal stillet til rådighed af A/S C. D. Petersen.

Krisen kradsede. Trods nødforanstaltningerne svigtede strømleveringen. Salgstallene dalede. Selv om strømprisen blev forhøjet, kørte værket med underskud.

Det var uholdbart og gik kun, fordi den ene af ejerne, ingeniør Meyer, kunne skyde penge ind.

Et lyspunkt under krigen

Jørgen Andersen havde fra starten kunnet lide Otto Meyer og sympatien var gensidig.

De to havde oparbejdet et nært forhold baseret på gensidig respekt. Da Jørgen Andersen i 1916 giftede sin eneste datter bort var familien Meyer blandt de indbudte. Hofjuveller Hertz's deltog også. Sidstnævntes bryllupsgave til Hasselbalch-Larsens var et spisestel i drevet sølv. Brylluppet var et lyspunkt i en trøstesløs tid.

De penge, Meyer kanaliserede over i NVE, faldt på et tørt sted, men hverken hans langmodighed eller pengepung var udtømmelig, og krigen syntes aldrig at skulle få ende.

Det så sort ud, da Meyer, midt under omlægningen af værkets drift, øjnede en mulighed for at slippe ud af sit stadig mere tvivlsomme økonomiske engagement i Svinningeværket.

En herremiddag

I 1917 holdt bestyrelsen i A/S C.D. Petersen sit traditionelle og traditionsrige septembermøde, der altid sluttede med en middag.

Bestyrelsesformanden, købmand W. Petersen, der ledede eftermiddagens møde, førte også det store ord under middagen. Ved kaffen og cognac'en faldt talen på Svinningeværket og de mange problemer, det var løbet ind i under krigen. Forretningsfører Andersen og ingeniør Meyer, der begge sad i aktieselskabets bestyrelse, blev centrum for opmærksomheden.

Løftet stemning

Meyer, der ikke lod bordets glæder gå sin gane forbi, erklærede opstemt, at han var villig til at afhænde værket til hvem som helst af de tilstedeværende herrer - men der var vel ingen, som havde mod på en rask handel.

Ingeniøren så sig udfordrende om i kredsen af ho-

noratiores, hvor al snak var forstummet. Selskabet holdt vejret, indtil stilheden blev brudt af købmand Petersen. Efter et dybt sug af cigaren spurgte han, om det var ingeniørens alvor. Petersen troede ham og bad ham gentage tilbuddet.

Det ene ord tog det andet. Jørgen Andersen var lamslået. Var alle da blevet vanvittige. Sad de ikke der og sjakrede om hans livsværk.

Da købmanden spurgte om Meyer skulle have udbetalt hele sin fjerdedel på en gang og fik et bekræftende latteranfald til svar, vidste Andersen ikke, om det var ham selv eller ingeniøren, der var gået fra forstanden.

En afgjort sag

Købmand Petersens ord "så har De solgt" ramte Andersen som en spand koldt vand. Med ét var han lysvågen.

Et andet medlem af bestyrelsen var ligeså forfærdet og råbte: "Tænk dog på, hvad De gør, vent dog i det mindste til i morgen, før De handler". Men euforien havde grebet parterne, der lyksaligt bedyrede, at den sag var afgjort en gang for alle, værket var solgt.

Andersen var både ulykkelig og parat til at forsvare sig. Han var klar over, at det ikke ville gå helt så let som parterne åbenbart troede. Et salg til trediemand krævede forbrugernes accept.

Nyt perspektiv

Efter at have grundet lidt over tingene klarede Jørgen Andersen op. Sagen var måske ikke helt så håbløs endda.

Det var tydeligt at Meyer så en økonomisk frelse i at sælge sin fjerdedel, og når forbrugere skulle godkende salget, hvad var da mere nærliggende end at lade dem overtage Meyers andel. Jørgen Andersen følte sig pludseligt svært oplivet. Hans sidste ambition kunne måske indfries.

Andelsværket var inden for rækkevidde. Frem for at kæmpe imod salget og få sin meddirektør på nakken gjaldt det om at overtale ham til at sælge til forbrugere frem for til købmand Petersen.

Jørgen Andersen mente at kende Meyer godt nok til at vide, at det ikke ville være noget problem.

I den lyse morgen

Den følgende formiddag havde aftenens drømmeagtige tilstand vejet pladsen for nøgtern overvejelse.

Andersen tog toget til Kalundborg for at sætte sagfører Hass ind i sagen og høre hans råd. Den undrenede sagfører mente også, at det i virkeligheden var en gunstig situation, som det drejede sig om at udnytte.

Efter den bekræftelse gik turen til Birkendegaard. Bestyrelsesformanden, baron Lerche, var af samme opfattelse.

Han mente, at ingeniør Meyer selv ville være stemt for en løsning, hvor forbrugerne overtog værket helt og holdent.

Forsøg på bestikkelse

Så langt så godt, men købmand Petersen ønskede resultater. Han vidste, at Jørgen Andersen i mere end én forstand sad med nøglerne til Svinningeværket.

Købmanden var lige så speget, som Andersen var røget. Næste dag stillede han med en kontrakt, der nærmest forgyldte forretningsføreren. Foruden en lønfremgang fra 4.000 til 10.000 kr årligt fik Andersen stillet en kontant udbetaling i udsigt. 40.000 kr ved kontraktens underskrivelse og 30.000 kr, når handelen var gået endelig i orden. Det lignede bestikkelse.

Hvis forretningsføreren blev blød i knæene, lod han ikke købmand Petersen mærke det. Købmanden blev høfligt og uden tøven gjort bekendt med, at forbrugerne skulle høres, og at han, Andersen, gik ind for NVE som andelsselskab. Det kunne ikke være nogen hemmelighed for købmand Petersen - mente han.

Andersen var hverken til at hugge eller stikke i, så meget mindre som sonderinger hos Meyer overbeviste ham om, at denne var villig til at sælge til forbrugerne.

Forretningsudvalget

Efter det mellem spil lagde Andersen næste kort i sin kabale.

Forretningsudvalget blev indkaldt, og medlemmerne, alle gamle kombattanter i elsaen, lod sig let overbevise om, at den snu købmand ikke for nogen pris måtte blive ejer af værket.

Forretningsudvalget var også indstillet på at udnytte den mulighed, der nu bød sig for en forbrugerovertagelse af værket. Man vedtog at indkalde til møder så snart som muligt i alle sogne for at orientere forbrugerne.

Sognemøder

Værket omfattede 31 sogne med garantforeninger. De blev besøgt i efterårsmånederne 1917 af et agitationshold med Jørgen Andersen i spidsen.

Møderne gik strygende, der tegnede sig et stort flertal for overtagelse. Købmand Petersen var ikke populær i Nordvestsjællandss landsogne det efterår.

På repræsentantskabsmødet den 14. november i Holbæk mødte de 27 garantforeninger med mandat til at stemme for overtagelse af værket.

Da det var konstateret, bestod næste skridt i at indhente bindende tilslutning fra hver enkelt forbruger. Jørgen Andersen udsendte postkort, hvor forbrugerne skulle angive, om han ønskede at indtræde som andelshaver og returnere et vedlagt svarkort til Svinningeværket.

Forretningsføreren bed negle. Det var let at få tilslutning i forsamlingshuset, men når folk overvejede sagen i enrum, kunne de meget vel ændre mening.

Det gjorde de nu ikke. Efterhånden som svarkortene indløb, tegnede der sig et billede af pæn tilslutning til andelstanken.

59.008 lamper ud af 78.108 tilsluttede stemte for overtagelse - altså mere end de lovbestemte to trediedele. Resultatet blev meddelt på et forretningsudvalgsmøde i Holbæk den 2. februar 1918.

Skulle Jørgen Andersens drøm endelig gå i opfyldelse?

Andelsselskab

Forretningsføreren og sagfører Hass, Kalundborg, arbejdede febrilsk med det juridisk administrative grundlag for et andelsselskab.

Det hele skulle være klar i løbet af nul komma fem og på plads ved nytår 1918. Meyer var indforstået med at sælge til forbrugerne, men han kunne ikke vente i en uendelighed, og købmand Petersen viftede ham om næsen med kontanter.

Denne gang voldte det ikke Jørgen Andersen problemer at skaffe penge. Meyer fik sine 668.372 kr. udbetalt, og pr. 1. januar 1918 blev værket overtaget af forbrugerne under navnet Andelsselskabet Nordvestsjællands Højspændings-Elektricitetsværk.

Navnet var næsten identisk med det i den første indbydelse til tegning af garanti fra november 1908. En understregning af, at Jørgen Andersen havde fået sin vision indfriet.

Købmand Petersens villa

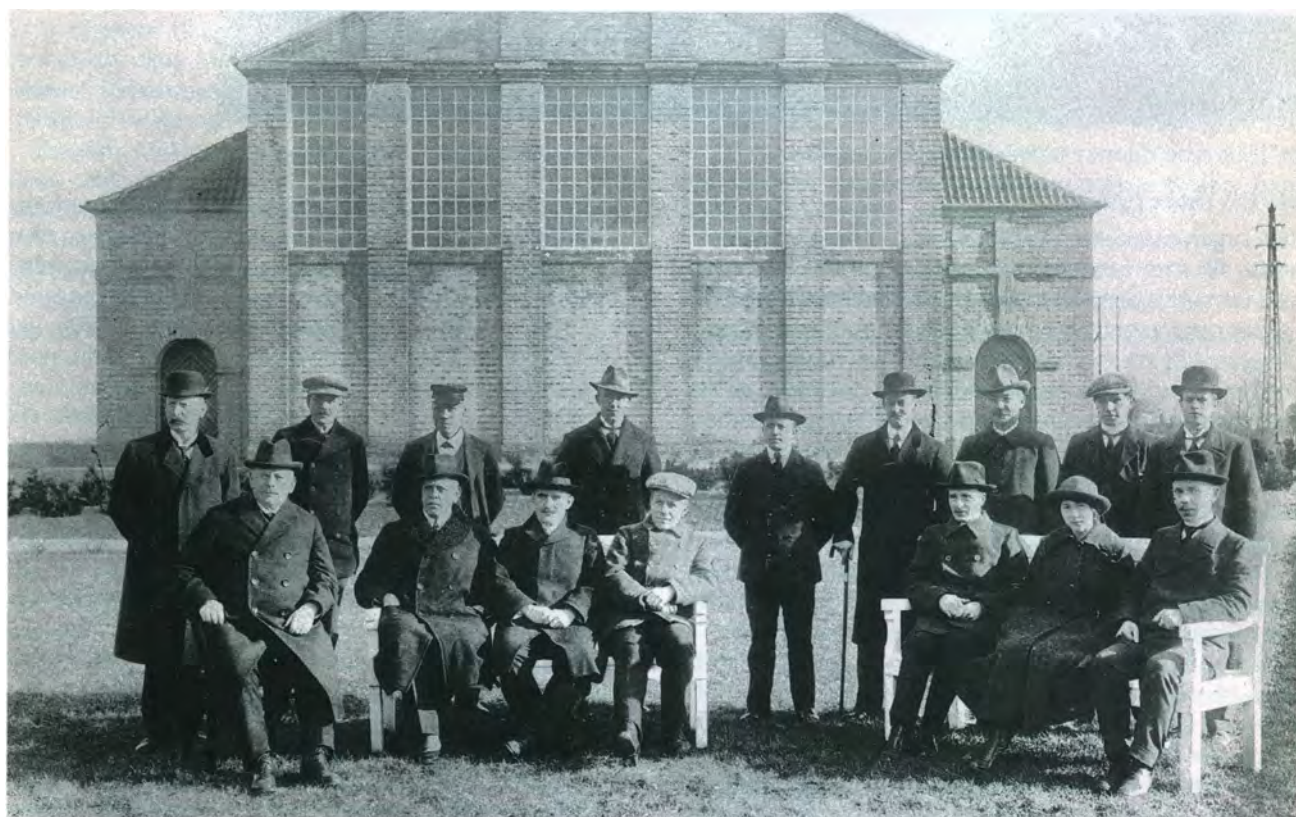
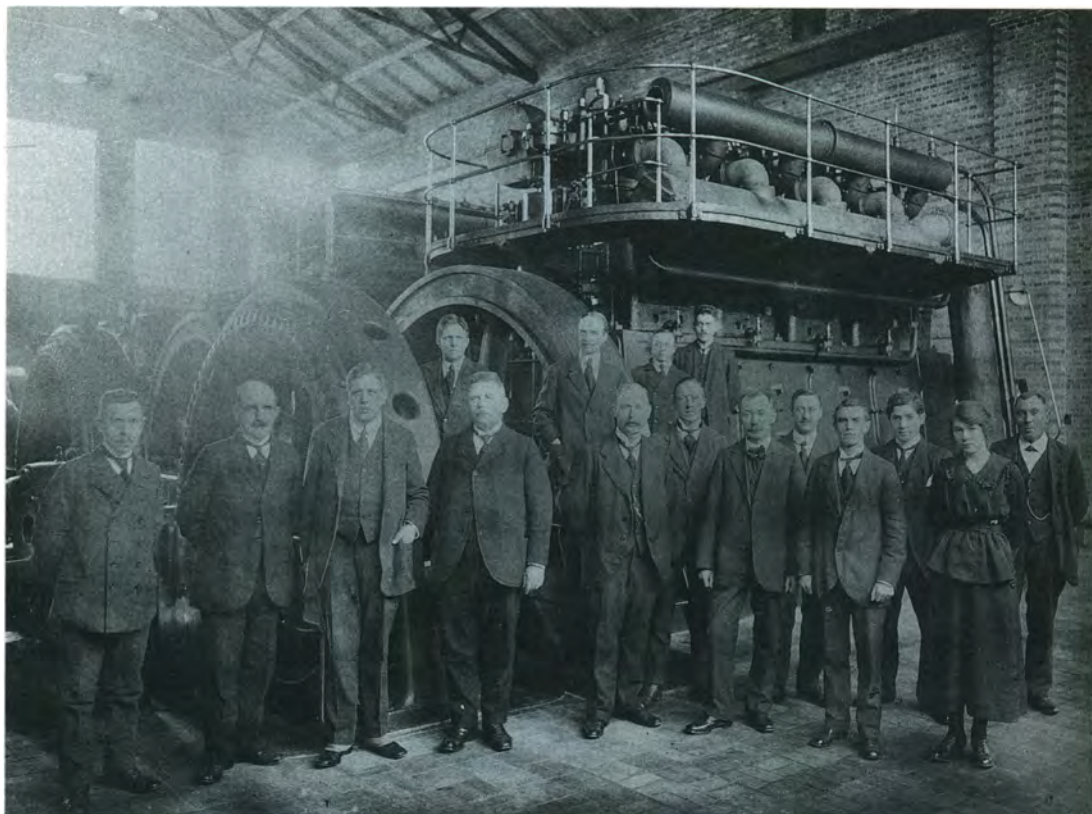
Købmand Petersen var en ihærdig mand. Kunne han ikke få sin vilje, skulle han i det mindste gøre sit til at genere Jørgen Andersen og hans andelsselskab.

Klods op ad værket byggede han i 1917 den største villa, Svinninge endnu havde set. I 1913 havde NVE kun lige haft råd til den jord, bygningerne skulle ligge på, og købmanden ejede jorden rundt om.

Den hvidkalkede pragtvilla blev, som Petersen havde regnet med, en torn i øjet på Jørgen Andersen.

Gennem 12 år måtte han dagligt passere villaen før han tvunget af omstændighederne og købmand Petersen blev tvunget til at flytte ind i villaen i 1927. Petersen truede nemlig med at sælge villaen til anden side og dermed blokere for en udvidelse af værket.

Personalet foran den store maskine på Svingningeværket 1918. Nedenfor. Personalet foran Svingningeværkets maskinbygning 1918. Det år NVE blev andelselskab. Siddende fra venstre: Jørgen Andersen, Otto Meyer, H. A. Jensen, H. Hasselbalch-Larsen, P. Loell, Else Nielsen, A. Bruun. Stående: G. Madsen, N.P. Nielsen, N.P. Sørensen, L. Larsen, S. Steenberg, E. Rasmussen, J. Jensen, C. O. Christensen, K. Nielsen.

Direktør Andersens kontor med sekretæren frk. Petersen 1920.

NVE's opbygning

Det organisatoriske bygningsværk, Jørgen Andersen rejste, fik som fundament sognenes garantforeninger, hvis formænd dannede værkets repræsentantskab.

Repræsentantskabet valgte af sin midte et forretningsudvalg på syv samt formand og næstformand. Forretningsudvalget valgte videre en direktion på tre med formand og næstformand som fødte medlemmer.

Direktionen kunne supplere sig med en teknisk og juridisk rådgiver. Driftsledelsen kom til at bestå af en administrerende direktør, en cheffingeniør for nybygninger og en cheffingeniør for driften.

Jørgen Andersen var ferm, når det gjaldt den slags konstruktioner, og han havde en klar fornemmelse for, hvem der skulle placeres på de ledende poster.

Baron Lerche, Andersens gamle medkæmper, fortsatte på posten som formand. Lerche beklædte i forvejen en række tillidsposter i landbrugets organisationer og var opstillet som konservativ kandidat til folketingsvalgene i Kalundborgkredsen i 1913 og 1918.

Næstformand blev gårdejer, folketingsmand Aksel

Jensen, Tømmerup, formand for Kalundborgkredsens Venstreforening. Jensen havde taget mangen tørn rundt om i forsamlingshusene sammen med skolelæreren. Direktionens tredje medlem blev etatsråd Hvidt, Frihedslund pr Ruds-Vedby, som i 1908 var blevet bemyndiget af Amtsrådet til at forhandle med Sognerådsforeningens formand om et elektricitetsværk.

Direktionen bestod således af indflydelsesrige personer. De dækkede hovedparten af det lokale politiske spektrum, og så var de gamle kendinge.

Det hele foregik efter strengt formelle regler på den stiftende generalforsamling.

Forretningsføreren fik titel af direktør i andelsselskabet.

Posten som leder af anlægsafdelingen blev besat med Hasselbalch-Larsen, Jørgen Andersens svigersøn og højre hånd under krigen, mens ingeniør H.A. Jensen blev leder af driftsafdelingen.

Sagfører Hass var selvskreven til at fortsætte som juridisk konsulent, mens ingeniør Meyers kandidatur

til posten som teknisk konsulent var knap så indlysende. Han afvistes med henvisning til inhabilitet, da han fortsat drev sin installationsforretning for værket.

Andelsselskabet NVE

Trods de indflydelsesrige personer i direktionen nærrede Jørgen Andersen på ny betænkeligheder ved den medført værket kunne få i den tekniske verden med en ikke tekniker som leder.

For at opnå det blå stempel for NVE opsøgte han sin gamle allierede i NESA. Han ønskede direktør Angelo ind i NVE's direktion som teknisk konsulent.

Det ville være en oplagt gevinst. Angelo havde som ung ingeniør tjent sine sporer under elektrificeringen af Københavns og Frederiksbergs sporveje. I 1911 udnævntes han til direktør i NESA og i 1915 havde han fået nedlagt verdens første højspændingskabel gennem internationalt farvand mellem Sverige og Danmark.

Jørgen Andersen og Angelo

Uden at rådføre sig med andre tog Jørgen Andersen til Gentofte, gik op til direktør Angelo på Ørnegården og forelagde ham sin plan.

Angelo blev forbavset over Andersens frimodighed og mente, at det måske så lidt mærkeligt ud, hvis NESA's direktør blev medlem af direktionen i NVE - "kunne der ikke i fremtiden opstå forhold som for eksempel forretningsforbindelser, så min stilling bliver uholdbar"? - spurgte han.

Jørgen Andersen nærrede ikke betænkeligheder. Hans bekymringer gjaldt elektricitetssagen. Angelo ville gøre en god gerning i sagens tjeneste ved at sige ja. Angelo lod sig overtale, men de enedes begge om først at indhente de respektive bestyrelses accept.

Den fik de, og med Angelo som direktionens tekniske konsulent var NVE's position meget stærk.

En ømtålelig økonomi

Økonomien var stadig Jørgen Andersens store bekymring. Værkets rentabilitet skulle forbedres, og han forestillede sig, at en fast afgift var vejen frem. Alternativet var en forhøjelse af prisen pr. kWh, men det ville føre til nedgang i forbruget og måske helt eliminere den beregnede merindtægt. Han foreslog følgelig en fast afgift på 1 kr pr lampested og 6 kr pr HK.

Det forslag faldt ikke i god jord. Repræsentantskabet afviste blankt en fast afgift men havde ikke noget imod, at fremtidige andelshavere blev pålagt en sådan. Selv om Jørgen Andersen var lidt ærgerlig over afslaget, godtede han sig i sit stille sind.

Den dag kom nok, da de nye andelshavere var i

flertal og kunne påligne de gamle den faste afgift. Det potentielle forsyningsområde omfattede 80 sogne mod de 32, der var dækket.

Nye andelshavere

Tilslutningen af nye forbrugere gik langsomt i krigens sidste år. Mangel på råvarer som kobber og andre installationsmaterialer satte snævre grænser for udvidelser. I slutningen af 1918 blev behovet for elektricitet stadig mere akut.

Efter krigens afslutningen gik det atter frem, men nye forbrugere måtte stadig selv skaffe det kobber, der skulle til. Installatørerne fik indsamlet vognlæs fulde af kobbersager - "det gamle ragelse" blev gladeligt givet i bytte for det hvide lys og de skjulte hestekræfter.

NVE udvider

Tilgangen af nye forbrugere aktualiserede spørgsmålet om en udvidelse. Skulle man fortsætte med at udbygge Svinningeværket eller sprede installationerne?

Angelo rådede til at udvide med en dampturbin, der af hensyn til afkølingen skulle ligge ved vandet. Efter nogen søgen lykkedes det at få en pæn stor grund i Kalundborg, hvor en 3000 kW generator installeredes.

Centralen blev indviet den 21. august 1920 og forbundet med Svinningeværket med en 50.000 volt luftledning. Indvielsen fejredes med festmiddag på Grand Hotel i Kalundborg. Direktør Angelo talte om elektricitetens betydning, direktør Andersen om NVE's udvikling, og det perfekte samarbejde mellem de to blev understreget. Kalundborgcentralen kom under ledelse af Hasselbalch-Larsen.

Det store eventyr

Kalundborg Folkeblad gjorde status under overskriften Det store eventyr - -

"Højspændingsværket i Svinninge strækker nu sine tråde ud over hele Odsherred, helt på den anden side Slagelse og videre til Ringsted og helt ind i Roskilde amt. Det vil sige det halve af Sjælland... og gennem tusinder af meter tråd sendes "lyset" ud over Sjælland ind i vore stuer, ind i lo og lade, sætter tærskværker, hakkelsemaskiner, kværne og brændesave i gang. Ja, overalt i hus og gård sidder den forunderlige kraft i trådene parat til at lyse, varme og trække de sværeste læs".

Artiklen slutter med at hædre de to, der satte svinghjulet i gang, direktør Andersen og baron Lerche.

Direktør Andersen

Under krigen var jævnstrømsværkerne i Svinninge, Vig, Mørkøv, Hørve, Knabstrup og Ruds-Vedby blevet overtaget af NVE og forsynet med vekselstrøm. Efter fredsslutningen kom flere jævnstrømsværker og landsogne uden elektricitet under NVE's vinger. Helt så nemt, som Kalundborg Folkeblad lader ane, gik det nu ikke med at strække trådene ud.

NVE var ikke alene på markedet, og kampen om forbrugerne blev ført på mange fronter.

Ringsted og Slagelse begyndte at blande sig. De to byer etablerede selv højspændingsværker og ønskede de omliggende sogne tilsluttet. Ingeniørfirmaet P. A. Pedersen agiterede for tilslutning til vekselstrømsværkerne i de to byer. Dermed udfordrede de NVE og direktør Andersen.

Gudum Forsamlingshus. En hård træfning

Jørgen Andersen måtte igen afsted til et utal af møder rundt om i forsamlingshusene. Sammen med to trofaste støtter, gårdejerne Martin Hansen, Kundby, og Laurids Nielsen, Pedersborg, gennemtrawlede han landsognene nord for Ringsted, Sorø og Slagelse.

Der blev ikke sparet på krudtet, og hvasse replikker føg gennem luften, men Andersen og Co. trak som regel det længste strå.

NVE's direktør var en dreven rotte på talerstolen. Allerede ved det første møde i Stenlille blev P.A. Pedersen lagt ned. I Gudum stod et nyt slag - -

"I Gudum Forsamlingshus stod hovedslaget mellem ham og os, og det var en hård træfning, så hård, at der skal et slemt vælgermøde til at nå op på siden af vor kamp, så hvasse var replikkerne, men også her var vi de stærkeste".

Sådan mindedes Jørgen Andersen træfningen mange år senere i sine erindringer.

Fast afgift. En lykkelig vedtagelse

I 1922 mente direktør Andersen sig så sikker i sadlen, at han igen tog spørgsmålet om fast afgift op.

Denne gang kom forslaget igennem, men helt let gik det nu ikke. Han måtte igennem elleve møder i repræsentantskabet, før han den 24. juli kunne indføre en fast afgift med støtte fra de mange nye andelshavere.

Selv betragtede han vedtagelsen som det "lykkeligste, der er sket i værkets historie".

Beslutningen vakte i første omgang ramaskrig rundt om hos de gamle forbrugere. De satte en pressekampagne igang for at bekæmpe betaling efter det nye system.

Jørgen Andersen for hårdt frem med flertallet på sin side og tro på den retfærdige sag. Det blev modstanden ikke mindre af, men efterhånden, som pengene strømmede ind, og prisen på strøm sænkedes, faldt sindene til ro. Jørgen Andersens fremsynethed gjorde NVE til det første større elselskab med en fast afgift med rabatsystem.

På Danske Elværkers Forenings årsmøde i 1924 redegjorde han for principperne - -

"Vore bestræbelser må da være at skaffe værkets andelshavere så mange goder for pengene som muligt, og dette kan kun ske derved, at vi fastsætter betalingsvilkårene således, at det bliver muligt for de forbrugere, der vil anvende elektriciteten på alle måder, som de har lejlighed til, at få den leveret til priser, som ikke er urimelige, og uden at de kommer til at betale for dem, der næsten intet bruger - - Forbrugeren skal ved en fast afgift tvinges til at bruge elektriciteten til alt, hvad den kan bruges til, og når han gør dette, skal der ved et rabatsystem ydes ham en belønning derfor".

Den 1. maj

Direktørens strategi havde atter vist sig rigtig. Det gav selvtillid og tro på fremtiden. I sådanne stunder viste Jørgen Andersen sit storsind.

Den 1. maj 1932 dekreterede han fridag for kontorpersonalet. De timelønnede havde fri. Solen stod højt på himlen og Jørgen Andersen syntes det var synd, at hans trofaste kontorfolk skulle sidde indendørs og svede over pultene, de kunne holde fri over middag. Glade var kontorfolkene. Da 1. maj 1933 nærmede sig, steg spændingen på kontoret. Mon den halve fridag blev en tilbagevendende begivenhed? Jørgen Andersen gav grønt lys, men kassereren var af en anden mening, "det har vi fandeme ikke tid til" - brølede den gamle underofficer. På kontoret var Jørgen Jensens ord lov. Der blev ingen halv fridag og ingen tradition for at holde majdagen fri.

NVE's kassererkontor. Kassereren og bogholderen tager mod indbetalinger fra andelshavere i 1920-erne.

På slaget ni

NVE's direktør var også en præcis mand.

På slaget ni stod han i det store kontor i færd med at åbne posten, som maskinmesteren havde hentet i boksen. Sammen med kassereren og bogholderen blev posten gennemgået og dagen planlagt, før direktøren trak sig tilbage til sit kontor på 1. sal, hvor også liniemesteren og driftsbestyreren holdt til.

Ud på eftermiddagen indfandt Jørgen Andersen sig igen i kassererkontoret, hvor han berettede om dagens møder og forhandlinger.

De 7-8 kontorister lyttede fra deres pladser og blev på den måde informeret om stort og småt i værkets udvikling.

Direktør Andersen var populær - en flink mand, der ikke stak noget under stolen. Han kunne også finde på at møde op med en stor kurv blomster fra frugthaven. Det bidrog alt sammen til et godt samarbejds-klima.

Men man skulle ikke tage fejl af åbenheden og venligheden. Direktøren var ikke til at løbe om hjørner med, slet ikke. Han gik op i NVE med ildhu og tålte, som sin kasserer, ingen slinger i valsen.

En kontorelev, der i kådhed havde sjusket med oprydning i arkivet, blev uden videre fyret og straks bortvist af den bryske underofficer i kasserersranken.

Eleven var som lammet over den hurtige sagsbehandling, men han sundede sig hurtigt. Om aftenen

gik han op til direktør Andersen og udbad sig en forklaring.

Jørgen Andersen mente ikke, der var noget at forklare. Han fandt elevens frækhed uhyre provokerende og gik helt fra koncepterne.

Kontoreleven blev fulgt til dørs med et spark bagi.

Direktøren var nok en venlig mand, men han yndede ikke, at nogen gjorde grin med autoriteterne.

Ny kapacitetsudvidelse

Jørgen Andersen ønskede en udvidelse af NVE's kapacitet. Med den eksisterende maskinkraft ville man ikke kunne dække efterspørgslen fra den forventede tilgang af nye forbrugere.

Problemet søgtes løst ved køb af strøm udefra. Man kunne trække på den tætte forbindelse, der var etableret til NESA via direktør Angelo. Han viste sig positiv og gav NVE et tilbud på en ledning.

En tilsvarende ledning var tidligere blevet oprettet mellem NESA og SEAS. Dens kapacitet havde vist sig at være for lille, da den kun var udført for 10.000 volt, og NESA, SEAS og NVE overvejede derfor at bygge en 50.000 volts forbindelse mellem de tre selskaber.

Jørgen Andersen fik drøftelser i gang, og i foråret 1921 mødte parterne op i Industriforeningen i København for at få sagen forhandlet på plads.

Et dramatisk møde i Industriforeningen

Jørgen Andersen var fortrøstningsfuld, selv om han ikke længere havde sin gamle kampfælle, baron Lerche, ved sin side.

Baronen havde solgt Birkendegaard og forlod egen i foråret 1921. Dermed var han ude af sagaen.

Den ny formand for NVE, folketingsmand Aksel Jensen, Tømmerup, ejede ikke baronens vindende væsen og humørfyldte ligefremhed. Men Jørgen Andersen trøstede sig med, at han havde direktør Angelo fra NESA ved sin side.

Fra NESA deltog desuden ingeniør Olsen og formanden, overretssagfører Damm.

SEAS stillede også med fine folk. Formanden, proprietær Andersen, havde sin direktør Ørum og proprietær Ellehøj med.

Mødet fik et mere dramatisk forløb, end Jørgen Andersen havde drømt om, men til en begyndelse gik det stille og roligt. Forhandlingerne sneglede sig frem. NVE's formand var vant til en grundig og systematisk sagsfremstilling fra Folketinget, men i denne forhandlingsituation mistede Aksel Jensen overblikket.

Han fortabte sig i vidtløftige planer, fremturede med kategoriske krav og skråsikre holdninger. Til sidst blev det den ellers besindige overretssagfører Damm for meget. Han hamrede næven i mahognibordet, erklærede uden videre mødet for hævet og forlod lokallet.

Direktør Angelo sendte Jørgen Andersen et opgi-

vende blik og fulgte efter Damm sammen med ingeniør Olsen.

En slukøret formand

NESA's bratte sortie blev fulgt af SEAS'.

Alene tilbage med den forbløffede Aksel Jensen vaklede Jørgen Andersen mellem gråd og raseri. Men hans psykologiske sans vandt overhånd, og med dæmpet stemme udmalede han for sin formand, hvad der ville ske, når turbinerne gik i stå og lyset sluktes i de tusinder af hjem i Nordvestsjælland.

Formanden så slukøret ud. Direktør Andersen fralagde sig ethvert ansvar for det passerede og pointerede, at alle telefoner ville blive stillet om til gården i Tømmerup, så Aksel Jensen personligt kunne have fornøjelsen af at besvare klagerne.

Direktøren opnåede, hvad han ville.

Aksel Jensen blev bragt så meget ud af fatning, at han nærmest bønfaaldt Andersen om at kalde de andre tilbage, så skulle han nok lade være med at mæle et ord.

For Deres skyld, Andersen

Andersen styrtede ud ad døren - på høje tid. SEAS folkene var under højrestet diskussion ved at iføre sig overtøjet.

De lovede Andersen at vente lidt, mens han i fuldt firspring fortsatte ned ad trappen og ud på gaden.

De opbragte herrer fra NESA var allerede et godt stykke nede ad Vesterbrogade på vej bort fra Industriforeningen. Andersen bed al skam i sig og indhentede dem i løb. Overretssagfører Damm var ikke til sinds at standse, og Jørgen Andersen måtte småløbe ved siden af ham, mens han forklarede sagens rette sammenhæng og bad ham så mindeligt vende tilbage. Tingene skulle nok falde på plads, forsikrede han.

Men overretssagføreren var stadig ophidset over at have spildt sin kostbare tid med at lytte til vanvittige udredninger og urimelige krav fra en simpel bondeemand fra Tømmerup.

Han afviste Andersen, der stadig i småløb lod sine overtalelsesevner få frit løb. Endelig standsede Damm, så strengt på den forpustede direktør og sagde: "Ja, for Deres skyld, Andersen, gør vi det".

Alle vendte tilbage til mødet. Aksel Jensen holdt sit løfte og sin mund. Efter en kort forhandling nåede man til enighed og en kontrakt blev underskrevet.

Kontrakten gjaldt for fem år fra maj 1921, men indeholdt ingen forpligtelse for NVE til at aftage strøm fra NESA. I juli 1922 var anlægsarbejdet afsluttet, og forbindelsen til NESA's ledningsnet i Kamstrup blev sluttet.

Jørgen Andersen kunne sætte endnu en fjer i sin

Kreditforeningsdirektør Aksel Jensen, 1883 - 1961, i NVE's forretningsudvalg 1913, formand 1921. Foto 1939. (KB).

hat. Samarbejdet mellem NESA, SEAS og NVE blev snævrere i løbet af 1920-erne efter Kamstrupforbindelsens etablering.

Og da debatten om den faste afgift havde lagt sig midt i 1920-erne, faldt der så meget ro over Jørgen Andersens dagligdag, at han kunne beskæftige sig mere med andre sider af tilværelsen. Sådan da, for værket var sjældent ude af hans tanker i længere tid.

Familien

Familien spillede en central rolle i Jørgen Andersens liv. Mange søndage blev brugt til besøg hos datteren og svigersønnen i Kalundborg.

Det blev en tradition, at Andersens hver anden søndag var i Kalundborg og Hasselbalch-Larsens hver anden søndag i Svinninge.

Hasselbalch-Larsen var ikke altid lige begejstret for

svigerfaderens besøg, der uundgåeligt mandede ud i diskussioner om NVE.

Han delte svigerfaderens planer og visioner for værket, og sammen kunne de videreudvikle og konkretisere intentionerne, men Hasselbalch-Larsen ønskede at slappe af med familien på sin ugentlige fri-dag.

Jørgen Andersen nød søndagsturen i bil. Han passede på at økonomisere med olie og benzin. De første kilometer gik det stille og roligt, indtil motoren var blevet varm, så fik Ford'en lov at spadsere, mens vej-træerne susede forbi, og kreaturerne tog benene på nakken ud over markerne.

Tre generationer

Der var kommet et par børnebørn, Jørgen og Bodil. De fik cykler og var ikke ret gamle, før de cyklede til

NVE's forretningsudvalg og direktion 1923. Fra venstre Martin Hansen, Kundby. D. Hvidt, Sæby. P. A. Andersen, Højby. Laur. Nielsen, Pedersborg. Kr. Jensen, Plejerup. Aksel Jensen, Tømmerup (formand). Driftsbestyrer H. A. Jensen, NVE. H. Hasselbalch-Larsen, NVE Kalundborg. Amtmand C. Saxild, Holbæk. Dir. A. Angelo, NESA, Dir. Andersen, NVE og Fr. Olsen, K. Helsingø.

Familien samlet ved Jørgen Andersens fødselsdag den 11. juli 1925. Stående fra venstre Astrid datter af Jørgen Andersens svoger, Ole Chr. Jensen, Oline fru Karens søster, datteren Inger Margrethe, Olines mand Ole Jensen, Ole Chr. Jensen søn af kammerråden, hans søn Kay Hviid Jensen, bror Lauritz, Astrid gift med Ole Chr. Jensen, deres datter Kirsten og kammerrådens ugifte datter Meta. Siddende Jørgen Andersen med barnebarnet Jørgen, Jørgen Andersens mor, kammerråden og fru Karen med barnebarnet Bodil. Forrest i midten svigersønnen Holger Hasselbalch - Larsen flankeret af Eli og Folmer Andersen, sønner af den afdøde bror Niels. Faderen Ole har formentlig været for svag til at deltage. Han døde få måneder senere 84 år gammel. (Pe).

Svinninge, hvor mormor ventede med varm chokolade og friskbagte boller. Morfar havde anskaffet et billardbord og instruerede Jørgen i spillets teknik.

Sommerferierne blev tilbragt i Hasselbalch - Larsenernes sommerhus. Her spillede Jørgen Andersen krocket med børnebørnene, og en sjældnen gang fik de lokket ham med en tur ud på Røsnæs.

Når først han var kommet afsted, forklarede han og fortalte de om planter og dyr, de så undervejs.

Jørgen Andersen blev aldrig træt af at iagttage na-

turen, og ofte havde han sit fotografiapparat med. I vinteren 1929 tog han Jørgen og Bodil med ud til klinterne ved Ordrup Næs for at se på isen. Det år var isen skruet op i imponerende formationer. Børnene syntes, de var høje som Rundetårn.

Jørgen senior hyggede sig i Hasselbalch - Larsenernes sommerhus, men alligevel undrede han sig over landliggerlivet. Hvorfor bo så primitivt, når man havde koldt og varmt vand i byen? Og med das! Nogen romantiker var direktøren for NVE sandt at sige ikke.

Og så det med badelivet. Jørgen Andersen kom ikke havet nærmere end tre fod, når han i fuldt ornat, jakkesæt med vest og filthat på hovedet, spadserede med familien i strandkanten.

Selskabelig omgang

Ud over familien plejede Jørgen Andersen ikke megen selskabelig omgang. Familien Steincke hørte til de udvalgte. I årene som skolelærer opretholdt han både venskabelige og faglige bånd til sin gamle lærer. Sammen med Steincke og frue deltog han i en lærerkongres i Sverige, en tur som på mange måder førte ham nærmere ind i familien.

Efter gamle Steinckes død opretholdt han forbindelsen til den senere justitsminister. Det hændte, at han kørte op til K.K. Steincke i sommerhuset ved Ny-

købing. Så gik snakken om gamle dage. Jørgen fortalte om sin gamle lærer og Karl Kristian supplerede med sine oplevelser med faderen.

Deres respektive karrierer kommenteredes naturligvis også. De havde fra tid til anden haft flere saglige sammentræf, da Jørgen var politiker.

Jørgen Andersen havde stor respekt for Steinckes intelligens, man må næsten sige beundring. Det var ham en gåde, at en person fra et konservativt hjem og med et "så overlegent syn på mange forhold og en så høj åndelig udvikling" kunne være ivrig socialdemokrat.

Steincke svarede, at det var godt for et fremstormende parti som Socialdemokratiet med nøgterne folk. De kunne holde igen, hvis partiet i overmod skulle stille for store krav uden rimelige modydelser. Til disse mænd vil jeg høre, sluttede Steincke.

Marie Andersen på sine gamle dage flankeret af sønnerne Lauritz og Jørgen. Foto fra 1920'erne. (Pe).

Jørgen Andersen til venstre i Hasselbalch-Larsernes badehus ved Kalundborg. (Pe.)

Tilgroede stier

Hasselbalch-Larsens flyttede til Svinninge i 1935 og dermed var det slut med søndagsturene. Jørgen Andersen kunne gribe sig i at savne bilturen til Kalundborg. Den havde ført ham tilbage til barndommens og ungdommens land, til barndomshjemmet i Smakkerup og forbi Birkendegaard. Men han var optaget af dagens udfordringer og smøgede forholdsvis let nostalgien af sig. Og så var der jo heller ikke så langt til de gamle steder.

Det var værre med datteren Inger Margrethe. Hun følte flytningen til Svinninge som en landsforvisning.

Når problemerne på værket blev for påtrængende, kunne Jørgen dog føle trang til lidt virkelighedsflugt, men som den praktiske mand han var, realiserede han drømmene. Han skrev digte.

Poesiens blå blomst slog dog ikke rod hos Jørgen Andersen. Han var en udmærket lejlighedsdigter, men når de store følelser skulle fæstnes til papiret, havde han det med at overdrive ordvalget. Martrende gru, sukken og stønnen, rædsel og slige stærke ord fø-

Jørgen Andersen med barnebarnet Jørgen omkring 1930. (Pe.)

rer tanken hen på dommedagsvisioner, som næppe forstyrrede hans sunde gemyt så meget, som digtene giver udtryk for.

Ikke desto mindre havde han nået en alder, hvor livets forkrænkelse og døden begyndte at optage sindet. Han gjorde sin gerning op og vurderede sine chancer. Her er han administratoren, som sidder med regnebrættet. Det er hans eget billede og nok mere udtryk for hans tænkemåde end rædselsvisionerne.

Han var mere sig selv på søndagsturene rundt i det elskede Nordvestsjælland med børnebørnene på bagsædet i Ford'en. Når morfar holdt ind et sted og gav chokolade eller flødekager, jubledes børnene, og Jørgen Andersen glemte dagligdagens trængsler - i hvert fald indtil næste dag.

Kammerråden og det nye

Begejstringen for det nye bevarede Jørgen Andersen livet igennem.

Da Charles Lindbergh i 1933 ankom til København og landede med vandflyver ved Langelinie, kørte Jørgen Andersen i bil den lange vej fra Svinninge for at se og forevige den berømte flyver.

Jørgen Andersen omkring 1935. (Pe.)

Han kastede sig over radioen med en iver, der kunne forskrække kammerrådens datter. I timevis kunne han sidde anspændt lyttende til de knitrende stemmer og toner fra krystalapparatet. Øjnene stod på stilke, når der kom noget særligt spændende.

Svigerfaderen, den gamle kammerråd, delte ikke hans begejstring. Da Jørgen partout skulle demonstrere sit nye apparat og fortalte, at nu skulle svigerfar høre en udsendelse fra Axelborg, var den gamle overbevist om, at den unge lømmel holdt ham for nar. Han var selv over 90.

Jørgen insisterede trods sin kones forsøg på at dysse ham ned og smilede ad kammerrådens vantro minner, men denne slog stokken i bordet med et lynende blik og erklærede, at når hans egen svigersøn ville hævde, at han, kammerråden, kunne høre stemmer fra Axelborg, ville han ikke blive et øjeblik længere.

Han var ikke vant til at være under tag med dårer og forlangte øjeblikkelig at blive kørt hjem. Hoveddrystende og uden yderligere dikkedarer forlod den ophidsede kammerråd direktørboligen, fik spændt for og lod sig køre hjem til Viskinge.

Senere fik Jørgen Andersen moderne modtageudstyr med autofading, der mindskede svingningerne, så apparatet gav en jævn glidende lyd fra sig. Men kammerråden havde set sig gal på det moderne pjat og ville ikke vide af at lytte til radioen.

Snusfornuft og fritidssysler

En overgang tegnede Jørgen Andersen abonnement på vejrudsigterne fra Meteorologisk Institut i håb om at foregribe tordenvejr, storme og andet, der kunne true elforsyningen.

Han var selv ganske ferm til at give agt på vejrligets skiften, men det var ingen skade til at være informeret, ræsonnerede han. To gange om dagen bragte posten den meteorologiske beretning fra København.

Hans kæreste syssel i ledige stunder var at løse krydsord. Søndags BT's kryds og tværs var den foretrukne udfordring i direktørboligen søndag aften.

Når lamperne blev slukket rundt om i Svinninge, skinnede der endnu lys på værket. Direktør Andersen sad under den elektriske lysekroner koncentreret om de vanskelige ord og kombinationer.

Billard og whiskysjusser

Sport gav han sig ikke af med. Undtagelser var krocket og billard. Det sidste dyrkede han med lidenskab.

Han anskaffede sig et billardbord, der placeredes på første sal i direktørboligen - en af de få ekstravagancer han tillod sig. Det var noget andet end arbejde i roerne.

Landsinspektør Weitemeyer var fast makker, og det

Holger Hasselbalch-Larsen og fru Inger Margrethe. Hasselbalch-Larsen ledede fra 1920 den nyopførte Kalundborgcentral, men kom i 1935 tilbage til Svinninge. (Pe).

var ikke mange aftener, hvor de to ikke fik sig en pot billard og en sjus. Johnny Walker Red Label stod altid parat i hjørneskabet.

Barnebarnet, Jørgen Hasselbalch - Larsen, fik ofte lov til at spille med de voksne. Han endte med at kunne sætte dem på plads. "Første gang jeg vandt over de to, skulle jeg også have en whiskysjus. Jeg var nær ved at kløjs i den".

En anden idræt må heller ikke glemmes. En af omgangskredsen, godsejer Knipschildt på Katrinedal, tidligere Svinningegaarden, brød sig ikke om billard. Han spillede til gengæld l'hombre, men her var Jørgen Andersen jo ikke tabt bag en vogn.

Fjernsyn fra London

Rygtet om den første TV-transmission, som BBC sendte den 22. august 1932, nåede også Svinninge.

Da det kom direktør Andersen for øre, blev han fyr og flamme. Det var så heldigt, at linjemesterens fin-

Jørgen Andersen på kontoret med den uundværlige cigar i hånden.

Driftsleder H.A. Jensen i sit kontor. Foto fra 1920'erne.

gerne søn havde bygget en primitiv fjernsynsmodtager, der kunne opfange signaler fra en sender i nærheden, og Jørgen Andersen tog barnebarnet med til forestillingerne. "Vi sad og så prøveudsendelser fra London med en danserinde, der spjættede, på den lille skærm", fortæller Jørgen Hasselbalch. Jørgen Andersen grundede over radio- og TV-bølgernes natur. Han sammenlignede dem med havets bølgebevægelser og begyndte at vurdere muligheden for udnyttelse af bølgeslaget og tidevandet som energikilde.

NVE's og direktør Andersens 25 års jubilæum 1938. Fra venstre: Næstformand for repræsentantskabet, proprietær Højlund, gårdejer Fr. Olsen, forretningsudvalget, Jørgen Andersen, formanden, dir. Aksel Jensen og brygger J. K. Rasmussen, forretningsudvalget. I baggrunden Sigurd Swanes maleri af direktør Andersen gengivet på for-siden.

På Jonstrup havde han læst Henrik Pontoppidans Lykke Per og var blevet fascineret af den unge ingeniørs vidtflyvende planer.

Vindkraft som grundlag for elektricitet hørte også til hans tankegods, men her havde han negative erfaringer.

Han kendte de praktiske resultater fra elektricitetsmøllen i Vallekilde, og de sagde ham, at vindelektricitet ikke havde fremtiden for sig. I samme retning pegede de samtaler, han førte med Gudmund Bentsen, der var uddannet vindelektriker.

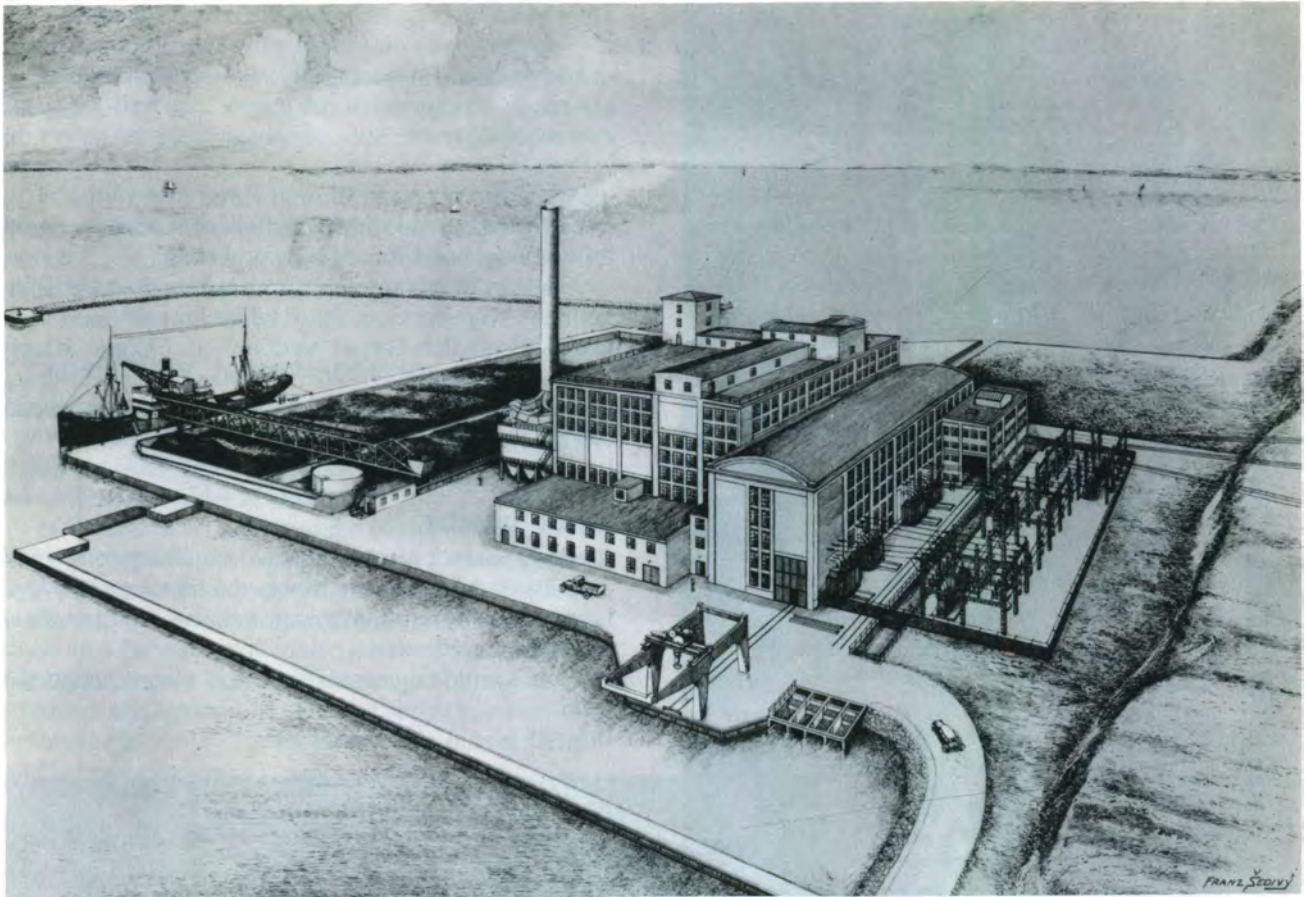
Ny administrationsbygning

Der var nu heller ikke behov for alternative energikilder. NVE klarede sig så godt, at Jørgen Andersen midt i trediverne kunne foreslå en udvidelse af Svinningeværket med en ny kontorbygning.

Bygningen stod færdig i 1937, og anlægsafdelingen kunne flytte fra Kalundborg til Svinninge.

Anlægschef og svigersøn Hasselbalch-Larsen var allerede i 1935 flyttet til Svinninge med foreløbig placering i den gamle direktørbolig, mens han forestod opførelsen af den nye administrationsbygning.

Da den stod færdig, blev der indrettet lejligheder i den gamle bygning, og Hasselbalch - Larsens installeredes øverst oppe under taget i den nye.

Kyndbyværket 1940. Med sin store effekt var værket udtryk for fremsynethed og mod hos Jørgen Andersen og de øvrige interessenter. Gennem 1950erne repræsenterede Kyndbyværket 2/3 af effekten på Sjælland.

Kyndbyværket

Tredivernes anden halvdel blev intense år for Jørgen Andersen. Udbygningen i Svinninge var knapt afsluttet, før det næste projekt blev skitseret.

Sammen med svigersønnen var Jørgen Andersen med til at planlægge og siden realisere Kyndbyværket i samarbejde med NESA og Frederiksberg Kommune. Dermed kom Jørgen Andersen igen til at sidde ved forhandlingsbordet med sin gamle kampfælle fra årene omkring NVE's dannelse, ingeniør S.A. Faber fra NESA.

Denne gang havde han som faglig ekspert svigersønnen Hasselbalch-Larsen ved sin side. De blev to af arkitekterne bag projektet,

"Vi var meget lykkelige i aftes, ingeniør Hasselbalch og jeg, da vi kørte hjem fra forhandlingerne ef-

ter disses heldige afslutning" - udtalte Jørgen Andersen. Interessentskabet Isefjordværket, blev dannet i december 1937 med NESA som hovedinteressent med en andel på 70%.

Det fælles værk skulle efter planen ligge i NESA's forsyningsområde. Det placeredes på den anden side af fjorden i Hornsherred ved den sydlige pynt af Jægerspris Bugt, hvor man allerede i 1935 havde opkøbt et areal på 170 ha.

Kyndbyværket blev opført på en opfyldning i fjorden ud for det erhvervede område, der havde 3 km lang kyststrækning. Værket fik en effekt på 60.000 kW, leveret af to generatorer på 30.000 kW hver. Anlægsarbejderne begyndte i efteråret 1937, og den 1. april 1940, få dage før besættelsen, kunne den første maskine sættes i drift.

Erindringer og otium

Kyndbyværket blev Jørgen Andersens sidste store indsats som industriel iværksætter. Da værket var ved at stå færdigt, forlod han i 1939 direktørposten i NVE.

I en alder af 68 år kunne han med Kyndbyværket sætte et flot punktum for et liv i elektricitets tjeneste. Men Jørgen Andersen sagde nu langt fra farvel til NVE. Ingen var i tvivl om, at svigersønnen Hasselbalch-Larsen skulle efterfølge patriarken i direktørboligen. Men den gamle ville gerne fejre NVE's 25 års jubilæum i 1938 som direktør og blev siddende til 1939.

Et jubilæum med maner

Og jubilæet blev fejret med maner.

I dagens anledning havde Sigurd Swane udført et vellignende portræt af Jørgen Andersen, og NVE ud-

gav et jubilæumsskrift, hvor direktør Andersen berettede om værkets tilblivelse og udvikling.

Efter sin tilbagetræden som direktør bevarede han gennem svigersønnen den daglige kontakt med værket. Hasselbalch-Larsen vedblev at indlede dagen med et morgenmøde hos den gamle direktør. Ordningen sikrede kontinuitet og et samarbejde, som alle på værket satte pris på.

Erindringerne

De år var blandt Jørgen Andersens lykkeligste. De foranledigede ham til at se tilbage på sit liv og udbygge beretningen fra jubilæumsskriftet om sin gerning i elektricitets tjeneste.

Efter formiddagens audiens stod eftermiddagene i

Kortspil med familien omkring 1940. Fra venstre børnebørnene Jørgen og Bodil, fru Karen, Inger Margrethe og Jørgen Andersen. (Pe).

erindringerne tegn. De blev nedskrevet 1939 til 1941 med barndommen og ungdomsårene i centrum.

Beretningen om elektricitetssagen udstråler begejstring for den sag, Jørgen Andersen gjorde til sin, og en tro på, at også fremtiden ville stå i elektricitetens tegn.

Erindringerne førtes frem til begyndelsen af 1920'erne, før Jørgen Andersen endnu havde nået højdepunktet i sit virke som direktør: De afsluttedes lidt vilkårligt på grund af omvæltninger i NVE's ledelse.

Uden direktør. Jørgen Andersen tilbage

Hasselbalch-Larsen døde pludselig lørdag den 13. december 1941. En underlivsoperation få dage tidligere havde udviklet sig ukontrollabelt og rev NVE's nye direktør bort i en alder af kun 52 år.

Hans død satte punktum for et mangeårigt samarbejde mellem to pionerer i Nordvestsjælland's elektrificering og sluttede, hvad Jørgen Andersen havde troet skulle blive indledningen til et otium, hvor han stadig kunne gøre sin indflydelse gældende. I stedet kom han atter i søgelyset som direktør.

Han indvilligede i at overtage sin gamle post midlertidigt, indtil man i selskabet havde fundet frem til en blivende direktør.

Krisedigte

Den noget hovedkuls tilbagevenden til direktørposten i forbindelse med chokket over svigersønnens død gav ham for en stund hænderne fulde.

Men da han i efteråret 1942 genoptog sit otium, havde rystelsen efter Hasselbalch-Larsens død sat sig til en dyb smerte, der lammede den ellers handlekraftige mand og kastede ham ud i en krise.

Den kommer frem i nogle digte, hvor alderdommen og døden tages op til overvejelse. Digtene afspejler også Jørgen Andersens religiøse anfægtelser:

Dengang du var ung og stærk og sund,
da brugte du hver en ledig stund
til mål at sætte, og planer at lægge,
og intet var dig for tungt at trække.
Dengang var fremtiden straalende lys,
men ak, nu er fremtiden for dig kun et gys.

Jørgen Andersens krise skyldtes ikke kun Hasselbalch-Larsens pludselige død, men også den ny direktørs tiltræden.

S. M. Buhl fratog ham de sidste tegn på direktørværdigheden - det store direktørkontor og direktørvillaen. Jørgen Andersen havde svært ved at slippe sit lederimage. Han kom aldrig på bølgelængde med Buhl, og det kunne nok deprimere den gamle direktør.

Direktør Buhl taler til personalet i Svinninge 5. maj 1945.

Direktør Buhl

Måske burde Jørgen Andersen have forudset, at han ikke kunne fortsætte det nære og uformelle forhold, han havde haft til svigersønnen og dermed til NVE.

Direktør S.M. Buhl var en erfaren mand i elværks-sammenhæng. Han var gammel i gårde, ingeniør af uddannelse og kom fra en ledende stilling i SEAS. Dermed havde han sine egne forestillinger om, hvordan et stort elselskab skulle ledes. Der var ikke behov for råd fra den tidligere direktør.

Kahytten

Jørgen Andersen var nødtvunget flyttet fra direktørbo-ligen i købmand Petersens tidligere villa til Hasselbalch'ernes gamle lejlighed på øverste etage i den nye administrationsbygning.

Det meste af etagen var blevet indrettet til beboelse, og oveni fik direktør Andersen - det var stadig til-taleformen på værket - et kontor, hvor hans gamle

medarbejdere kom for at slå en sludder af og orientere ham om udviklingen i stort og småt. Kontoret, var lille og hyggeligt, og blev snart døbt Kahytten, men den nye direktør aflagde ikke længere daglige besøg hos Jørgen Andersen.

Buhl ræsonnerede, at bestyrelsen havde givet ham direktørposten, fordi den ønskede ham som leder. Jørgen Andersens tråde til NVE kappedes temmelig brat.

Slået ud af kurs

Jørgen Andersen var slået så meget ud af kurs, at hans ellers sikre psykologiske dømmekraft svigtede. Det fik ubehagelige konsekvenser.

Når han gik fra sine stuer til direktørkontoret, skete det undertiden som i trance. Han ventede at finde sin svigersøn og havde allerede belavet sig på en hyggensnak om familien, før han kom til værket og NVE.

Han havde et par gode råd i baghånden om en bestemt sag, som han mente, NVE burde gribe an på en særlig måde.

Da han stod i kontoret ænsede han knapt, at det ikke var svigersønnen, der sad bag det store skrivebord. Og da det gik op for Jørgen Andersen, at han sad over for Buhl og ikke svigersønnen, tænkte han i sit stille sind, at det jo i grunden kunne være ét fedt.

Sagen var sagen, og den nye direktør kunne have lige så megen fornøjelse af hans erfaringer som svigersønnen havde haft. Han fortsatte derfor med at fremlægge sit syn på sagerne.

Buhl lyttede i begyndelsen tålmodigt, men en skønne dag gav han klart og utvetydigt udtryk for, at han havde lagt sin egen kurs. Jørgen Andersen kunne styre sine anliggender fra Kahytten.

Det var trist, men i 1945 forlod Buhl NVE for at tiltræde direktørposten i sit gamle selskab SEAS. Jørgen Andersen kunne trække vejret lidt friere.

Direktør Rosbjerg og Jørgen Andersens 75 års dag

Den ny direktør hed K.S. Rosbjerg. Han var et smidigere gemyt og inddrog atter den gamle direktør i forretningerne. Det var næsten som i gamle dage.

Rosbjerg var kommet til NVE i 1932 i Andersens velmagtsdage og nærrede veneration over for sin gamle direktør. Selv havde han haft et udmærket samarbejde med Buhl. De to var blevet personlige venner, men Rosbjerg havde mere psykologisk fornemmelse. Han forstod med bekymring den penible situation, der udviklede sig mellem Jørgen Andersen og Buhl.

Da Rosbjerg sad ved roret fra 1945, sørgede han meget fint for at få sin gamle chef tilbage i en rådgivende rolle.

Hver morgen indledte han dagen med et besøg

Jørgen Andersen med fru Karen ved barnebarnet Bodils bryllup den 27. august 1943. (Pe).

hos den gamle i Kahytten. Sammen snakkede de om værket og dets forhold.

Rosbjergs tiltræden lavede Jørgen Andersen op og trak ham ud af isolationen. Kahytten blev atter et samlingspunkt for de gamle medarbejdere, og på 75 års dagen den 11. juli 1946 stod værket på den anden ende.

Den gamle direktør blev fejret, så det forslø, og sammen med fru Karen var han midtpunkt for vennernes og personalets hyldelse.

Store omvæltninger

Tre år senere i 1949 døde Jørgen Andersens kone. Berøvet sin kære Karen, den trofaste støtte gennem alle de mange år, faldt han atter hen i dystre tanker.

Han mistede modet og den nødvendige gnist. Lejligheden på kvisten begyndte at sande til. Medarbej-

Jørgen Andersen og fru Karen med barnebarnet Bodil og dennes børn på NVE's administrationsbygningens altan i sommeren 1949 kort før Karen Andersens død. (Pe).

derne så, de måtte give en hjælpende hånd og sørge for en husbestyrerinde til deres gamle direktør.

Enkefru Bytofte flyttede ind i lejligheden på øverste etage i administrationsbygningen sammen med sin 10 årige datter.

Den lille Kirsten lavede gevaldigt op i de stille stuer, og når Jørgen Andersen hørte den lange gang genlyde af hendes og kammeraternes kåde stemmer og latter, mindedes han børnebørnene og de lyse dage.

En skønne dag foreslog han, at hun kaldte ham onkel Jørgen. Den gamle skolelærer nød at hjælpe barnet med lektierne. Når de var overstået, kom Kirsten op på skødet, og onkel Jørgen sang: "Du skønne, fortryllende Kjersten, du haver berøvet min fred..". Han huskede alle ord og strofer - mindedes Kirsten.

Eller han fortalte om Smakkerup Skole, dengang han selv sad bag pulten og senere ophøjedes til katederet.

På mange måder følte Jørgen Andersen ungdomsårene vende tilbage. Sammen med fru Bytofte og Kirsten kørte han tur i Ford'en - en grå sedan V-8.

Chaufføren var lige så stilig som køretøjet. I knækflip, vest med lommeur og grå borsalino. Jørgen Andersen fremviste med veneration sit elskede Ods- og Hornsherred og gjorde som før i tiden holdt ved Langtved Færgetro eller Gershøj Kro. Her stod den på den traditionelle kaffe med kager.

Turen kunne også gå til Jørgen Andersens svigerfamilie i Sorø eller til vennerne Grethe og Hans Hjortsø på planteskolen i Svebølle. Blev turen for lang, overtog fru Bytofte rattet.

Gode aftægtsår

Jørgen Andersen satte pris på den omsorg og orden, der blev om ham.

Morgenmaden, havregrød og kaffe, blev sat til livs i køkkenet, men det skete med maner. Dugen og de hvide stofservietter med ring om var obligatoriske.

Efter morgenbordet tilbragte han formiddagen i Kåhytten med den uundværlige cigar i den ene hånd og lighteren i den anden. Under de mange samtaler, hvor cigaren var ved at gå ud, var der jævnlige brug for ild.

Køkkenet dannede også ramme om middagsmaden. Den blev indtaget sammen med fru Bytofte og Kirsten, når hun var hjemme fra skole.

Når middagsluren var overstået, hørte Kirsten hans tunge, lidt slæbende skridt på gangen. Så var der ud sigt til en eftermiddagstur i bilen.

Om søndagen kunne turen gå helt til København,

Jørgen Andersen og husbestyrerinden, fru Bytofte omkring 1950. (Pe).

Jørgen Andersen i den lille stue i boligen på værket på 80 årsdagen i 1951. Året efter flyttede han til villaen på Nyrupsvej. Samtidig opgav han sin plads i NVE's forretningsudvalg, hvor han i stedet blev æresmedlem. (Pe).

hvor man så inden for hos familiens tidligere læge Carl Rosdahl i Brønshøj eller besøgte fru Hasselbalch-Larsen. Det kunne også hænde, at Jørgen Andersen overnattede hos datteren i Hellerup, men som regel gik turen hjem samme dag.

Aftenens smørrebrød og te blev indtaget i det lille

værelse bag dagligstuen, hvor onkel Jørgen sad for bordenden i den højryggede grå stol. Bagefter kom kortene på bordet og kabalerne blev lagt.

Onkel Jørgens foretrukne var 7-kabalen og Kongekabalen, men mor var også skrap til kabaler, og tit lagde de voksne dem sammen, mindes Kirsten.

Et frodigt livsværk

Jørgen Andersen kunne glæde sig over NVE's fremgang. I forbindelse med en udvidelse i 1952 blev lejligheden på kvisten imidlertid inddraget til kontorer, og direktør Andersen indvilgede i at flytte.

Den sidste tid

Værket byggede en villa til ham på Nyrupsvej. Den blev rammen om hans sidste år. Fru Bytofte og Kirsten blev hos ham til husværelse og megen glæde.

Jørgen fra Viskinge mark var blevet gammel, men fru Bytofte hjalp ham med de daglige rutiner.

Villaen på Nyrupsvej i Svinninge, som NVE lod opføre til Jørgen Andersen i 1951. (Pe).

Hun kørte ham på besøg hos Hjortsøs i Svebølle eller til dr. Rosdahls, der havde sommerhus i Kregme, og hun tog imod, når gamle venner som Hjortsøs og købmand Kaalunds fra Viskinge, kom på besøg. Hun sørgede for de endeløse kaffekomsammener, der med sikkerhed sluttede med l'hombre for herrerne i rygeværelset. Det var hyggelige stunder.

Sommerens første dag

Den første juni 1954 kørte Jørgen Andersen ud med fru Bytofte for som så ofte før at opleve Odsherreds blomsterflor på sommerens første dag.

Turen blev ligeså strålende som mange tidligere, men den tog på den 84-åriges kræfter. Efter hjemkomsten måtte han lægge sig for at hvile, mens middagsmaden blev tilberedt.

Det var der ikke noget usædvanligt i, men de sidste dage havde han følt sig mere træt end ellers. Den lange vinter havde nok tæret på kræfterne.

Da maden stod på bordet, var han ikke kommet til kræfter. Appetitten nægtede at indfinde sig, og ud på eftermiddagen blev han utilpas.

En tilkaldt læge gav ham en indsprøjtning og ordinerede ro og hvile. Inger Margrethe tilkaldtes pr telefon. Da hun et par timer senere ankom fra Hellerup, sov faderen.

Jørgen Andersen var vågen et par gange, men hen under aften døde han.

Litteratur og billedhenvisninger

Andelsselskabet Slagelse Oplands Elektricitetsforsyning 1918-1943, Slagelse 1943.

A. H. M. Andersen (red):
Den Polytekniske Lærestanstalt. Danmarks Tekniske Højskole, København. 1954.

H. N. Andersen:
Tilbageblik. København. 1914.

Inger Margrethe Andersen:
Erindringer (utrykt, i privateje).

Jørgen Andersen:
Erindringer (utrykt, i NVEs arkiv).

A. R. Angelo:
Nordsjællands Elektricitets og Sporvejs Aktieselskab, 1902-1952, Hellerup 1952.

S. M. Berthelsen:
Det store Fejlgreb ved de nye Skattelove. Slagelse 1904.

Per Boje med flere (red):
Folkestyre i by og på land. Danske kommuner gennem 150 år. 1992.

Dansk Biografisk Leksikon.

H. Ellert (red):
Andelsselskabet Nordvestsjælland Elektricitetsværk 1913-1938. Holbæk 1938.

Søren Federspiel og Jette Kappel:
Elektriciteten kommer til Nordvestsjælland - en egne elforsyning gennem 75 år, 1913-1988 Holbæk 1988.

H. C. Hansen:
Poul la Cour, grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser. Askov 1985.

H. M. Hansen:
Det kommunale elektricitetsværk i Holbæk 1911-1936. Holbæk 1936.

H. M. Hansen:
Holbæk kommunale elektricitetsværk 1911-1961. Holbæk 1961.

Michael Hertz:
Holbæk i hundred år 1880-1980. Fra kornhandelsby til storkommune, Holbæk 1986.

Svend Erik Møller (red):
KTAS i hundrede år, København. 1980.

Harald Jørgensen:
Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. København 1985.

Tage Kaarsted:
Admiralen. Andreas de Richelieu - Forretningsmand og politiker i Siam og Danmark. Odense 1990.

Tage Kaarsted og Per Boje:
Thomas B. Thrige primus motor. Fra el-industriens barndom. Odense 1983.

Jan Kanstrup og Steen Ousager (red.):
Kommunal opgaveløsning 1842-1970. Odense 1990.

Ole Lange:
Den hvide elefant. H. N. Andersen eventyr og ØK 1852-1914. København. 1986.

Ole Lange:
Jorden er ikke større... H. N. Andersen, ØK og storpolitikken 1914-1937. København. 1988.

B. Bech Larsen:
Elektroinstallatørforening for provinsen 1910-1960, København. 1960.

Johannes Lehmann:
Burmeister & Wain gennem hundrede år, København. 1943.

Frode Markersen (red):
Afholdsbevægelsen i Danmark. København. 1939.

Søren Mørch:

Det store bankkrak. Landmansbankens sammenbrud
København. 1986. 1922-1923.

Helge Nysum:

Et landskab forvandles. (Om fatiggården i Viskinge-
Aunsø) I: Lokalhistorisk forening og arkiv, Bjergsted
nr. 4. 1988.

NVE - spredte træk fra 75 året 1913-1988, af Karen
Lise Møller, Hans Høegh-Jørgensen og Niels Henry
Aldrich, Holbæk 1988.

Olaf Olsen (red):

Danmarkshistorie. Bd. 11: Det folkelige gennembrud
og dets mænd 1850-1900 af Kristian Hvidt, bd. 12:
Klassesamfundets organiseres 1900-1925 af Niels
Finn Christiansen, bd 13. København 1990.

Nina Dahlmann Olsen:

Ivar Bentsen - elværk og arbejderboliger, i Industriali-
smens bygninger og boliger, nr. 1, 1977, s. 3-11.

Erik Rasmussen og Roar Skovmand:

Det radikale Venstre. 50 års folkeligt og politisk virke
1905-1955. København 1955.

Åge Schiott:

Elektroinstallatørforeningen for provinsen gennem 40
år, 1910-1950, København 1950.

J. Boisen Schmidt:

Til duelige skoleholders dannelse. Jonstrup Statssemi-
narium 1790-1990. København 1992.

Axel Schou:

Foreningen af fabrikanter og grossister i elektricitets-
branchen 1907-1932, København. 1932.

Julius Schovelin:

Landmandsbanken 1871-1921. Mænd, Maal, Midler.
København 1921.

Sogneraadstidende, Tidsskrift for Land- og kommunal-
væsen:

Årene 1896-1913.

Albert Thomas:

Holbæk Købstads historie, Holbæk 1981.

J. P. Trap:

Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Dan-
mark.

Første Bind, København 1858.

J. P. Trap:

Danmark, femte udgave. Holbæk amt, bd. III, 2. Kø-
benhavn 1954.

Prinsesse Maries Forening, 1886 - 1. maj 1936 (1936)
20 s, hjælp til konfirmandudstyr.

Aviser

Holbæk Amts Avis

Holbæk Amts Dagblad

Holbæk Amts Venstreblad

Kalundborg Avis

Kalundborg Dagblad

Kalundborg Folkeblad

Interviews

Kirsten Bytoft, 14/9 1992

Jørgen Hasselbalch, 16/2 og 26/6 1992

K. S. Rosbjerg, 13/3 1992

Arkiver

Landsarkivet for Sjælland

Lokalhistorisk arkiv for Bjergsted kommune

NVEs Arkiv

Rigsarkivet

Billedhenvisninger:

AH: Askov Højskole

Bla: Lokalhistorisk arkiv for Bjergsted kommune.

Frb: Frederiksborgmuseet

Jo: Jonstrupsamlingerne

KB: Det kgl. Bibliotek.

OM: Orlogsmuseet.

Pe: Privateje.

Tla: Tornved lokalhistoriske Arkiv

Hvor intet er anført tilhører billedet NVE: